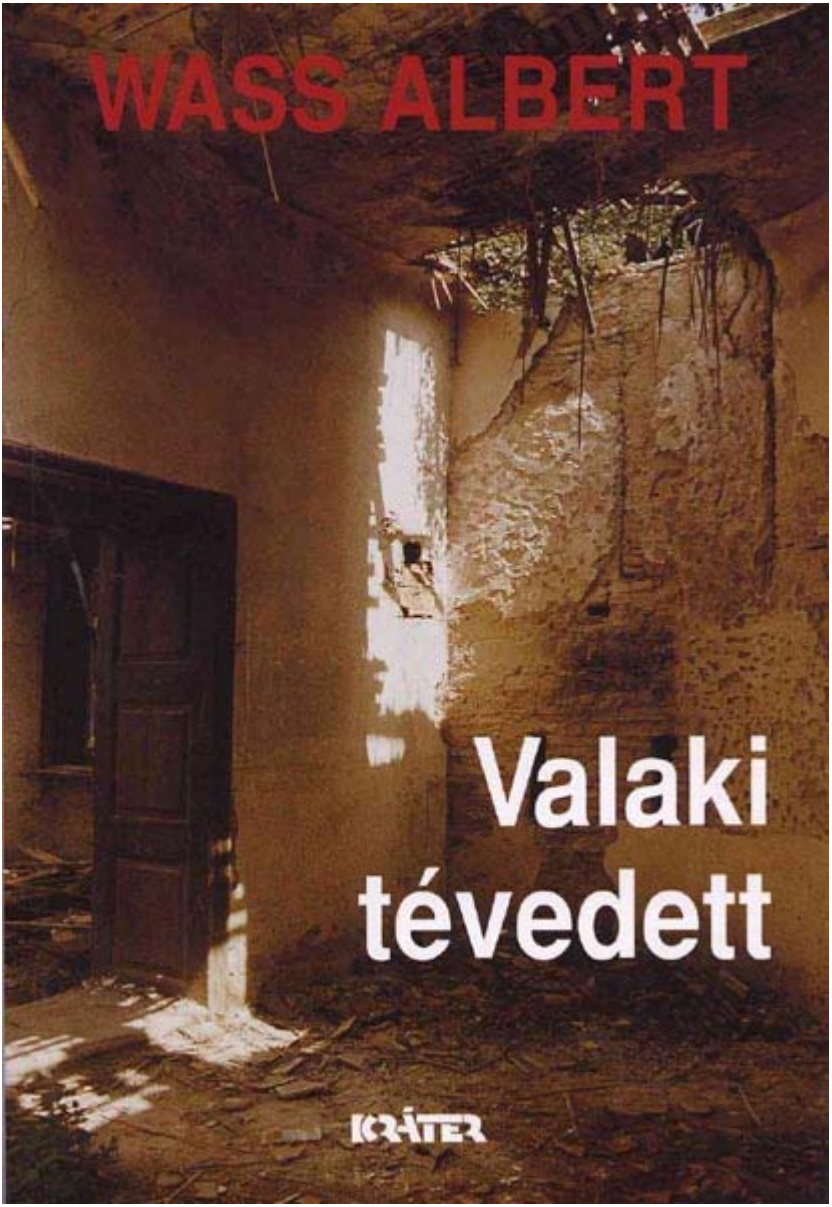
WASS ALBERT
Valaki
tévedett
KRÁTER

Wass Albert történetei játszódhatnak az 1945 utáni Brassóban, a kicsi székely falu temetőjében, a lőportfüstös és megszállt szülőföld bármely területén, avagy a képzeletbeli Mennyei birodalom Isten előtti seregszemléjének mitikus idejében, ezek az írások a legvégsőbb humánum megszólaltatói. A szerző igazság-, és szabadságszeretete és önelemző magyarság-vallása példamutató a ma embere, a ma olvasója számára, bárhol is a nagyvilágban.

Turcsány Péter

Kráter Műhely Egyesület
Wass Albert Életműve
3. kötet
kemény kötésben 28. kötet
MÁSODIK KIADÁS

Pomáz, 2003

A kötet az Amerikai Magyar Szépmíves Czéh *1970-es kiadása alapján készült*

©*Szász Lóránt és örökösei, 2003*
©Week *Kráter Műhely Egyesület, 2003*

Felelős kiadó és sorozatszerkesztő Turcsány Péter

Sorozat- és borítótervező Kováts Kristóf

A borítókon Fülemile Ágnes *és* Csoma Gergely *fotói*

ISBN 963 9195 38 3 Wass Albert Életműve
ISBN 963 9472 73 5 kartonkötés
ISBN 963 9472 52 2 keménytáblás

Kiadja a Kráter Műhely Egyesület
2013 Pomáz, Búzavirág u. 2. Tel./fax: 06-26-328-491
E-mail: info@krater.hu
www.krater.hu

Szöveggondozó Krauter András

Műszaki szerkesztő Várvédy Zsuzsa
Tördelés Kotsis Sándor (Dertako Bt.)

Nyomás Saluton Bt.
Felelős vezető Szabóné Melkovics Ágnes

Elöljáró beszéd

Van életünknek egy szakasza, amire ma már nem szívesen emlékszünk vissza. Márpedig megfeledkezni róla hiba lenne.

Felnőttünk odahaza egy civilizált társadalmi rend keretein belül, melynek megvoltak ugyan a maga bűnei (mint minden társadalmi rendnek, amit az ember évezredek során kiagyalt), azonban adott lábunk alá egy szilárd padozatot, melyen kétlábú emberhez méltóan, egyenes derékkal állni tudtunk. Ez a padozat a törvény, az erkölcs, a jog és a magántulajdon deszkáiból tevődött össze, nyugati minta szerint, sok-sok nemzedékkel születésünk előtt. Reá születtünk, s úgy nőttünk föl rajta, mint aki odahaza van.

Aztán egyszerre csak, egy emberirtó történelmi földomlás során, leszakadt alattunk ez a padozat. A világ, melyben emberré nőttünk, összedőlt. Részben az idő rothasztotta el a deszkákat, s azok, akik hivatva lettek volna a javításokról gondoskodni, nem végezték el a feladatukat. Részben férgek rágták ki a palánkokból az erőt, férgek, akiket restül megtűrtünk magunk között, s akik ellen elmulasztottuk a rend gerendáit évente átitatni a társadalmi szervezetek egyetlen védőszerével s az egymás irányában megnyilvánuló testvéri szeretettel. Végül a viharnak már könnyű dolga volt. A padozat leszakadt, a világ összeomlott körülöttünk, s ott leltük magunkat a romok között, otthontalanul és hontalanul, társadalmilag és politikailag anyaszült meztelenen.

Ennek az országomlásnak az emberi életekre gyakorolt hatásából mutat be képeket ez a könyv, az író szemén keresztül. Lesznek akik itt-ott magukra ismernek, s lesznek, akik nem. A szemtanú csak azt írhatta meg, amit látott. Ezek a történetek kivétel nélkül mind 1945 és 1950 között [Kivétel: a *Magyar karácsony az égben* és a *Sztrájkolnak az égben* című novellák. *(A szerk.)*] *íródtak, s egy ócska láda fenekén penészesedtek több, mint húsz esztendeig. Talán lesznek, akik úgy ítélkeznek majd, hogy kár volt elővenni őket, s hagyni kellett volna, hogy szétrágja ezeket a sötét emlékeket az idő.*

De az író, akit az Úristen szemtanúnak rendelt erre a világra, úgy érzi, hogy ennek az egész történelmi korszaknak az együttes képéből hiányzott volna valami, ha ezek az írások elvesztek volna a múltat megérteni vágyó utókor számára. S így, bocsánatot kérve a mai jólét ölén feledni kívánóktól, az olvasó asztalára teszem ezt a könyvet, gyarló emlékművét egy kísértetes múltnak.

Valaki tévedett

A fiú már végzett a bombákkal, és már csak a röpcédulák voltak hátra. Keze lassú, megszokott mozdulattal nyúlt az emeltyűhöz, és a gép engedelmesen fordulni kezdett. Végigsimított kissé sápadt homlokán, mintha a fáradtságot akarta volna letörölni róla a kezével, és szeme céltalanul nézett tova a végtelen kékségben, melyet villanó kis aranyszálakkal szőtt tele a langyos őszi nap. Az anyjára gondolt, aki otthon, az óceánon túl vár reá, és egy pillanatra végigcikázott agyán újra az öröm: már csak három nap. Aztán egy időre befejeződik ez az unalmas, egyhangú katonaélet a piszkos és olajszagú kis görög támaszponton és kezdődik a szabadság. Szabadság! – gondolta –, otthon! És halvány arca elmosolyodott az örömtől.

A gép már megfordult egészen. Szeme megkereste a bajtársak gépeit: a Johnnyét, a Bobét, a Joe-ét és a többiekét. Ott voltak mind, előtte és oldalt, szabályos távolságban. Valami jó meleg érzés fogta el, ahogy végigfutott rajtuk a szeme, valami biztonságos, nyugodt jó érzés. Akárcsak otthon lennének, hadgyakorlaton. Egy pillanatig szinte sajnálta egy kicsit, hogy itt kell hagyja őket egy időre. Olyan minden, mint egy szép, csak egy kissé hosszúra nyúlt hadgyakorlat – gondolta –, ez az egész business, amit háborúnak neveznek. Majd hirtelen eszébe jutott, hogy három nap múlva az otthoni utcákon rámosolyognak majd a nők, ha meglátják az egyenruháját. Mert szép és büszke dolog az Államok egyenruháját hordani, s az Államok lobogója alatt beröpülni messze idegen országok fölé, és halált osztani a gonoszaknak, és szabadságot vinni az elnyomott népeknek.

Erre gondolt és hasonlókra, és szeme nem is vette tudomásul azokat a kis fehér füstgomolyagokat, melyek itt-ott kinyíltak az ég végtelen kékségében, mint valami furcsa fehér virágok, és azt jelentették, hogy valahol lent a földön légelhárító ütegek köpködik fölfelé a halált. A földből semmi sem látszott, csak valami ködszerű szürke füst, és a fiú nem is volt kíváncsi arra, hogy mi van a füst alatt, mint ahogy arra sem gondolt, egy pillanatig sem, hogy az a füst égő házaktól származik, melyeket az ő bombáik gyújtottak föl.

Keze lenyúlt a papírcsomó után, és másik keze már nyitotta is gépies mozdulattal a ledobónyílás ajtaját. Szeme érdektelenül siklott át a nyomtatott vastag betűk fölött, az idegen nyelvű szavakon, melyek az ő számára nem jelentettek semmit. És ekkor történt, ebben a pillanatban. Keze még markolta a röpcédulákat, amikor valami nagyot csattant valahol. A gép teste megremegett, vakító fényesség csapott ki valahonnan, és feje beleütődött az ülés mögötti acélfalba. Ami ezután következett, arra sohasem tudott visszaemlékezni egészen tisztán. Csupán egy rettentő félelemérzésre emlékezett, mely hirtelen végigborzadt az egész testén, mint egy láthatatlan marok szorítása, és megbénította a gondolatait.

Minden, ami ezután történt, valószínűleg a hosszú kiképzési évek alatt belerögződött gyakorlat volt. Arra tért magához, hogy lebeg a levegőben. Az ejtőernyő vállszíja horzsolta a testét, és első önálló gondolata az volt, hogy megcsavarodott a szíj, ahogy újoncoknál szokott, akik még nem szokták meg az ugrást. Néhány másodperc eltelt, amíg rájött, hogy nem odahaza van, gyakorlaton.

Újra elfogta a félelem. De ez most tudatos félelem volt. „Hősi halál…” „Hadifogság…” „Agyonverték a nácik…” Ilyen szavak cikáztak végig az agyán, össze-vissza, ahogy hirtelen fölrémlettek a kantinban olvasott újságcikkek vastag betűiből.

Később, ahogy egy lassú szellőben libegve egyre alább ereszkedett, arra gondolt, hogy vajon milyen messze is lehet idegen területen. Próbálta fölértékelni mérföldekben a távolságot és kiszámítani, hogy hány mérföldet lenne képes gyalogolni naponta. Keze megkereste az övén csüngő egyetlen fegyvert, a szolgálati pisztolyt, és rádöbbent, hogy csak nyolc golyója van, mert a tartalék táskába cigarettát tett és csokoládét. Már orrában érezte a füst maró szagát, és arra gondolt: bizarr és bosszantó tréfa lenne, ha éppen abba a tűzbe esne bele, amit az ő bombái gyújtottak föl. Próbálta átfúrni szemeivel maga alatt a füstöt, hogy megláthassa a terepet, melyen földet kell érnie, de nem sikerült. Most már nem gondolt sem az anyjára, sem a szabadságra többé. Érezte maga alatt az idegen föld közelségét, és már csak az ijedt állati ösztön gondolkozott benne, hogy megmentse valamiképpen az ereiben remegő életet.

Aztán földet ért a lába. Ez a föld úgy emelkedett ki a füstből, mint egy élettelen fekete sziget. Önkéntelenül összehúzta magát a beleidegződött gyakorlat szabályai szerint, és guruló mozdulattal bukfencezett néhányat, mint annak idején otthon a gyakorlótéren. De az idegen föld kemény volt és goromba. Nem is föld volt, hanem szögletes kő és éles acél. Egymásra dobált kőhalmaz, melyből elhajlított csövek és vasrudak meredeztek elő. Megkapaszkodott, lefejtette magáról az ejtőernyő szíjait, és gyorsan hasra vetette magát egy mélyedésben. Keze keményen és elszántan szorította a pisztoly hideg markolatát. De sehol sem mozdult semmi. Furcsa, zsibbadt csönd volt, s a csönd mélyén valahol motorok zúgtak, egyre halkuló zúgással. Fájdalmasan nyilallott bele a gondolat, hogy a bajtársak hazatérő gépeinek zúgása ez. Olyan eleven volt ez a fájdalom, hogy könnyet sajtolt a szemeibe. Aztán a tompa csönd fölszívta ezt a zajt is, és csak a ködszerű, finom füst maradt, mely úgy ülte meg a nyirkos és idegen őszi levegőt, mint valami keserű átok.

Sokáig lapult ott és várt, de nem mozdult semmi. Aztán óvatosan előbbre csúszott a kövek között. Itt-ott sercegve füstölgött valami fadarab. Egy ház romjain vagyok, gondolta, egy náci ház romjain. Ilyen hát egy náci ház. Nemsokára sima betonra került. Utca, gondolta, náci utca. Friss szél lebbentette meg a szürke füstfüggönyt, és egy pillanatra tisztán láthatta az utcát, a romsort, melynek helyén valamikor házak állottak, és valami döbbent borzongást érzett a különös és vad

látványtól. Házak – gondolta –, de a szeme nem tudott látni egyebet, csak alaktalan kőhalmazokat, bedőlt falakat, égre meredő kéményeket, füstölgő gerendákat, elhajlított vascsöveket, tépett drótokat, darabokra szaggatott fákat és porló vakolatot. Képzelete nem tudta visszaépíteni a házakat. Sohasem látott még ilyesmit, és minden idegszála tiltakozott az ellen, hogy életet képzeljen el a romok helyére.

– Meg kell várjam az éjszakát – gondolta. Óvatosan körülkémlelt. Szemközt, a túlsó utcasoron, egy tömör épület még valamennyire állt. Csak a teteje hiányzott, és a hátsó része. Boltozatos kapubejárata sötéten emelkedett a romok fölé. Sietve osont át, és behúzódott a kapu alatti félhomályba. A vastag kőfalakon hosszú repedések húzódtak végig, s az épület hátsó részének helyén mély bombatölcsér ásított. Kő, mészpor, vakolat, kettéhasadt fadarabok töltötték meg a kapualjat. Azok közé húzódott be. Vackot túrt magának a törmelékben és várt. Az éjszakát várta.

Lassan telt az idő. Arra gondolt, hogy néhány perccel ezelőtt még az Egyesült Államok repülőgépén, mint az Egyesült Államok repülője, úgyszólván amerikai földön volt. És most…? Szeretett volna visszaemlékezni a térképre, mely ott csüngött a vezetőülés előtt, hogy legalább a nevét tudná annak az országnak, melynek földjére került. De egyedül a vörös vonalra tudott emlékezni csak, amit a parancsnok keze húzott a térképen indulás előtt, s melynek végén ott volt az ismert piros kör a bombaledobás helye. Furcsa, gondolta, soha sem érdekelt, hogy hova dobom le a bombákat.

Cigarettára gyújtott, aztán kuporgott a törmeléken és fújta maga elé a füstöt. Valami furcsa, nyomott hangulat nehezedett reá, talán a romokból áradt ez a megmagyarázhatatlan érzés. A törmelék között fekete kartonlap hevert, könyvfödélnek látszott. Gépiesen nyúlt ki utána a keze, csak úgy unalomból. Forgatta. S akkor egyszerre megakadt a szeme valamin. A könyvfödél belső fehér oldalán elmosódott kézírás látszott, halvány, tintával rótt betűk: „God is love.” Az Isten – szeretet. És alatta: „A Pittsburghi Egyház ajándéka a magyar testvéregyháznak.” Még egyéb is lehetett ott, de csak a halvány tintanyom látszott, a szavakat lekaparták óriási körmök.

Kezében tartotta a roncsolt bibliafödelet, és arra gondolt, hogy ez a könyv valamikor az ő hazájából indult útnak, hogy hírül hozza ide messzire egy másik népnek, hogy Isten – szeretet. Érdekes – gondolta –, talán a bomba, amelyik széttépte, szintén Pittsburghból jött ide, és még az is lehet, hogy ugyanaz a kéz szerelte föl reá a gyújtást, amelyik ezeket a szavakat a bibliába írta. Érdekes az élet – gondolta –, igazán érdekes. S az Isten – szeretet. Hallotta már ezt valaha, vagy csak rémlik, mintha hallotta volna?

Ült, ült a törmeléken, kezében a tépett bibliafödéllel, mely azt hirdette a holt romok között, hogy Isten – szeretet, és régi vasárnapok jutottak az eszébe, amikor egyik kezét az anyja fogta, másik kezét az apja, és úgy mentek be a templom

ajtaján. S bent furcsa mély csönd volt, orgonaszó és csönd, és az orgonaszó mögött valahol az Isten.

Szirénabúgás riasztotta föl. Éles, vonyító hang, mintha egy óriás vert kutya vonyított volna föl a romok közül az égre. Valahol egy gépkocsi tülkölt, síp visított. Néhány pillanatig dobogó szívvel figyelte a zajokat, amíg megértette, hogy miről van szó. Véget ért a légiriadó. Az emberek előbújnak a légoltalmi pincékből. A katonák. A nácik. Az ellenség. Néhány perc múlva már megtalálhatják és akkor…? Beljebb húzódott a sötét sarokba, és körmeivel lyukat ásott magának a törmelék között. Aztán belefeküdt a gödörbe, megvizsgálta a pisztolyát és várt. Nem adom olcsón magamat – gondolta, és valami tépő keserűség fogta el, mert eszébe jutott, hogy három nap múlva szabadságra mehetett volna, és most már nem lehet semmi a szabadságból. Talán meg kell halnia nemsokára, és sohasem láthatja többé az anyját. Aztán csak gunnyasztott és várt. Sokáig. Az idő nyúlósan veszett bele a semmibe, olyan volt, mint egy megfoghatatlan, ijesztő szürke massza, mely végefogyhatatlanul folyt alá a romokról, és maga alá temette a kusza gondolatokat. S ezen a hullaszagú csöndön át nagy-nagy messzeségből hallani lehetett a tűzoltók sípjeleit, motorok berregését és néha tompa puffanásokat, ahogy valahol egy-egy házfal bedőlt. Ez már egy idegen világ – gondolta –, idegen életek, idegen emberek, ellenség, nácik.

Nem lehetet tudni, mennyi idő telt el. Egyszerre csak felütötte a fejét. Valahol kopogtak. Tompán hallatszott a hang, akárha föld alól jött volna, és hirtelen rádöbbent, hogy valahol a gondolatok közt, a tudat alatt, már jó ideje hallja ezt a kopogást. Figyelt. Valahonnan alulról jött a hang. A pince, gondolta. Emberek vannak a pincében. Rájuk dőlt az épület. Emberek. Kifogy a levegőjük és meghalnak.

Gondolkodás nélkül ugrott fel. A beléje nevelt segítőkészség hajtotta. Körüljárta az épületet, és eszébe sem jutott, hogy megláthatja valaki. Kereste a pinceablakokat, de nem találta meg. Ha voltak olyanok, befödte őket a törmelék. A hang a boltív alól jött. Kop… kop… kop… Halkan, tompán, lassú időközökben. Mintha valaki nagyon takarékoskodna az erejével.

Talált egy vasrudat, azzal túrni kezdte a törmeléket a kopogás helyén. Hamarosan kőpadlóra bukkant. Jó idő beletelt, amíg sikerült egy kőlapot kiemelnie. Megizzadt belé, és a lélegzete is zihált. De a kopogás hallatszott egyre, szünet nélkül, a mélyből. Kop… kop… kop… A romfalak visszhangzottak az ütéseitől, ahogy vasrúdjával bontani kezdte maga alatt a pince boltozatát. Végre rés támadt a kövek között. Óvatosan tágította tovább. Lent abbamaradt a kopogás, mély, halálos csönd volt.

Az első, amit meglátott, egy kéz volt. Egy száraz, csontos férfikéz. Úgy nyúlt ki a fekete üregből, mint egy könyörgés. Lehasalt és benyújtotta ő is a kezét. Érdes ujjak szorítását érezte a tenyerén. Húzni kezdte fölfele. Először egy poros, kopott

kabátujj jelent meg, aztán egy borostás, szürke férfiarc. Idősebb ember arca, ősz hajjal a sápadt halánték fölött. Csontos, beesett arc.

Kint az üreg peremén az ember föltápászkodott, aztán csodálkozva rámeredt a fiúra. Idegen nyelven mondott valamit. Vagy kérdezett? A hangjából nem lehetett kivenni tisztán. De mindegy is volt, hiszen nem értette a szavakat. És ebben a pillanatban döbbent rá újra, hogy hol van. Ellenséges földön ellenség között.

Talán önkéntelenül is tett egy mozdulatot, vagy rajta volt az arcán, mert az öregember mintha meglátott volna valamit. Sóhajtott, aztán legyintett a kezével. Majd szó nélkül intett neki, és lehasalt a lyukhoz. Megértette a mozdulatot, és azonnal melléje hasalt. A válluk összeért a gödör fölött, de az érintés nem volt ellenséges.

Egymás után nyolc asszonyt húztak föl a betemetett pincéből. Férfi egy se volt közöttük, csak nyolc sápadt, riadt tekintetű nő, akiknek arcán ott reszketett még a halál lehelete. Mikor a nyolcadik is fönt volt, az öregember fölkelt a földről, és leverte térdeiről a port.

– Nincs több? – kérdezte a fiú, de az öregember nem értette meg a kérdést.

A nők gyanakodva nézték az egyenruháját, és néhányan összesúgtak. Aztán kilépett közülük egy fiatal leány. Sötét kendő szorította le a haját, és az arca sápadt volt, akár a halottaké. De a szája kemény, szinte szigorú. Nagy sötétkék szemeit rászögezte a fiúra.

– Maga angol?

A fiú úgy megörült az otthoni szónak, pedig idegen volt a kiejtés, hogy önkéntelenül széles mosolyra nyílt az arca.

– Nem, amerikai. Maga tud angolul?

A leány mintha nem hallotta volna a kérdést.

– Repülő? Talán lelőtték a gépét?

– Igen – felelte boldogan, hogy beszélhet valakivel –, maga amerikai szintén? – érezte hogy a kérdés ostoba, de önkéntelenül szaladt ki a száján.

A leány megrázta a fejét.

– Nem. Magyar vagyok – felelte szinte szigorúan –, és ezek itt mind magyarok, mint én. Maga azt kérdezte előbb, hogy csak ennyien vagyunk-e? Hát én felelek most magának: igen, most már csak ennyien. A többiekre ráomlott a pince. Bomba döntötte rájuk a pincét és meghaltak. Lányok, asszonyok, gyerekek. Mind magyarok. Mind keresztyények. Maga keresztyén?

Érezte arcán a nagy sötétkék szemek vádló izzását, és lehajtotta a fejét.

– Igen – felelte halkan.

Egy pillanatig csönd volt. Aztán az asszonyok suttogni kezdtek egy érthetetlen idegen nyelven, és tudta, hogy róla beszélnek. Elfordult és odébb ment néhány lépéssel. Nézte a megrepedt falat, és arra gondolt, hogy tulajdonképpen milyen zavaros mindez. Templom, keresztyénség, háború, bombák, romok, emberek. Nyugtalanító zűrzavart érzett magában, és szinte megnyugodott a gondolattól,

hogy nemsokára föllármázzák ezek az asszonyok a környéket, és jönni fognak a katonák, akik szintén egyenruhát viselnek majd, mint ő, és akikről tudni lehet, hogy ellenség.

Egy idő múlva valaki megérintette a karját. Az öregember volt. Intett a fejével, és a nézése nem volt ellenséges. Mondott is valamit, de nem értette meg a szavakat. Csak a jelentésüket értette meg azonnal. Az öregember azt akarta, hogy menjen velük. Vállat vont. Úgyis mindegy, gondolta, és valami nagy-nagy fáradtságot érzett egyszerre. Aztán zsebre dugta a kezeit, és megindult az öregember mellett az asszonyok után.

Szótlanul haladtak a romok között. Néha egy-egy asszony megállt, ránézett egy kőhalomra és mondott valamit.

Néhányan a szemükhöz emelték a kezüket és sóhajtottak. Aztán mentek tovább. Lehajtott fejjel, szótlanul, szomorúan, mint akik temetésen vannak. Néha valamelyik fojtottan felzokogott, de nem lehetett tudni, hogy melyik volt, olyan tömötten mentek, egymás mellett. Minden hang úgy nyilallott bele a fiú szívébe, mint egy-egy éles kés. Az otthonaikat siratják, gondolta, talán a szüleiket. És valahogy úgy érezte magát, mint a gyilkos, akit végigvezetnek egy borzalmas tett színhelyén. A délután már alkonyatba fulladt. Köd és füst ült az egymásra dőlt házroncsokon, és keserű halálszagot árasztott. Próbálta elterelni a gondolatait a romoktól. Próbált a katonákra gondolni, akikkel nemsokára szembe kerül. Vallatni fogják? Verni? Kivégzik azután? Nem lenne jobb, azonnal kézbe venni a pisztolyt, és úgy halni meg, katonához illően? De a gondolatai csak félig voltak ezeknél a kérdéseknél. Hátterükben ott álltak a romok, kormosan, vádlón, rettenetesen szomorúan, és érezte, hogy az egész háborúnak, az egész hősködő katonáskodásnak nincsen értelme többé, mert hiszen a romok alatt gyermekek vannak és asszonyok, gyermekek és asszonyok, és hogy mindez valami szörnyűséges tévedés…

Egy idő múlva a kékszemű leány hátramaradt az asszonyok közül, bevárta a fiút.

– Mennyi minden volt ezekben a házakban, ha tudná – kezdte néhány lépés után, és a hangja fátyolos volt és keserű –, gondolja el: milyen lassan épül föl egy-egy ilyen ház. Mennyi minden kell ahhoz, hogy otthonná legyen. Mennyi idő, mennyi munka, menynyi élet. Gondolt már erre valaha? Emberek dolgoztak egy életen át, dolgoztak és álmodtak egy saját otthonról, amíg végre fölépíthették a gyermekeiknek. Sokszor csak az unokáiknak. Beleépítették az egész életüket, hogy hallhassák benne az unokák kacagását. Aztán valaki csak ledob egy olyan bombát a levegőből. Ugye, egészen könnyű munka? Csak egy kis mozdulat bizonyára, valami emeltyűt kell megmozdítani, vagy ilyesmit. És az egészből semmi sem marad. Egy egész életből semmi sem marad. Még az unokák se. Nézze, ez itt iskola volt. Tegnap még zsivajgott benne a sok kis öröm.

– Hallgasson – monda a fiú rekedten és szinte durván –, hallgasson, az Isten áldja meg!

Szeme iszonyodva meredt arra a torz sötét halomra, mely valaha iskola volt, és látta maga előtt az otthoni városka iskoláját a sok zsivajgó, vidám gyermekkel. A leány ránézett, és szája szélén megrándult egy keserű vonás.

– Miért hallgassak? Ha magának joga volt ledobni a bombákat, nekem jogom van beszélni róla.

– Nem az én hibám – felelte a fiú szinte haragosan –, ez a háború.

A leány megrázta a fejét.

– Nem tudom. Én ehhez nem értek. Én csak azt tudom, hogy itt élet volt, és most nincs, és hogy az élet maga az Isten, s aki kezet emel ellene, Istenre emel kezet. Maga tudja ezt?

A fiú megállt.

– Hát öljenek meg – felelte keserűen, dacosan –, mit tehetek én egyebet? Öljenek meg!

A leány szomorúan elmosolyodott.

– És akkor föltámadnak azok, akik meghaltak? – kérdezte. – Épek lesznek újra a házak, és visszatér ide az élet? Ó, maguk férfiak, maguk katonák…! Jöjjön, mindjárt este lesz, és két hónapja nincs világításunk.

Szótlanul haladtak tovább egymás mellett, hárman, ő, a leány s az öregember. Itt-ott egy-egy épen maradt ház meredezett elő a romok közül, megrepedt falakkal, kitört ablakokkal. Az asszonyok rendre elszéledtek a romok között, s már csak ők maradtak, hárman. Aztán egy ház előtt az öregember megállt, és halkan tanácskozott a leánnyal. Rólam beszélnek – gondolta –, hogy miképpen adjanak át a náciknak. És szinte jólesett erre gondolnia.

– Jöjjön – mondta hirtelen a leány, és megindult a ház felé. Engedelmesen ment utána. Az öregember sóhajtott, és leült egy kőrakásra. A ház előtt kis kert volt, de omlott vakolat és tört üveg hevert a virágokon. Holtan és üresen ásítottak az ablakok, és a fiú önkéntelenül megborzongott, amikor beléptek a sötét kapualjba. Ilyen házakban lakhatnak a kísértetek, gondolta. S mennyi sok kísértet lehet itt. A leány kopogott egy ajtón. Ijesztően kongott a hang a megrepedt falak között. Valahonnan vakolat hullott a sötétségben, csak a zajt lehetett hallani. Olyan volt, mint egy denevérszárny suhogása. Összerezzent, amikor megmozdult a kilincs. Az ajtó nyílásából egy sápadt öregasszony arca nézett elő. A leány mondott valamit. Néhány pillanatig izgatottan suttogtak, aztán az öregasszony kitárta az ajtót és hátralépett.

– Jöjjön – mondta a leány.

Szürkület volt a szobában, ahova az öregasszony vezette őket, sötét folyosókon át. Az üvegtelen, holt ablakokon benyúlt az őszi este nyirkos keze, és árnyékokat ültetett az öreg bútorok mögé. Egy szekrény ajtaja csikorgott valahol. Aztán az öregasszony odanyújtott valamit a leánynak.

– Vegye föl – mondta, és letette egy székre.

Odalépett és megnézte, hogy mi az. Egy kissé viseltes, szürke férfiruha volt.

– Vegye föl bátran – hallotta a leány hangját az ajtóból –, akié volt, annak már nincs többé szüksége reá. Meghalt a hazáért.

Aztán az ajtó csikorgott, és ő egyedül maradt a szobában az idegen ruhával.

Egy darabig a ruhát nézte. Az ujjai kissé megkoptak, valószínűleg valamilyen munkától. A gomblyukban egy hervadt virág szomorkodott, és hosszú ideig csak ezt a hervadt virágot látta, mást semmit. Aztán az ablakon beszűrődő esti fény valahogy rávetődött a falon egy képre, és azt kezdte nézni, de a virágra gondolt még akkor is. A kép egy mosolygós arcú fiatalembert mutatott, sötét ruhában. Olcsó fényképnagyítás volt, de alatta bronz érdemkereszt csüngött a falon, és lent az asztalon karcsú vázában néhány szál fehér virág.

„Meghalt a hazáért”, ismételte el magában a leány szavait, és arra gondolt, hogy majd otthon az ő képe is megjelenik valahol egy újságban, és alatta is ez áll majd: meghalt a hazáért. Istenem, gondolta, micsoda titokzatos nagy haza az, amelyikért itt is, ott is annyian meghalnak?

Gépiesen vetette le az egyenruháját. „Meghalt a hazáért”, motyogta magában, „meghalt a hazáért. Érdemkeresztet kapott. Katona volt. Náci volt. Hát a nácik is meghalnak a hazáért?” Valahogy úgy képzelte el eddig, hogy a nácik, azok úgy halnak meg mint a rablók. Nem a hazáért, valami másért. Valami csúnyáért és közönségesért. De ez a mosolygós arcú fiú ott a falon nem látszott rablónak. Olyan volt, mint egy diák odahaza. Vagy mint egy fiatal gyári munkás, aki vasárnap futballmeccsre megy.

A leány beszólt az ajtón.

– Készen van?

Még egyszer végignézett magán. Az idegen náci fiú szürke ruháján, aki meghalt a hazáért, a hervadt virágon a gomblyukban, és arra gondolt: egy leánytól kapta bizonyára.

Vajon szőke volt, vagy barna?

– Ezzel mi legyen? – kérdezte, és az egyenruhájára mutatott.

A leány fölkapta a ruhát a földről, és begöngyölte egy asztalterítőbe.

– Még szüksége lehet reá – mondta –, most azonban veszedelmes lenne, ha megtalálnák. Jöjjön. Sietnünk kell.

Az öregasszony ott állt a folyosó sötétjében, meggörnyedve. Amikor elmentek mellette, a fiú odafordult a leányhoz.

– Mondja meg neki, hogy hálásan köszönöm, amit értem tett.

A leány mondott néhány szót azon az idegen nyelven, de az öregasszony csak morgott valamit, meg sem fordult.

– Amióta a fia meghalt, mindig ilyen – mondta odakint a leány –, nem szereti, ha megköszönik, amit másokért tesz.

– Hol esett el a fia?

– A Kárpátokban. Az oroszok ölték meg. Vidám, jó fiú volt szegény. A mi férfiaink mind az oroszok ellen harcolnak.

Az öregember még ott ült a kőrakáson. Felállt, nehézkesen és fáradtan, amikor meglátta jönni őket. Aztán mentek a szürkületben, az üres, elhagyott romutcán.

– Ismerte azt a fiút? – kérdezte egy idő múlva.

– A vőlegényem volt – felelte a leány egyszerűen –, de most ne beszéljen többet. Meghallhatja valaki. Itt nem szoktak angolul beszélni, és föltűnne.

Szótlanul mentek tovább. Itt-ott emberek matattak a romok között. Hajlott hátú, fáradt mozgású emberek. Úgy látszott, mintha kerestek volna valamit a törmelék között. Talán az életüket keresik – gondolta a fiú, és maga is elcsodálkozott a szavakon, amik önkéntelenül nyíltak ki az öntudatában. Egy útkereszteződésnél katonák jöttek szembe. Kíváncsian nézte őket, de nem talált rajtuk semmi különöst, s ezen egy kissé elcsodálkozott. Emberek voltak, egyszerű emberek, mint bárki más odahaza, éppen csak az egyenruhájuk volt idegen. A katonák nem is néztek rájuk, úgy mentek el mellettük döngő léptekkel, de fáradt arccal, szinte egykedvűen nézve a romokat, mint akik már sok ilyent láttak.

– Itthon vagyunk – mondta hirtelen a leány.

Kis kert közepén egy alacsony földszintes ház állott. Előtte mély bombatölcsér csúfította az utcát, és a fölszaggatott kövek ledöntötték a kerítést is, és törmelékkel töltötték meg a virágágyásokat. De a ház állott még. Ablakai ennek is üveg nélkül, üresen tátongtak, s a falain mély sebeket hasítottak a repeszdarabok. De a ház azért állt még. Csak a gyümölcsfák törtek le körülötte, csak a fődeléről hullottak le a cserepek, és pirosan lepték el törmelékeikkel körülötte a földet, akárha vér fröcskölt volna oda iszonyú sebekből.

Átmentek a megcsúfított kerten, az öregember kulcsot vett elő a zsebéből, és kinyitotta a barna tölgyfaajtót.

– Apa mindig be szokta zárni – mondta a leány és mosolygott –, mintha az meg tudná védeni a bombáktól.

A küszöbön fehér papírlap hevert. A leány lehajolt érte.

– Röpcédula – mondotta kissé gúnyosan –, maguk dobálják ezeket is?

Egy pillantást vetett a papírlapra, és azonnal ráismert.

– Igen – felelte –, talán éppen én dobtam le ezt itt. Abban a pillanatban, amikor lelőttek.

Az öregember kinyitotta az ajtót. Bent sötét volt.

– Sajnos nincs világításunk – mondta a leány –, de bent van még egy gyertya. És a kandallóba is tehetünk tüzet. Erre jöjjön.

Megfogta a kezét, és úgy vezette, mint egy gyereket. Hosszú sötét folyosón mentek át. Valahol egy ajtó nyílt.

„Itt álljon meg egy percre”, hallotta a leány hangját a sötétben, és a kéz eleresztette a kezét. Aztán kis idő múlva sercent egy gyufa, és egy gyertya kanóca lángot fogott. Ízlésesen berendezett kis szobában voltak. A padlón néhány szőnyeg,

széles heverő a sarokban, könyvszekrény, íróasztal. Fehér márvány kandalló. Szeme az ablakot kereste, és nyomban megértette, hogy miért volt a szoba olyan sötét. Az ablakot vastag fekete papír borította.

– Le kellett ragasszuk – mondta a leány egyszerűen, mintha magától értetődő dologról beszélne –, ez az egyetlen lakható szobánk maradt, és világosságot csak akkor szabad gyújtani, ha elsötétítjük az ablakokat. Így aztán egyszerűen beragasztottuk. Legalább bent marad a meleg is. Foglaljon helyet.

A gyertyát betette az asztal közepén álló konzerves dobozba.

– Bocsásson meg egy pillanatra, valami ennivaló után kell nézzek.

Magára maradt. Nézte az idegen szobát, a képeket a falakon, a szőnyegeket, a leragasztott ablakokat és a pislogó gyertyát az ócska bádogdobozban. „Ez a háború”, gondolta gépiesen, „ez a háború… így élnek háborúban az emberek”.

Egy idő múlva visszatért a leány, és fehér terítővel megterítette az asztalt.

– Hideget kell együnk – mondotta bocsánatkérően –, nincs gáz a konyhában, és a fánk is elfogyott. Holnap majd gyűjtök a romok közül.

Néhány szelet sötét színű kenyeret tett az asztalra és krumplisalátát.

– Ebédről maradt – mondta és mosolygott –, egyebünk nincs. Maga persze máshoz van szokva, tudom. Az amerikaiak jól élnek. De ez rozskenyér, és a tápértéke elég magas. Lásson hozzá, ha éhes.

Éhes volt, erre most jött reá hirtelen. A rozskenyérnek különös íze volt, sohasem evett még ilyent.

„Ez hát a háború”, gondolta magában, „így élnek itt a népek. Borzasztó.”

Később bejött az öregember is. Egy korsót tett az asztalra, és három poharat. A korsóban bor volt. Ízes, könnyű bor. A harmadik pohár után a fiú megkérdezte.

– Hogy lehet, hogy maguknak nincs ennivalójuk, de boruk van?

– Az ennivalót összeszedték a katonáknak, de a bort nem – felelte a leány komolyan –, egyébként a saját szőlőnkből való.

– Minden ennivalót elvettek maguktól a nácik?

A leány csodálkozva nézett reá.

– Nem értem, miről beszél. A nácik, az egy politikai párt Németországban. Mi itt magyarok vagyunk, és háborúban állunk az oroszokkal. Nem voltunk fölkészülve erre a háborúra, és nem tudjuk élelmezni a katonáinkat, akik a határokat védik. Így hát természetes, hogy mindent oda kell adjunk, ami ehető. Mi éhezhetünk, de ők nem. Mert ők bennünket védenek.

A fiú hallgatott. Nem értette, hogy miről van szó. Ezek itt védekeznek, és nekik is ezt mondták odahaza, hogy védelemből kell fegyvert fogni. Valaki hazudik itt. De ki?

– Nézze – kezdte el egy idő múlva, és közelebb hajolt a leányhoz –, én ellenség vagyok, és maga rejteget engem. Ez azt jelenti, hogy maga nem ért egyet azokkal, akik a háborút csinálták. Ez azt jelenti, hogy maga nem ért egyet ennek az

országnak a kormányzati rendszerével. Akkor pedig nem tudom, hogy mégis miért…

A leány fölemelte a kezét, és a kezében megvillant az a kis fehér papírlap, amit fölvett a küszöbről.

– Egy pillanat – mondta a leány –, bocsásson meg, hogy közbeszólok. Értem a szavakat, de nem értem az értelmüket. Itt valami tévedés kell legyen. Először is, maga nem ellenség ezen a földön, mert maga amerikai, s mi magyarok vagyunk. Másodszor, én nem tudom, hogy kik csinálták ezt a háborút, de azt tudom, hogy szívvel-lélekkel egy vagyok azokkal, akik ezt az országot meg akarják védeni a pusztulástól, a bolsevista veszedelemtől, és az életüket adják oda ebben a kétségbeejtő, kilátástalan tusában, hogy valamiképpen távol tartsák tőlünk ezt az ázsiai hordát. Amit én nem értek, az látja, egészen más. Nem értem, hogy miért akarnak maguk elpusztítani bennünket, maguk, amerikaiak, és ha már el akarnak pusztítani, akkor minek dobálják le ezeket a hazugságokat közénk?

Letette a röpcédulát az asztalra a fiú elé.

– Az van ezen – mondta a leány, és olvasni kezdte a fekete betűs írást –, magyarok, tegyétek le a fegyvert! A fölszabadító orosz csapatok a békét és a szabadságot hozzák! Rázzátok le magatokról a náci rabszolgajármot! Amerika népe garantálja országotok függetlenségét és szabadságát!

Kis szünetet tartott, aztán lassú hangon folytatta.

– Nézze, én nem tudom, hogy hol van itt ez a náci rabszolgajárom, amit le kellene rázni. De tudom azt, hogy mi az, amit az oroszok hoznak. Tudom, mert a hazám egy része már a kezükön van, és a menekülők ezrei beszélnek arról, ami ott túl, a front mögött történik a falvakban és a városokban. Én csak egy egyszerű egyetemi hallgató vagyok, és apám a régészet professzora az egyetemen. Lehet, hogy nem látjuk elég tisztán a világpolitikát. De higgye el nekem, azt az egyet világosan látjuk és tudjuk, hogy miért kell éheznünk és fáznunk, és miért kell harcoljanak és elessenek egymás után a testvéreink, apáink, vőlegényeink a fronton. Az életünkért és a népünk jövendőjéért!

Csönd volt a szavak után. Aztán a leány sóhajtott és felállt.

– Bocsásson meg – mondta halkan –, tudom, hogy illetlenség ilyesmiről beszélni magával, aki vendég. És talán meg sem érti a szavaimat. Érzem, hogy valahol valami nagy tévedés van köztünk. Mi mindig tiszteltük és nagyra becsüljük Amerika népét, és nem tudjuk most megérteni, hogy miért akarnak elpusztítani bennünket. S főleg, hogy miért hazudnak nekünk békéről és szabadságról, amikor repülőgépeiken a halált hozzák, és ránk akarják szabadítani Ázsiát. Bocsásson meg, azt hiszem, ideje, hogy aludni térjen. Bizonyára fáradt. Mi is korán fekszünk le, mert látja, a gyertya hamar fogy, és újat szerezni nehéz.

Azon az estén sokáig nem jött álom a szemére. Feküdt mozdulatlanul a tiszta, hűvös ágyban, és agya küzdött a zűrzavarral. Hol van az igazság? Ki csinálta a háborút? Hogyan lehetséges az, hogy őt ide küldték a szabadág védelmében

asszonyokat és gyerekeket ölni, akiknek testvérei és vőlegényei ugyanakkor egy másféle egyenruhában a szabadságért halnak hősi halált? Micsoda szörnyű ördögi kéz kavarta így össze a dolgokat? Nehezen aludt el, és álmából napsütéses reggelre ébredt. Az üvegtelen, kitört ablak előtt, bombaszaggatta fa csonka ágán egy rigó ült, és vidám füttyökkel örvendett az életnek. „Az Isten – szeretet”, ezek a szavak jutottak az eszébe önkéntelenül, amiket a pittsburghi biblia tépett födelén olvasott. „Az Isten – szeretet”, ismételte félhangosan, és mosolyogva nézett bele az idegen ország napjába.

Öt hetet töltött az amerikai pilóta fiú a magyar egyetemi tanár házában. Öt különös, különös hetet. Egy pillanatig sem érezte idegennek magát a családban. Részt vett az életükben, segített fát gyűjteni a romok közül, krumplit ásni a kertben, osztozott gondjaikban és örömeikben. Csöndes estéken néha az anyjáról beszélt, és a leány némán ült a nagy karosszékben és hallgatta, az öregember meg könyvei fölé hajolva dolgozott az egy szál gyertyalángnál. Néha megjelentek az égen az ezüst madarak. Ilyenkor nem szaladt le az óvóhelyre a többiekkel, hanem kiállt a ház elé, a letarolt kertbe, és nézett föl az ismerős gépekre, és arra gondolt: talán abban ül Joe, abban ül Bob… és mindez olyan furcsa volt, olyan különös és szomorú. Szeretett volna fölkiabálni nekik, hogy vigyázzatok, én vagyok itt, tévedés az egész, valaki hazudott! De a gépek magosan voltak, iszonyú magosan, elérhetetlenül, mint egy másik világ. Néha bombákat dobtak a gépek. Ilyenkor vad fájdalom tépte belül, és sírt, mint hajdan, gyermekkorában.

Aztán öt hét után, egy napon, ott voltak az oroszok a városban. Már napokkal azelőtt hallani lehetett az ágyúkat. Magyar és német katonák meneteltek az utcákon, porosan, tépetten és szomorúan. Menekülők szekerei nyikorogtak és csattogtak a kövezeten, pokrócok közé fektetett asszonyok, síró gyermekek, zord tekintetű férfiak a szekereken. Mintha valami rémséges, láthatatlan ostor hajtotta volna a népet nyugat felé. Napokon át, nyikorogtak a szekerek, gyalogos asszonyok batyukat cipeltek a hátukon, kezükbe síró gyermekek kapaszkodtak, s ment, ment ez a végefogyhatatlan gyászmenet keletről nyugatnak. Aztán egy napon ott voltak az oroszok.

Már este látni lehetett az ágyúk torkolattüzét. Éjjel katonaoszlopok meneteltek át a városon. Reggelre csönd volt. Néha egy-egy puskalövés csattant valahol. A közeli házakból mind átmentek az emberek az óvóhelyre. Sokan nagy batyukat cipeltek magukkal. A fiú magára öltötte az egyenruháját, derekára csatolta a pisztolyt, és azt mondta a leánynak:

– Ne menjenek sehova. Ez a ház az amerikai lobogó védelme alatt áll.

Büszkén mondta ezt, jóleső, meleg érzéssel a szíve körül. A leány csak bólintott szótlanul, az öregember is bólintott, és ott maradtak a házban. Vártak. Ültek a kandallós szobában és vártak. Az öregember a könyvei fölé hajolt, a leány a nagy karosszék mélyén varrt valamit, és a fiú fel-alá járt a szobában, nyugodt, biztos katonaléptekkel, az Államok egyenruhájában, és néha megállt az ablaknál,

és kinézett az üres utcára és a néptelen romokra. És néha mondott egy-egy mondatot. Ilyeneket: „Aztán megkeresem az amerikai összekötő tisztet. Gondoskodni fogok arról, hogy mielőbb kapjunk egy repülőgépet. Mához egy hétre már Amerikában lehetünk. Aztán megtartjuk az esküvőt.” A leány néha bólintott, halkan, szomorúan, de nem szólt egyetlen szót sem. Aztán megjöttek az oroszok.

Az első nyolc ember rajvonalban közeledett a romok között, meglapulva egy-egy házfalnál, kőrakásnál. De lövés nem esett sehol. Jöttek és tovamentek. Félóra múlva egy teherkocsi állt meg az utcasarkon, és valami húsz katona ugrott le róla. Négyesével széledtek szét a házakba. Ajtók döngtek a durva csizmasarkoktól, deszka recsegett, káromkodás csattant. A fiú megszorította a derékszíját, és bátor, biztos léptekkel az ajtóhoz ment. Kinyitotta és kiállt a küszöbre. A négy katona akkor lépett át a kidőlt kerítésen. Amikor meglátták a küszöbön az egyenruhás embert, megtorpantak és a géppisztolyukhoz nyúltak. A fiú fölemelte a kezét. „Amerika!” kiáltotta oda nekik tiszta, csengő hangon. „Amerika! Officer!” A négy orosz összedugta a fejét. Aztán az egyik előrelépett. Kezében bizalmatlanul szorongatta a géppisztolyt. „Legitimacia”, mondta, „legitimacia!” A fiú a zsebéhez nyúlt, és elővette a papírjait. Az orosz közelebb jött. Sunyi, sárga arcú, ferde szemű fickó volt. Kikapta kezéből a papírokat, és hosszú ideig forgatta a kezében. Valamit morgott hozzá. A fiúnak kifogyott a türelme. „Kommandant!” mondta parancsoló hangon, „Amerikan officer”, és a házra mutatott, „Amerikan haus!” A sárga képű fickó elvigyorodott és visszaadta a papírokat. „Amerikan tovaris!”, szólt hátra a társainak. Azok is vigyorogtak. Aztán körülvették, megtapogatták egyenruhájának finom szövetét, kedélyesen a vállára veregettek, majd félretolták az útból, és bementek a házba. Düh fojtogatta a torkát, és valami furcsa félelem. Mintha nem emberekkel, hanem vadállatokkal állt volna szemben, akiknek hiába beszél, mert nem értik a szót.

„Hé!”, kiáltotta utánuk, „Amerikan haus! Amerikan officer!” A leghátulsó visszafordult a küszöbről és rávigyorgott. „Tovaris”, mondotta, „Tovaris”, és még néhány érthetetlen szót. Odalépett az oroszhoz, és próbálta jelekkel megértetni vele, hogy a házba nem szabad bemenjenek. Próbálta megértetni vele, hogy a parancsnokkal akar beszélni, de az oroszt mindez nem érdekelte túlságosan. A pisztolyt kezdte nézegetni, majd hirtelen kinyúlt utána, és kitépte a tokból. „Hé!” A fiút elfutotta a harag, és a pisztoly után kapott. Az orosz röhögve dugta el a kezét a háta mögé. Ebben a pillanatban bent a házban felsikoltott a leány.

A fiú egy pillanatra megdermedt ettől a hangtól, olyan borzalmas és velőt tépő volt. Aztán egyetlen ugrással félretaszította az oroszt, és berohant a házba. Még a folyosón volt, amikor valahol lövés dördült, és utána újra fölhangzott az a szörnyűséges sikoly. A kandallós-szoba ajtaja nyitva állt. Bent a szőnyegen arcra borulva feküdt az öreg tanár, és fejéből ömlött a vér. A szoba sarkában, a széles pamlagon, ott viaskodott a három orosz a leánnyal. Egy pillanat alatt felfogta a

szörnyűséges képet. Nőtisztelő telepes őseinek minden csepp harcos vére fellázadt az ereiben, forrni kezdett és robbant. Éleset, nagyot kiáltott, előreugrott, és fölkapott egy széket. A kiáltásra az egyik orosz hátrafordult. Duzzadt vörös arcát állati vigyor torzította. Fölkapta a földre dobott géppisztolyt és lőtt. Mikor a sorozat végigcsattant a szűk kis szobán, a fiú kezében már meglendült a szék és lecsapott az ocsmány vigyorgó fejre. Még hallotta kezében a szék reccsenését, aztán valami furcsa szédülés fogta el, ujjai lassan elengedték a fát, és egy tétova mozdulattal a melléhez kapott. Lassan csuklott össze. Még érezte, hogy nyirkos lesz a keze a vértől, és arra gondolt: vér. És arra gondolt: meg fogok halni. Homályosan, nagyon messziről látta még a két oroszt, ahogy elesett társuk fölé hajoltak, és mintha a káromkodásukat is hallotta volna. Aztán már nem látott egyebet, csak egészen közel, az arca előtt, egy géppisztolyt a padlón. Orosz géppisztolyt. Valami írás volt a géppisztoly fekete csövébe vésve, azt próbálta makacsul kibetűzni. „Made in USA”. Aztán már csak azt a nagy szőrös kezet látta, mely görcsösen markolta még mindig a géppisztoly markolatját. „Valaki tévedett”, gondolta, „valahol valaki tévedett…” Aztán összekuszálódtak fejében a szavak és a gondolatok, elködösödtek, mind messzebb, messzebb mentek, és végül elvesztek a nagy fekete semmiben.

Kicsi Anna sírkeresztje

Elmondom, hadd tudja meg végre a világ kicsi Anna igaz történetét.

A falu neve, ahol mindez történt, Mezőbölkény, és a falu szélén van egy ócska, düledező gabonás, amelyik valamikor egy uradalomhoz tartozott. Az uradalom még az első világháború után megszűnt, és a gabonás a község tulajdonába ment át, de már a község sem használta esztendők óta semmire, olyan rozoga volt. Ez alatt a gabonás alatt van egy pince. És ebbe a pincébe rejtették el a jó bölkényiek Bihorát, a kommunista kovácsot és Weiss urat, a zsidót.

Nem azért tették ezt, mintha az egész falu csupa kommunistából állott volna, avagy túlságosan szerették volna a zsidókat. Nem. Egyszerűen csak azt tartották, hogy Bihora is ember és Weiss úr is az, akik nem tehetnek arról, hogy az egyiknek elvette Isten a szép eszit, és kommunistává tette, a másikat pedig úgy formálta, hogy zsidó legyen belőle. Mivel pedig a németek és a hozzájuk hasonló izgágák erősen vadásztak akkoriban erre a kétféle emberre, hát a mezőbölkényiek fogták magukat, s egy felleges éjszaka beköltöztették a kovácsukat, meg a zsidójukat az ócska gabonás pincéjébe. Levittek nekik két ágyat, meg két széket és egy asztalt. Petróleumlámpát is adtak hozzá, csak éppen a lelkükre kötötték, hogy ha világosságot csinálnak, elébb tömjék bé szalmával a pinceablakokat.

Amit tettek, legjobbkor tették a bölkényiek, mivel másnap reggel megjelent a faluban négy német katonaféle meg két csendőr, és egyenesen Weiss urat keresték, meg Bihorát, a kovácsot. A kovácsnak családja volt otthon, s azok megmondták,

hogy az ember elment volt éjszaka, s nem tudják, hova. A csendőrök összekutatták a házat, végigkeresték a falut, de Bihorát nem lelték meg. Így jártak Weiss úrnál is. Neki ugyan nem volt családja, de ott meg a szomszédok vallották be, hogy bizony nem tudják mi lett a zsidóval. Ott volt, aztán egyszerre csak nem volt ott többé.

A németek szitkozódtak a maguk nyelvén, a csendőrök kerestek, estig ott ültek a falu nyakán, aztán elmentek. Két hétig majdnem minden második nap visszajöttek, megjárták az erdőket is, faggatták az embereket, aztán leszoktak Bölkényről rendre. Weiss úr, meg Bihora pedig ültek szépen és türelmesen az ócska gabonás pincéjében, melynek az ajtaján gyermekfejnyi nagy rozsdás lakat fityegett, s annak a lakatnak a kulcsa pedig ott csüngött a kicsi Anna nyakában, az ing alatt.

Kicsi Anna a falu árvája volt, és egy özvegyasszonynál lakott az alvégen. Ő pásztorolta a falu bárányait, és a báránylegelő ott volt az ócska gabonás körül. Így került hozzá a kulcs. Ő volt az egyetlen, aki föltűnés nélkül ülhetett le naponta a magányos épület árnyékába, míg bárányai szorgalmasan tépegették az öles gyomnövények leveleit, melyek a düledező falak alját ellepték.

Minden hajnalban valaki más tért be az özvegyasszony házához batyuval a kezében, és vitte kicsi Annának az ebédkosztot. Így volt ez eddig is. Éppen csak, hogy a batyuk lettek súlyosak és terjedelmesek, mióta Weiss úr meg Bihora a pincét lakták. Kicsi Anna pedig fogta a batyut, meg az elmaradhatatlan mogyorófa pálcát, s indult végig a falun, összeszedni a bárányokat. Nemegyszer találkozott ilyenkor össze a csendőrökkel, meg a német katonákkal, de azok rá se néztek. Mit is néztek volna egy vézna, sápadt, tizennégy éves leánykán, akinek két szőke hajtincsében még csak pántlika sincs? Aki mezítláb tapossa a falu porát serény kis báránykák megett, színét vesztett ruhácskában, soványan és nagy bámuló kék szemekkel? Akinek hangját sem lehet hallani, aki olyan észrevétlen, amilyen csak az lehet, aki a falu árvája?

Kicsi Anna pedig kiterelte minden reggel a falu bárányait az ócska gabonás melletti báránylegelőre, s leült az elhagyott épület alá. Odébb egy mélyedés volt a dudvák között, valamikor falépcsők voltak benne, és ez a mélyedés vezetett le a pinceajtóhoz. Egy ideig üldögélt ott, aztán mikor látta, hogy sehol nem mozdul semmi a környéken, besurrant a mélyedésbe – ügyelve, hogy nyomot ne taposson az öles gyomok között –, elővette ingéből a nagy rozsdás kulcsot, és kinyitotta a pinceajtó lakatját.

– Adjon Isten jó reggelt – mondotta szelíden, amikor beadta nekik az aznapi batyut.

Az ajtón kinyújtottak ilyenkor egy korsót, azzal leszaladt a vízre, majd megkérdezte, hogy kívánnak-e még valamit. Néha pénzt adtak dohányra, olykor egy-egy levelet. A kovács megkérdezte, hogy mi van otthon, Weiss úr is kérdezett ezt-azt, aztán kicsi Anna újra rájok zárta az ajtót és visszament a bárányaihoz.

Napközben néha meghallotta a Weiss úr füttyét, olyankor körülnézett, s ha nem volt senki, odaszaladt a pinceablakhoz. Izentek vele ezt-azt, megbízták, hogy mit hozzon holnap, s kicsi Anna becsületesen elintézett mindent. Olykor Bihora jött az ablakhoz, és halk dörmögő hangon megkérte kicsi Annát, hogy énekelne odakint valamit, mert attól kellemesebben telik az a nyavalyás idő. És kicsi Anna ilyenkor énekelt. Szívesen tette, jólesett tudnia, hogy az ő cérnahangocskája is örömet okoz valakinek.

Nem is történt semmi hiba.

Egy este aztán végigszaladt a falun a hír: jönnek az oroszok! Messziről ágyúzást lehetett hallani, és az embereket kigyűjtötte az izgalom a piacra. Akadtak, akik azt is tudták, hogy melyik falunál vannak már.

Másnap reggel, batyuátadáskor, elmondta kicsi Anna, hogy mit hallott a faluban.

– Felszabadulunk! – örvendett meg a két ember a pincében, s erősen lelkére kötötték kicsi Annának, nehogy a nagy felszabadulásban róluk megfeledkezzék.

Hát ettől nem kellett féljenek. Az óvatos bölkényiek nagyon is számon tartották a maguk két emberét. Amikor úgy dél felé hallani lehetett már a puskalövéseket is, és néhány fülig poros német végigzörgött lóhalálában rablott szekereken a falun, néhány esküdt, élükön a bíróval, kivonult ünnepélyes processzióban, de igen serényen az ócska gabonáshoz.

– Jöszte a kulccsal! – kiáltottak oda már messziről kicsi Annának.

Úgy nyitotta ki a bíró az ajtót, mint aki szertartást végez.

– Úgy na, mink magukat megsegítettük. Most aztán maguk segítsenek meg minket.

Boldogan szökött elő a pincéből Weiss úr meg Bihora. Sírva ölelgették a bírót, meg az esküdteket, s fogadkoztak erősen, hogy haja szála sem görbülhet Bölkényben senkinek.

Még kicsi Annát is megölelgette a végin a kovács.

– Ne félj, kislány – mondotta neki könnyben úszó szemekkel –, mától fogva az én lányom vagy! Az ország lánya vagy! Az egész felszabadult kommunista közösség lánya vagy! Meglátod, miként hálálják meg a világ felszabadult proletárjai a jócselekedetet!

Aztán mentek nagy sietve, hogy fogadják illően a felszabadulást.

Hát oroszok, azok jöttek. Bár nagy részük a fő völgyeken haladt előre, délutánra azért Bölkénynek is jutott belőlük egy század. Az emberek behúzódtak előlük a házaikba. Mert akármilyen felszabadulást is hirdettek a kovácsék, az egyenruhához mégsem volt túlságosan sok bizalmuk. Majd, ha ezek odébb mennek, gondolták, majd akkor meglátjuk, mit kell ünnepelni.

Hanem azok nem mentek odébb. Megszállták a falut. Betódultak az udvarokra. Berúgták a házak ajtaját. Leütötték a falról a Krisztus-képeket. Ordibáltak, pisztollyal lődözték az ólbeli disznókat, s a házakban rátámadtak a

fehérnépekre. Egyszeribe megtelt a falu jajgatással, sivalkodással, lőporfüsttel. Az emberek szaladtak a falu kommunistája után.

De volt annak baja egyedül is. Ott vitatkozott a kapuban három muszkával. A muszkák hajtották kifelé a tehenét, ő meg magyarázott nekik.

– Én kommuniszt! Hallod, továris? Én kommuniszt! Sztálin, Lenin, kommuniszt!

– Dobre, dobre – bólogattak a muszkák, és elvitték a tehenet.

– Ponciusát ennek a világnak – mérgelődött a kovács –, nem tudok beszélni velök! Hol van Weiss úr? Az érti a nyelvöket!

Szaladtak az emberek a kováccsal együtt Weiss úrhoz. De az már akkor ott ült egy autóban, valami tisztféle mellett, s csak ennyit kiáltott vissza nekik:

– Szükség van reám a városban! Ha kell valami, forduljanak csak bizalommal a parancsnok elvtárshoz! Van mellette tolmács!

Azzal elrobogott. Akkor már egyetlen tébolyult sikoltás volt a falu. Tépett ruhájú asszonyok futkostak eszelősen, búvóhelyet keresve. Véresre vert férfiak hörögtek az udvarokon. Röhögő, durva katonák vonszoltak hajuknál fogva sikoltozó leányokat. Valahol égett egy ház.

Az emberek szaladtak a kováccsal a parancsnokhoz. Fél órába került, míg megtalálták. Ott ült a plébánia szobájában, elterpeszkedve. Előtte egy kancsó bor. Két katona akkor taszigált be hozzá éppen egy síró leányt.

– Hő? – mordult rá a kovácsra, amikor az elébe toppant.

– Elvtárs! – kiáltott képéből kikelve Bihora. – Hogy tűrheti, amit ezek csinálnak? Én kommunista vagyok, én…

A parancsnok odaintette a tolmácsot. Az rámordult Bihorára.

– Mi bajod van?

– Elvtárs! – fordult feléje kétségbeesetten a kovács, hogy végre talált valakit, aki megérti a szavát. – Én mint igaz kommunista magyar kérem magukat…

– Te kommunista vagy? – Nézett végig rajta bizalmatlanul a magyarul beszélő pisztolyos ember.

– Igen, elvtárs! Húsz éve vagyok kommunista, és ezek az emberek itt megvédtek, elrejtettek…!

– Mit tettél a kommunizmusért? – Szakította félbe türelmetlenül a pisztolyos.

A kovács megzavarodott.

– Hogy…?

– Azt kérdeztem, mit tettél? Miféle érdemeid vannak? Hány embert öltél meg? Hány hidat robbantottál? He?

– Én? – húzta ki magát Bihora sértődötten. – Hallja-e, én nem vagyok se gyilkos, se robbantós! Én becsületes, békés kommunista magyar vagyok! Munkás kommunista proletár vagyok én, elvtárs, becsületes ember! De ami itt folyik az szörnyűség! Az megcsúfolása Marx tanainak! Az!

– Mars ki! – üvöltött rá a tolmács, azzal fölkapta a parancsnok asztaláról a szíjkorbácsot, és teljes erővel végigsújtott vele Bihora fején. – Mars ki, disznó! Még bírálni mered pimasz kulák létedre, hogy mit csinálunk! Mars ki!

Azzal ütötte, verte a szíjkorbáccsal, ahol érte. Bihora vakon támolygott ki a plébániáról. Érezte, hogy csurog arcáról a vér. De nem az fájt. Hallotta a háta mögött sikoltani a szerencsétlen behurcolt leányt, durva állati röhögést hallott, és az fájt rettenetesen. Hogy ezek azok, akikre húsz évig várt. Akikben úgy hitt, mint a papok a maguk Istenében. Akik a szabadulást, az emberiességet, az egyenlő jogokat és a boldog békességet hirdették. Ezek azok!

Félrelökték. Belerúgtak. Csak támolygott vakon az utcán. Valaki elébe futott. Egy öregasszony.

– Bihora úr! Bihora úr! Jöjjön gyorsan! Jaj, én Istenem, én Istenem, kicsi Anna…! Nyolcan is reámentek arra a gyerekre! Jaj, Istenem, jaj! Ilyet kellett megérjünk, jaj!

Csak annyit hallott, hogy kicsi Anna. Megrázkódott ettől. Pillanat alatt magához tért. Nem, ez nem szabad megtörténjék! Minden, csak ez nem! Ha ez megtörténik, vége a világnak!

Rohant az alvég felé. Lihegve, hörögve csörtetett be a szűk kis udvarba. Az ajtó nyitva volt, szélesen, mint az olyan ajtók, ahonnan a rémség elűzte a gazdát.

Minden, csak ez nem! Fölkapott a fal mellől egy heverő karót. Bevágódott az ajtón. A szűk kis ház tele volt katonával. Gonosz vigyorgásokkal tülekedtek az ágy körül. A kovács közéjük ugrott a karóval.

– Kifele innen, disznók! Kifele! Bitangok! Aljasok! Kifele!

Leütötték hamar. Csizmák tapostak reá. Rúgások érték. Fejbe vágták. Még ájultan is ütötték, rúgták. Azt hitték, halott. Kidobták az udvarra. Hajnalban akadt reá a felesége. Úgy vitték haza saroglyán. Véres habot hörgött az egész falu azon az éjszakán.

Kicsi Anna másnapra meghalt. Akkorra már odébb mentek a katonák, csak egy komisszár maradt utánok. Géppisztollyal uralkodott a plébániáról a felszabaduláson.

Pap nélkül temették kicsi Annát. A plébánost pincébe zárva őrizte a komisszár. Alig volt a temetésen valaki. Sok embert, asszonyt s leányt temettek még azon a napon.

Három hétig feküdt Bihora, a kovács. Akkor fölkelt valahogy, átvánszorgott a műhelybe, és hosszasan matatott ott. Mikor kijött, vadonatúj sírkereszt volt a vállán. Nem nézett senkire, csak egyenesen a temetőkertbe ment. Megkereste a kicsi Anna sírját. Nagy nehezen felállította rá a keresztet.

A kereszt fájába bele volt égetve fekete betűkkel:

„Itt nyugszik Kicsi Anna és a szabadság”.

Állt előtte még egy ideig és nézte. Talán imádkozott is. Aztán hazavánszorgott és visszafeküdt az ágyba.

Másnap hívatta Bihorát a komisszár. A temetőbe.

– Mi az ott? – ordított rá dühtől vörösen, és rámutatott korbácsával a keresztre.

– Kereszt – felelte Bihora keményen.

– S neked meghalt a szabadság?

Bihora ránézett a komisszárra, egyenesen a szemébe.

– Nem csak nekem, elvtárs. Mindenkinek, aki itt él!

Már csattogott is a korbács Bihorán. Aztán elvitték.

Fél év múltával került csak elő. Elcsigázottan, nyomorékra verve. Akkor már egyetlen keresztfa sem állott a bölkényi temetőben. A komisszár ledöntette valamennyit. Mert a kereszt a reakció jelvénye, s még a halottaknak sincs joguk reakcióhoz a felszabadulás országában.

Egy napon kis tölgyfacsemetét hozott be Bihora az erdőről. Egyenesen a temetőkertbe vitte. S ráültette kicsi Anna sírjára. Oda éppen, ahol a kereszt állott volt. A plébános úr ott sétált éppen a sírok között és meglátta a kovácsot.

– Mit csinál itt, jóember?

– Keresztet ültetek kicsi Anna sírjára, plébános úr, kérem.

Aztán látva a plébános csodálkozó arcát, hozzátette még halkan:

– Ebből ácsolok majd keresztet egyszer, ha eljön rá az idő.

Nézte a plébános a kis tölgyfacsemetét, s mellette a törődött arcú megvénült embert, aztán sóhajtott.

– Isten tudja, mikor lesz az, Bihora.

Az ember ott a sírnál ránézett a papra. Konok tűz sötétlett a szemében.

– Mentől későbben lesz, plébános úr, annál nagyobb és szebb lesz majd a kereszt!

– De akkor már csak annyit kell ráírjak – tette hozzá lassan –, hogy itt nyugszik kicsi Anna. Mert a szabadság addigra föltámad.

Vitézék igazsága

Ferkó, aki a bárányokat legeltette volt, ő látta meg elsőnek a lezuhanó repülőgépet. Égett a farka. Csúnya fekete füstfoltot húzott maga után, s aztán csak lesuppant a Béka-tó nádasába. De erre már Ferkó is fölszökött a tarlóról, otthagyta az egykedvű bárányokat, s szaladt be a tanyára, mintha eszét vették volna.

– Idösapám! Idösapám! Gyüjjék már gyorsan!

András gazda a csűrben vallatta cséppel a búzát. Tilos dolog volt az akkoriban, s így aztán felhorkant nyomban a kiabálásra, s kezében megállott a hadaró.

– Mi a baj, te? Katonák jönnek?

– A gépmadár! – lelkendezett a gyerek. – Leszállt a Béka-tóra! Úgy fistel, mint maga az ördeg! Gyüjjen már gyorsan, ilyen még nem vót!

– Hogy a fene a dógát – csóválta meg a fejét András gazda rosszallólag, azzal megindult, hosszú, nehéz léptekkel a Béka-tó felé kárt látni. Ferkó alig győzött lépést tartani vele. A nagy igyekezettől még a kalapját is ott feledte a csűr szögén, s ezt a méltóságbeli fogyatékosságot hamarosan észre is vette. Hogy javítson valamit a bajon, a szénakazlak mellől fölkapott egy elhajított ócska villanyelet, s előléptette nagysebesen botnak. Mert hát egy tanyásgazda mégis csak tanyásgazda, bármiféle röpködő masina pottyanjon is a Béka-tóba.

Átvágtak a tarlókon, végig a törökbúzaföld mezsgyéjén, keresztül a réten, egyenest a füst irányába. A nádas széléig el is jutottak. Megkerülték a túlsó oldalról, de a füst belülről jött, a nádas közepiből, s azon kívül más csodálni való nem volt sehol. Sőt lassacskán az is oszladozni kezdett. Hát álltak ott és nézték.

– Bé kellene menni – kockáztatta meg a gyerek.

– A vérszipók közé? – hökkent meg az apja.

– A masinához.

– Azt már nem – rándított egyet András gazda a nyakán –, gyüjjön ő ki, ha akar. Mink idehaza vagyunk.

Mintha csak erre vártak volna odabent a nád között, mert egyszerre csak suhatolás támadt, s cuppogás is hallatszott, mint amikor iszapot dagaszt valaki.

– Ha…! – hökkent meg a gyerek.

– Ejszen a masina gépésze lesz – vélte András gazda.

– Tán nem szerecseny?

– Ne?

– Aszongyák, hogy azokban az amerikánus gépekben emberevő szerecsenyek ülnek – suttogta a gyerek –, azok dobálják alá a bombákat! Ne fussunk odább, idösapám?

Ettől a lehetőségtől már András gazda is meghökkent egy keveset, de aztán megmarkolta jól a botnak kinevezett villanyelet.

– S ha még olyan szerecseny is – mondta ki a szót –, mienk az igazság a Béka-tóban, nem pedig az övé. Mit repked a más földje felett?

Azzal csak álltak keményen és vártak. Mint egy kis cövek, meg egy nagy cövek. A nád pedig zörgött, suhogott, s már látták a hajladozását is. Aztán megnyílt soványan, s egy ember tántorgott ki belőle. Csak abból lehetett tudni, hogy ember volt, mert alul lábakban, fölül meg fejben végződött. De egyébként csupa mocsok volt, s még a lábai közül is csak az egyik ért valamit, a másikat úgy húzta maga után, mintha kölcsön kérte volna. Éppen csak, hogy kibucskázott a nádasból, s már eldőlt a gyepen, akár egy szenes zsák. Hörgött, hogy rossz volt hallani. Nem is kelt lábra többet.

Egy ideig csak nézték. András gazda a marokra fogott bottal, Ferkó meg aggodalmas pislogásokkal.

– Így néz ki a szerecseny, idösapám…? – kockáztatta meg a gyerek suttogva.

– Én azt nem tudhatom – vallotta be az apja –, mivelhogy szerecsenyt még világéletemben nem láttam. De bajba jutott embert láttam többet is, és ez azok közé tartozik. Már pedig a bajba jutott emberen segíteni kell, ha szerecseny, ha nem, ez az igazság.

Azzal eldobta a villanyelet, fölnyalábolta az iszapos embert a vállára, s ünnepélyesen bévonultak vele a tanyára.

Hogy szerecseny nem volt, az kiderült a mosóteknőben hamar. De sebesülés az volt a szerencsétlenen annyi, hogy tíznek is elég lett volna. Kimosták a sebeket ahogy lehetett, jóféle szilvapálinkával, fokhagymás tapasszal be is kötözték sorra, aztán Vitézné asszony megvetette a dunyhás ágyat bent a tisztaszobában, s belefektették a vendéget. Úgy elsüppedt a párnákban, hogy semmi se látszott ki belőle.

De jó is volt, hogy így történt, mert alig csépelt ki András gazda egy újabb vékára való búzát a csűrben, már megint szaladt be a gyerek a tarlóról, hogy most meg valami katonafélék bukkantak föl az akácos úton, a falu felől. Éppen, hogy el tudta takarítani a cséplés nyomait, s már ott is voltak a nyakán. Mégpedig sokan, és hozzá németek. Egy hosszú csontos ember, nyilván valami őrmesterféle, egyenesen odajött András gazdához, s szőrös nyelvű svábhoz illően gyötörve a magyar nyelvet kimondta a törvényt.

– Szakasz infanteriszt foglalja el tanya. Führerbeféhl! Itt csinálja front. Értem?!

– Érteni értem – vakarta meg Vitéz András gondtelten a fejét –, csak azt az egyet nem értem, hogy ennyi sok győzelemmel miképpen hozhatták ezt a fene frontot ide az én tanyámhoz?

– Te ne féljél semmi – legyintett a német –, mink megvédünk tied tanya. Ez is Führerbeféhl.

– Akkor jó – egyezett bele Vitéz András a változtathatatlanba –, s ha már itt vannak, hát érezzék otthon magukat nálam.

Ebben az egyben nem is volt hiba. Otthon érezték azok magukat nagyon is. Megtöltötték a csűrt, a szénapadlást, s ami megtetszett nekik, azt kérdezés nélkül elvették. Egyszóval érettek nagyon a vendégeskedéshez, mintha egész életükben egyebet se tettek volna. Az istállóból kihajtották a legszebb üszőborjút, le is vágták sebesen, s olyan vacsorát rendeztek belőle, hogy csak úgy gömbölyödött a hasuk. Vacsora végeztével aztán bejött a németek őrmestere a házba.

– Hé, ember! Van neked bor?

András gazda a lóca felé bökött az állával.

– Üljön le, ha már itt van.

– Én nem azért jött, hogy ül – perlekedett a német –, én azért jött, hogy adj bor.

– Ha leül, van bor. Ha nem ül le, nincs bor – nézett keményen a szeme közé András gazda.

– Mi? – értetlenkedett a németek őrmestere. – Megvan bor, vagy nem megvan?

– Vendég számára megvan, más számára nincs. Ez az igazság – mondta ki Vitéz András a törvényt.

– Furcsa igazság – csudálkozott a német, de azért leült.

Így aztán előkerült a fonott korsó, s ittak. A német hamarosan kipirosodott, szónokolni kezdett a németek dicsőségéről és arról, hogy őnáluk nagyobb nincsen sem égen, sem földön. Aztán egy idő múlva akadozni kezdett a nyelve, majd rendre rágörbült az asztalra, s végül egészen elszomorodott. Mikor már a sírásnál tartott, András gazda ölbe vette, mint egy gyereket, s bevitte a belső szobába. Lefektette a részeg embert ügyesen a másik ágyba, a sebesült amerikánus mellé.

Másnap hajnalban, amikor fölkeltek, hogy megetessék a jószágot, a németeknek odakint hűlt helyüket lelték. Sem a csűrben, sem a szénapajtában nem volt belőlük egy fikarcnyi se. De hiányoztak az istállóból az állatok is, mind. Lovak, ökrök, tehenek, borjak, juhok, disznók, mind egy szálig. Magnak való sem maradt belőlök.

– Hijnye azt a keserves nemjóját a fajtátoknak! – vágta földhöz András gazda mérgiben a kalapját. – Sze' ezek tolvajabbak a tolvajnál is! Hogy az a kénköves, megveszekedett istennyila…

S káromkodott úgy, hogy még a kútgémje is meghorgasodott tőle. Az asszony meg sírt az üresre kopaszodott csűrben, akár a záporeső.

Még csak ki sem búsulhatták magukat rendesen, mikor egyszerre csak felpattant a ház ajtaja, s jött ki a németek őrmestere nagy izgatottan. Tántorgott még, s zöld volt az ábrázata a részegségtől, de a szeme táncolt örömében.

– Ember! – kiabálta. – Kötelet hozol gyorsan!

– Kösd fel magad egyedül – mordult rá András gazda mérgesen, s még hátat is fordított neki. De a német nem hagyta magát.

– Ellenség van az ágyban! – rikoltozta képéből kikelve. – Amerikan pilot! Hozod kötél gyorsan, megkötözöd fogoly!

– Kötlek én téged, anyád ne sirasson – zördült reá András gazda. – Hol a sulyba' vannak a lovaim? Marháim, gabonám, mi? Arra felelj?!

– Ló? Marha? – bámult rá a német.

– Elvitték a katonáid, suly essen a fajtádba! – kesergett András.

– Oh, hát csak ennyi baj van? – legyintett az őrmester. – Háború megvan, nem te tudod? Sok szoldát kell enni. Majd visszakapol minden, ha megnyertük a háború. Csak kötelet hozol gyorsan. Viszem amerikán fogoly, kapom szép vaskereszt!

– Kapsz mindjárt egy fakeresztet tőlem – dohogott András gazda –, a sírod fölibe. Amibe én duglak bele, miután agyonütöttelek.

Ferkó, aki a csűr ajtajában állott eddig, s bámulta nagy ijedten a bajt, nyomban fölkapta az erdőirtó baltát, s egy szökéssel az apjánál volt vele.

– Itt van ni, idösapám – nyújtotta szolgálatkészen a szerszámot.

A német rázta a fejét bosszúsan.

– Nem megértelek téged, magyar.

– Nem értesz? – markolta meg Vitéz András a baltát. – Hát ide figyelj. Először is, ez az én tanyám. Ezt érted, mindenit a szőrös füllednek?

– Ezt igen – bólintott az őrmester.

– Nahát. Másodszor, vendégül láttalak mindannyiotokat, becsülettel. Igaz?

– Nana – emelte föl a német az ujját –, nem vendég megvagyunk.

– Hát mi?

– Dicsőséges német katona, ki megvédi tied ház.

– Mi a nénéd kontyát védtél – futotta el újra Vitéz Andrást a méreg –, kifosztottatok s kiraboltatok, ennyi az egész! Bejöttetek a tanyámra, s én vendégül láttalak, mert ez az igazság. De, hogy a vendég lopjon és raboljon, az már nem igazság.

– Az háború – rántott egyet a német a vállán –, de most ne beszél annyi, hanem hoz kötelet. Ellenség van a házban.

– Az én házamban nincs ellenség, csak vendég – mordult föl András gazda.

– Neked amerikánus katona vendég? – képedt el a német.

– Nekem mindenki vendég, akit a házamba beveszek.

A német szeme megszigorodott.

– Ha neked amerikán katona vendég, akkor te is megvagy ellenség. Akkor te is fogoly vagy nekem. Adj kötél, én téged megkötöz.

– Meg-é?

– Muszáj. Führerbeféhl.

Vitéz András odalépett a német elé. Nagy indulat feszítette, de legyűrte magában a belső kívánságot. Csak éppen megállt nagy keményen a német előtt, és megmutatta neki az ormótlan nagy baltát.

– Látod-é ezt?

– Látom, hát – bólintott jámborul.

– Hát akkor tudd meg azt is, hogy az én házamban csak nekem van jussom háborút csinálni, ez az igazság! Aki pedig nem tartja tiszteletben ezt az igazságot, azt én úgy megsújtom ezzel a baltával, hogy menten hősi halottá változik. Ezt megérted-é?

A német éppen feleleten gondolkodott, amikor Ferkó elkurjantotta magát.

– Katonák gyünnek esment, idösapám!

Arra néztek mind, amerre a gyerek mutatott, s hát valóban, a törökbúzás széliben egy tucatra való egyenruhás ember mozgott.

– Jesszasz! – Nyikkant föl a német. – Ruszki katonák!

Azzal sirült is be nagy szaporán a házba.

András gazda nézte a törökbúzás széliben mozgó embereket, de hamarosan kiderült, hogy nem a tanya felé jöttek. Odébb húzódtak lassacskán, és nemsokára lövöldözés is kezdődött valahol.

– Ejszen háborúznak – szólt oda a családhoz –, gyerünk bé a házba münk is.

A német sápadtan guggolt az ablaknál, s kezében egy ménkű nagy pisztolyt szorongatott.

– Ne félj semmit – nyugtatta meg Vitéz András –, az én házamban vagy. Ha én békét hagyok nekik, ők is békét hagynak nekem. Ez az igazság.

Valóban, a lövések zaja egyre távolodott. Kis idő múltával a gyerek kimerészkedett a tornácra. Sirült is be hamar, nagy pirosan.

– Az egyik visszatért! – jelentette. – Egyenest ide tart!

Az ablakhoz ugrottak. Valóban, egy orosz egyenruhás ember ott jött cammogva a szilváskerten át. Nagyon lassan mozgott, mint akinek baja van.

A német előhúzta újra a pisztolyát. Az orosz sántikálva bejött az udvarra, s egyenesen a kúthoz ment. Puskáját a vályúhoz támasztotta, s kezdte föltűrni lábszárán a nadrágot.

András gazda fejébe nyomta a kalapot, s kiment.

– Adjon Isten – köszönt rá a muszkára a kútnál.

– Zdrasztutye – morgott vissza az is, bizalmatlanul.

Megnézte a sebet, aztán intett az embernek.

– Gyere be a házba. Bekötjük. Gyere, na.

Az orosz bejött. A németnek nyoma sem látszott sehol, csak az asszony intett a szemével, hogy ott van a belső szobában. Kimosták a muszka sebét, s bekötötték. Aztán ételt tettek az asztalra, s bort.

– Vendég vagy, muszka, egyél.

A sebesült evett. Megivott utána két pohár bort is, aztán lábra kelt, s ide-oda bicegve nézegetni kezdett. Végül benyitott a belső szobába. Abban a szempillantásban előugrott az ajtó mögül a német, kezében a pisztollyal, és nagyot ordított.

– Halt, ruszki! Hendehoch!

Szegény ruszki úgy megijedt ettől, hogy alig győzte levegőbe kapni a kezeit.

– Hohohó – örvendezett a német –, két ellenség fogom meg egyszerre! Egy amerikán, egy ruszki! Hohohó!

De erre már Vitéz Andrást is elhagyta a béketűrés. Odalépett a némethez, s úgy ütötte ki kezéből a pisztolyt, hogy a szoba másik végibe repült. Ettől azonban új baj támadt megint. Mert most meg a muszka rántott elő egy éppen akkora pisztolyt, és ő vicsorgott rá a németre.

– Rúki vvjerch, nemec! Davaj, davaj!

Mást nem tehetett, rávetette magát a muszkára is, és kicsavarta kezéből a pisztolyt.

– Már pedig itt emberölés nem lesz! – mondta ki a törvényt szigorúan.

Kárba veszett a szó, mert ekkor meg a német húzott elő egy hosszú kést. A muszka se volt rest, ő is elővette a magáét. Úgy álltak szemben egymással, mint két mérges kakas.

– Sze' az apátok nemjóját – bosszankodott meg Vitéz András ekkora megátalkodottságon, s azzal fölkapta az ajtó mellől a furkósbotot s egyet a német fejére koppantott vele, egyet meg a muszkáéra. Ettől aztán elnyúlt a padlón békésen mind a kettő.

– Úgy na – mondta lihegve, amikor visszatámasztotta a botot a helyére –, a békességet mégis csak megőrzém valahogy.

Az amerikánus ült az ágyában, és nevetve rázta a fejét. András gazda meg fölnyalábolta egyenként a németet is meg a muszkát is, és végignyújtóztatta őket az ágyon. Szép békésen feküdtek egymás mellett.

– Tán nem hóttak meg? – aggodalmaskodott Ferkó.

De szuszogtak mind a ketten. Így hát magukra hagyták őket az amerikánussal együtt.

Később újra föltűnt egy rakás katona az úton. A falu felől jöttek. Muszkák voltak azok is.

– Tán jó lenne ha a németet eltakarítanánk az útból – vélte az asszony.

Megfogták hát ügyesen, s fölvitték a hiuba. Befödték ócska zsákokkal, s még a fejtetlen fuszulykát is tetejébe hányták. Ideje is volt, mert a muszkák már ott voltak a tanyán.

– Soldat? Soldat? – kiabáltak Andrásra nagy gorombán, amikor kiment elébük az udvarra. Mert, hogy szót nem lehetett érteni velök, jelekkel próbálta tudtokra adni a sebesültek dolgát. Valamit megérthettek belőle, mert bementek a házba, s megnézték őket. A muszka aludt, s mert látták rajta a kötést, hát békén hagyták. Az amerikánusnak csak a papírjait vizsgálták meg, aztán eltakarodtak.

Alig esteledett, Vitéz András fölment a hiuba s lefejtette a németről a fuszulykát meg a rohadt zsákokat.

– Itt egy rend civil ruha, vegye magára, s aztán menjen Isten hírével, amerre lát. Itt most muszkáké a világ.

A német hamar megértette, miről van szó. Magára húzta a viseltes gúnyát s lemászott a lajtorján, ügyesen. Az asszony közben tarisznyált neki valami kis útravalót, azt még megköszönte, s már ment is. Az éjszaka elnyelte gyorsan.

Másnap reggel a muszka ébren volt már, amikor rájok nyitották az ajtót a reggeli kávéval. Gyanakodva pislogott, de nem szólt egy szót sem. Megette, amit elébe tettek, aztán kibújt az ágyból, magára kapta a holmiját, és elsántikált a falu irányába.

Dél felé azonban új muszkák jöttek. Rárontottak a tanyára, mindent feldúltak, felforgattak. A sánta vezette őket.

– Hol a nemec? – ordítottak Vitéz Andrásra.

– Elment – felelte kurtán.

– Miért engedted, hogy elmenjen? Disznó németbarát nácibérenc fasiszta kutya vagy!

Azzal nekiestek ahányan voltak, s kezdték verni, kegyetlenül. Az asszony sírva szaladt oda, hogy kimentse a kezükből, erre őt is agyba-főbe verték. Ferkó ész nélkül ugrott be az amerikánushoz.

– Gyüjjön gyorsan! Ölik idösapámat!

Bár a szavakat nem értette meg, de tudhatta, hogy miről van szó, mert megpróbált kikecmeregni az ágyból, de alig ért padlót a lába, összeesett. Csak kiabálni tudott onnan, de arra nem ügyelt senki.

András gazda akkor már vériben feküdt a tanyaudvar földjén. Mellette az asszony. A muszkák berontottak a házba, szétdobáltak mindent, aztán kihurcolták a kiabáló amerikánust, feldobták egy szekérre s elvitték. Elmenőben még tüzet tettek a házra meg a csűrre.

Ferkóval senki se törődött. Látta apját, anyját vérbe mocskolva az udvaron feküdni, látta, ahogy égni kezdett a ház meg a csűr, s látta elmenni a lármás idegen katonákat. Aztán csak a tűz maradt és ő.

Leült az anyja mellé a földre és sírt. Pattogtak a zsindelytetőn a lángok, gerendák roppantak vörösen, s érezte, hogy vége van a világnak. Megpróbálta elhúzni anyját a tűz közeléből, de iszonyú nehéz volt. Nézte az arcára dermedt vért, üveges, nyitott szemeit ahogy a messzeségbe bámultak, föl az égre, mintha onnan vártak volna valami csodát.

– Idösanyám… – sírta. – Idösanyám, lelkem… keljen mán föl…!

Egyre növekedett a hőség. A csűr fala bedőlt, új lángok csaptak a magosba. Apjához ugrott s megrázta.

– Idösapám! Ébredjék már, idösapám!

Vitéz András véres szájaszéle alig észrevehetően megmozdult.

– Ferkó fiam… hajolj közelebb… valamit mondanom kell…

A gyerek reszketve tartotta oda a fülét az apja szájához. Suttogva, alig hallhatóan jöttek elő a szavak, valahonnan a mélységes mélyből. Mintha csak a halál mélységéből jöttek volna már.

– Én ejszen bevégeztem, Ferkó – suttogták a szavak –, mert valahol baj történt az igazsággal, azért… de neked élned kell, érted-e? Mert reád testálom a jussomat… az igazsághoz… érted-e, Ferkó? Meg köll keresned, fiam, hogy hova lett… Mert az igazság, az nem vész el soha, az megvan valahol… csak meg köll keresni. Te eridj, és keresd meg. S addig haza ne jöjj, míg meg nem találtad… érted-e? Segítsen meg a Jóisten…

Elhalt a suttogás. A fej félrebillent, megmerevedett, s a szemek elbámulva néztek a semmibe. A szavak visszahulltak a semmibe, s a száj nyitva maradt mögöttük, mint a lakatlan házak kapuja. Valami nagyot roppant. Akkor dőlt be a tornác a tűz súlya alatt. Néhány égő gerenda vörös kígyóként gurult feléje. A fiú rémülten fölsikoltott, talpra szökött, és futni kezdett. A halál forró leheletét érezte

az arcán. Ingébe belekapott a láng, úgy kellett futtában letépje magáról. Aztán csak szaladt, szaladt. Tarlóföldeken és törökbúzásokon át. Réteken, szántásokon keresztül. Szaladt, szaladt.

Valahol aztán aléltan leroskadt, és sokáig feküdt ott, mozdulatlanul. Talán egy napig, talán kettőig is. És amikor újra lábra állt, már nem az a Ferkó volt többé, aki valamikor, isten tudja mikor, báránylegeltetés közben meglátta az idegen gépmadarat a Béka-tóra alázuhanni. Egy másik Ferkó volt, akinek a homlokán, a két szeme között, ott szigorkodott már az első éles ránc.

Fölkelt, leverte magáról a port és elindult. Nem vissza a leégett tanya felé, hanem ellenkező irányba. Vissza se nézett, csak ment. S azóta is egyre megy. Itt-ott megpihen néha, dolgozik ezt-azt, hogy élni tudjon. De maradása nincsen, mert ott suttog egyre a fülében apja utolsó szava: „reád testálom a jussomat, Ferkó… az igazsághoz… meg köll keresned, hogy hova lett…”

Ferkó keresi. Az igazságot, ami még megvolt, amikor azt mondta az apja: „a bajba jutott emberen segíteni kell…” és amikor azt mondta: „vendég számára van bor, más számára nincs”.

Ott volt az igazság még akkor is, amikor épséggel szöktették ki a németet éjnek idején a házból. Amikor épségben távozhatott a sebesült muszka, meg az amerikánus. De aztán egyszerre csak vége lett az igazságnak. Ellopták, meggyilkolták, Isten tudja, mi történt vele.

„Valahol meg kell lennie”, gondolja Ferkó, „mert azt mondta volt apám, hogy az igazság nem vész el soha, csak meg köll keresni…”

Így biztatgatja magát, amikor eszébe jut a borzalmas nap és mindaz, ami történt, és megy, megy tovább.

Már járt a németnél, de a német hallani sem akart a Vitézék igazságáról. Őszerinte az nem volt igazság, hogy a Vitézék házában nem verték agyon az amerikánust, és nem szúrták le a muszkát. Az amerikánusnál is volt azóta Ferkó, de az meg azt mondta, hogy Vitézéknek nem is lehetett igazságuk, mert nem gyilkolták meg a németet, tehát kollaboránsok voltak.

Így kallódik Ferkó ma is, egyiktől a másikig, és keresi azt a bizonyos igazságot, ami az apjáé volt, de elveszett. Még csak a nyomát sem lelte ugyan meg ezen a szennybe taposott világon, de azért megy hűségsen tovább, és keresi becsülettel, mert tudja, hogy valahol meg köll lennie. Tudja, hogy egy szép napon megkerül, csak keresni kell. Isten megsegíti azokat, akik az igazságot keresik.

Ezt még az apja mondta volt, utolsó sóhajával, ott az égő ház előtt.

Az újaradi vértanú

Megpróbálom elmondani úgy, ahogyan történt.

Az embert Kovács Kis Istvánnak hívták, és fuvaros volt.

Egy rossz lóval hordta esztendőkön keresztül a gabonát, fát, téglát, vagy ami éppen akadt. Úgy kinézésre olyan volt, mint minden fuvarosember: kissé görbült derekú a sok szekerezéstől, állig alácsüngő fakó bajusza alatt dörmögő szavú, ami pedig abból származott, hogy többnyire csak a lovával beszélgetett, s annak elég mindegy volt, hogy érthetően ejtette-e a szavakat, vagy nem. Cserzett, barázdás arcában apró, sötét nézésű szemek ültek kissé mélyen a bozontos szemöldökök alatt, és többnyire elgondolkodva nézték a világot onnan a szekérülésről. Volt is mit nézzenek és gondolkodjanak rajta. Mert szép formája volt ám a világnak ott Arad körül, kellemetesnek látszó formája. Aki úgy a menő szekérről nézegette, az könnyen hihette volna azt is, hogy ember számára élnivalóbb világ nem is volt lehetséges.

Pedig bizony nem volt élnivaló az a világ, melyiknek útjait Kovács Kis István szekerével rótta. Mert hogyan is lehetne élnivaló az a világ, amelyikben mihelyt városba teszi bé a lábát az ember, azon nyomban nekiszegzik a kérdést:

– Hát te hova tartozol?

Az ilyen kérdésekre Kovács Kis István rendszerint ezzel felelt:

– Én a fuvarosokhoz.

A kérdező azonban, aki rendszerint fiatal volt és egyenruhát, vagy úri gúnyát viselt, és vagy a város piacán hetykélkedett vagy valamelyik hivatalban izgágáskodott, nem nyugodott bele az ilyen válaszokba, hanem makacsul tovább firtatta a dolgot.

– Jó, jó, de micsoda fuvarosokhoz?

– Hát biza, a szegény fuvarosokhoz – vallotta be erre Kovács Kis István a teljes igazságot. A kérdezősködő azonban még mindig nem hagyta abba, akár hivatalbéli volt, akár piaci lézengő, sőt egyre bokrosabb lett.

– Igen, de török? Tatár? Cigány? Mi?

Ettől aztán egyből melege lett Kovács Kis Istvánnak, és kihúzta a derekát, amennyire tudta.

– Magyar – nézett szemébe a kérdezőnek.

Erre aztán rendszerint az következett, hogy az illető hosszasan és meglehetősen emelt hangon megmagyarázta neki, miszerint Arad és környéke Romániában van, és így ott csak románok számára teremhet kenyér és levegő. Aki pedig nem akar román lenni, az legjobb ha szedi is nyomban a sátorfáját, és átmegy Budapestre, mivelhogy ott van a magyarok helye, nem pedig Aradon.

Kovács Kis Istvánnak volt annyi esze, hogy az ilyenféle oktatásra nem felelt semmit. Béhúzódott a bajusza mögé, s tűrte szótlanul a világrontó beszédet. Mit is

mondhatott volna? Hogy az ő helye nem Budapesten van, ahol soha életében nem járt, hanem itt, Újaradon? Két holdacska hely, ami még az apjától maradt, s egy házacska rajta, abban pedig az asszony s négy gyerek? Az izgága úrfiakat az amúgy sem érdekelte volna. Különben is, egyébről volt szó, egészen másvalamiről, tudta ezt jól Kovács Kis István. Arról volt szó, hogy érthetetlen okból különböző nyelveket beszélő népek lakják ezt a földet. De ha különböző is a nyelv, bizonyos dolgokban egyformán gondolkoznak mindannyian. Főképpen abban, hogy csak annak van joga az élethez, aki olyan nyelven beszél, amilyen nyelven a hivatalos rendeleteket írják. S mert Aradon azokat a rendeleteket egy idő óta nem magyarul írták, hanem románul, türelmesen belátta szegény Kovács Kis István, hogy ő a beszélgetésben csak odáig mehet, ameddig eljut magyar voltának bevallásáig. Azon túl már csak annak van jussa beszélni, aki a rendeletek nyelvét vallhatja magáénak.

Előfordult az is, hogy ha magyarul szólalt meg valahol, lehordták bangyilnak, töröknek, arcul köpték s még meg is pofozták. Mindez szervesen hozzátartozott Kovács Kis István életéhez, akár a kalapja, vagy az ostor a kezében. Avagy az országútja a maga kutyáival, vagy éppen a világ, ami körülötte volt, újra csak a maga kutyáival. Viselte tehát türelemmel, mert hiszen így adódott az élet, s ez volt a sors. Nem hősiesen viselte ezt a sorsot, csak egyszerűen viselte, mert ott volt, s viselnie kellett. Magyarnak született, s ezen nem tudott segíteni. Mint ahogy nem tudott segíteni azon sem, ha szakadt a zápor, s ő bőrig ázott a szekér mellett. Vagy fújt a szél. Vagy havazott. Így volt, mert így adta az Isten. A pofonok együtt jártak az élettel, s még csak tűnődni sem lehetett fölöttük sokat, mert gondolni kellett a kenyérre, ami pedig akár román volt a maga nemzetisége szerint, akár nem, bizony mindenkor elég nehezen került a házhoz, dolgozni kellett érette keményen.

Egyszer aztán megbolydultak az izgága úrfiak bent a városban, igen erősen. Először csak azt hirdették meg, hogy ki kell pusztítani a zsidókat. Aztán meghirdették, hogy ki kell pusztítani mindenkit, aki nem román. Végül pedig meghirdették a háborút. S néhány napra rá elvették Kovács Kis Istvántól a lovát, meg a szekerét. Enélkül nincs háború, mondták neki, s örvendjen, hogy nem viszik el őt magát is.

Nem tehetett mást, napszámba kezdett járni. Fát vágott, kertet ásott, málét kapált, zsákot hordott, ami éppen akadt. Egy napon ott dolgozott az állomásnál. Gabonás zsákokat raktak föl vasúti kocsikba. Ahogy ott dogoztak, egy vonat érkezett be éppen, s nem messze tőlük megállt. Csupa marhakocsi. De nem marha volt azokban, hanem ember. Mindenféle ember, öreg, fiatal, asszony, gyermek. Összepréselve szorosan, jajgatva és imádkozva.

– Zsidók – mondta mellette valaki, s Kovács Kis István letette válláról a zsákot.

– Tán csak nem? – riadt meg benne az ember. Aztán csak állt a zsák mellett, és nézte fakó döbbenettel a szörnyűséges vonatot, mely nyöszörgő emberhúst szállított valahova.

Az állomás mögül román katonák tereltek ki egy sereg embert a vonathoz. Fáradtan botorkáltak szegények a szuronyok között, sápadtan, remegő szájjal. Vállukon rongyokba kötözött batyu. Zsidók voltak, aradi zsidók. Néhányan sírtak. Öregasszonyok botladoztak. Durván taszigálták őket a katonák. S akkor hirtelen meglátta a zsidók között Mándli urat, az újaradi fűszerest. Ruhája tépett volt és piszkos, kalapja gyűrötten a fejébe nyomva. Ott vonszolta magát a többi között, és nem nézett se jobbra, se balra, csak egyenesen maga elé a földre, s egyik karjába egy gyerek kapaszkodott, másikba egy szomorú sovány asszony.

– Mándli úr…! – hördült föl Kovács Kis István. – Mándli úr…!

Két esztendeje már, hogy haragban állottak a fűszeressel. Fuvarozott neki valamit, s a fizetésnél meg akarta csalni a zsidó. Szóváltás támadt közöttük, a boltos rendőrt hívott, s a rendőr neki adott igazat egy pohár pálinkáért. Kovács Kis Istvánt elkergette onnan, még meg is pofozta.

Azóta haragudott Mándli úrra. Az asszony is attól kezdve másfelé járt vásárolni. Valami régi tartozásuk is volt a boltban, nem sok, talán egy liter kőolaj ára, de bosszúból azt se fizették ki. Később el is felejtették ezt a tartozást. De ott az állomáson egyszerre belenyilallt Kovács Kis Istvánba a lelkiismeret. Lázas kézzel kotorta össze a zsebeit. Innen is került elő valami kis pénz, onnan is.

– Mándli úr! Álljon meg, Mándli úr! – kiáltotta. – Itt a pénze!

Szaladt feléje, de az egyik katona elébe tartotta a szuronyát.

– Állj! – förmedt reá románul.

– Tartozom vele ennek az úrnak – magyarázta Kovács Kis István kétségbeesetten –, két esztendeje tartozom neki ezzel! Mándli úr! Gyüjjön már no, vegye át a pénzit!

De Mándli úr mintha meg se hallotta volna. Nyomták tovább a szuronyos katonák a menetet, a marhavonat felé. Egy rendőr lépett Kovács Kis István mellé.

– Gyere – mondta barátságtalanul.

A rendőrségre vitték. Vallatták egy darabig, hogy kommunista-e vagy nem, aztán megverték s kirúgták az utcára. Két nap múlva újra behozták, s azt kérdezték tőle, hogy örvendene-e, ha Arad újra Magyarországhoz tartozna?

– Hásze' nem bánnám… – vallotta be óvatosan.

Erre elnevezték szabotálónak, zsidóbérencnek, büdös magyar kommunistának, és úgy elverték, hogy két hétig nyomta az ágyat utána.

Aztán az is eltelt.

De egy őszi napon újra csak megbolydult a város. Vége a háborúnak! – ordították az emberek az utcán. Rámentek a jómódúak házaira, felprédálták a boltokat, dúltak és raboltak.

– Hát ez megint mi? – csodálkozott el Kovács Kis István.

– Ez a szabadság – oktatták ki föllelkesült emberek az utcán –, új világ kezdődik! Szedjen össze maga is, elvtárs, amit tud!

Nem szedett össze semmit, hanem hazament.

– Ejszen kitört a béke – hirdette meg otthon, de már óvatos volt az új dolgokkal szemben, s ezért egy hétig ki se mozdult a házból.

Közben mindenféle katonák lepték meg a várost, kikiáltották az egyenlőséget is és, hogy hiba ne essék valamiképpen ekörül, el is szedtek minenkitől mindent. Mikor aztán elfogyott a háznál minden ennivaló, nem tehetett egyebet Kovács Kis István, ki kellett menjen a városba, hogy megnézze közelebbről is a változott világot.

Sok változás egyelőre nem látszott rajta. Mindössze a péknél nem volt egy szem kenyér, és napszámos sem kellett senkinek. Kovács Kis István nem kapott munkát. Sem az első napon, sem a második napon, sem a harmadik napon. Hiába járta az utcákat, nem akadt munka. Hiába nyitott be házak kapuján, ahol hajdanta fát vágott, kertet ásott, idegen emberek laktak a házakban, és nem volt fájuk, amit föl lehetett volna vágni, a kertekkel pedig nem törődtek.

A harmadik nap végén már vacsora nélkül feküdtek le otthon. Aztán eljött a negyedik nap, és nem volt mit enni. A gyerekek sírtak.

Azon a reggelen Kovács Kis István nem szólott egy szót sem odahaza. Csak felöltözött, megivott egy csupor vizet, szemére húzta a kalapját és elment. Egy ideig az utcákon kóválygott. A gabonaraktárak zárva voltak, az állomáson katonák nyüzsögtek, a piactér üresen tátogott, sehol, sehol nem akadt munka. Kétszer is járt a péknél.

– Csak egy darabka kenyeret adjon, hogy hazavihessem a családnak!

– Értse meg, ember – magyarázta a pék –, egy szem lisztet nem kapok sehonnan. Miből süssek kenyeret? Téglaporból?

Úgy dél felé már nem bírta tovább a járást. Leült a piac sarkán egy kőre, s ült ott görnyedten, magába roskadva, borzolt nagy bajusszal, soványan és kétségbeesve. Egyszerre csak nagy lárma támadt, s az egyik utcából kiabáló tömeg özönlött be a piacra.

– Éljen a szabadság! – ordították bepálinkázott emberek. – Éljen az új világ, mely eltörölte a szegénységet!

Hallgatta Kovács Kis István ott a kövön ülve a kiabálókat, s az éhségtől elfacsarodott a gyomra.

– Hát maga miért nem örvendezik? – állt meg előtte egy beszeszelt suhanc.

– Örvendezzék, akinek van miért – morogta sötéten Kovács Kis István a bajusza mögött.

– Tán maga reakciós? – berzenkedett a borzolt hajú legény. – Tán nem tetszik magának a megváltozott világ?

Köpött egyet Kovács Kis István maga elé, a porba.

– Hát megváltozott, az biztos – morogta.

– Mit mond? – értetlenkedett a suhanc, s közelebb lépett hozzá.

– Én azt – nézett rá keményen és sötéten a kövön ülő ember –, hogy ha csak annyit tudtak változtatni rajta, hogy eltörölték a munkát meg a kenyeret, akkor inkább hagyták volna meg úgy, ahogy volt.

– Reakciós! – ordította el magát a pálinkaszagú fiatalember, s egyszeriben körülvette őket a tömeg. Aztán fölrángatták Kovács Kis Istvánt a kőről, kalapját leverték, oldalba öklözték s ellökdösték a rendőrségre.

Ott meg egy haragos román suhanc esett neki.

– Maga reakciós?

– Én éhes vagyok – jelentette ki keményen Kovács Kis István.

– Maga kollaborált az ellenséggel? Maga a nép ellensége?

– Nekem kérem négy családom van odahaza, s tegnap óta nem ettek egy falást, ez az igazság – mondta ki a magáét a behurcolt ember.

De a vallató legény nem erre volt kíváncsi.

– Maga azt mondta, hogy régen jobb volt. Igaz ez?

– Már az igaz – hagyta helyben Kovács Kis István –, mert tetszik látni…

Tovább aztán nem is jutott a szóval. Ököl sújtott az arcába, gumibot suppant a hátán. Földre verték, csizmasarokkal rúgták, gyomrába tapostak.

– Jaj, Isten… – szaladt még ki belőle egy utolsó sóhaj, aztán csak elnyúlt ott a rendőrszoba padlóján, vértől lepett szája megnyílt kissé a borzolt bajusz alatt, két szeme döbbenve elmeredt a semmibe, s Kovács Kis István Újaradon bevégezte az életét. Úgy hagyta ott mint eb a piszkát, ganédomb tövében.

Én pedig mindezt azért mondtam volt el, jó emberek, mert Kovács Kis Istvánról nem emlékezett meg a rádió, és egyetlen újság sem írt róla. Így hát én kellett elmondjam, hogy megtudják mind, a fák, madarak, hegyek és völgyek, s az emberek is tudják: Kovács Kis István Újaradon vértanúságot szenvedett.

Tanúja volt egy rossz világnak, s vérét adta e tanúságért, mert nem tudott egyéb lenni, csak ember, s ember számára lakhatatlanná változott a föld.

Márika hitet tesz

A főméltóságú asszony azon a napon üres hátizsákkal jött haza a koldulásból. Ott ültünk mind a lyukas fődelű csűr előtt, és láttuk, ahogy vánszorogva jött fölfele a hegyoldalon, s hátán úgy csüngött alá a löttyedt katonai hátizsák, mint valami megvagdosott denevérszárny.

Három hete laktunk már abban a rozoga csűrben, mely egy bajor paraszt háza mögött szomorkodott a domb tetején, s két hete volt, hogy utolsó, hazulról hozott élelmünk is elfogyott. Azóta úgy éltünk, hogy valaki közülünk minden nap elindult a hátizsákkal, és sorra járta a bajor parasztok tanyáit. A hátizsákba betettünk néhány nélkülözhető holmit – mert a pénz már jó ideje nem kellett senkinek Németországban –, és ezekért próbáltunk kenyeret, zsírt, tojást és krumplit

vásárolni a gazdáktól. A beszerzésnek ezt a módját német szóval „hamszterolásnak” nevezzük, mivel magyar szót nem formált ki erre a célra a magyar nép nyelve többezer esztendőn át. A német elnevezés a hörcsögből indul ki, mely állat tudvalevőleg minden összegyűjthetőt összehord a maga odújába. Mi ezen a téren nem voltunk olyan szerencsések, mint a mezők vadja. A bajor parasztok olykor még az ajtót is bezárták előttünk, ha jönni láttak. De sokszor még ennél is rosszabbul jártunk, s a törvényszéki bíró szerint, aki többször volt már ilyen körúton, csak az volt a szerencsénk, hogy nem értettük a bajor tájszólást, s így soha sem tudtuk meg, hogy mit kiabáltak utánunk egy-egy háznál.

Az öreg hercegnőre azért esett a választás ezen a reggelen, mert szép, szelíd arcú, törékeny idős hölgy volt, akinek hófehér haja tiszteletet ébresztett mindenkiben. Azonkívül tökéletesen beszélt németül is. Korgó gyomrunk zsíros reményeket fűzött a hercegnő küldetéséhez, és sokan az optimisták közül, köztük a törvényszéki bíró is, meg a tábornok, már sertéskarajról és libasültről álmodoztak. Annál is inkább, mivel nem csupán a hercegnő személyi presztizse, de egy arany karóra meg két valóságos békebeli damaszt asztalterítő is elindult vele, hogy megnyissa a fösvény bajorok szívét és kamráját. Így aztán érthető volt a felajzott izgalom, melynek légkörében ott ültünk mindannyian a csűr előtt felejtett szuvas rönkökön, és figyeltük a domboldalt. Aztán feltűnt a kicsi hercegné vánszorgó alakja odalent, és láttuk, hogy a hátizsák üres.

– Bizonyára szekérrel hozza mögötte valamelyik paraszt az élelmet – szólalt meg elsőnek a törvényszéki bíró, aki törhetetlenül optimista volt mindig. Az egyetemi tanár szerint, ha a régi görögök az optimizmus számára is akartak volna egy istent jelölni, feltétlenül a törvényszéki bíró nevét használták volna föl erre a célra.

A megjegyzésre senki sem felelt. Ültünk szótlanul a nyirkos rönkökön, és bámultunk lefelé a hercegnőre, aki lassan, kissé sántikálva jött fölfelé a kanyargó ösvényen, és a hátizsák csüggedt ürességgel fityegett a hátán.

– Remélem, nem alázták meg nagyon ezek a szennyes-szájú bajorok – mondta egy idő múlva halkan és kissé rekedten a tábornok –, mégis jobb lett volna, ha engeditek, hogy elkísérjem…

– Mit tettél volna? – kérdezte nyersen a fogorvos. – Még csak egy ócska kardod sincs, amit megmutogathatnál nekik, ha pimaszkodnának! Már pedig veszekedni és káromkodni jobban tudnak ezek, mint mi valamennyien, együttvéve.

A hercegnő lassan fölért a dombra. Görnyedten jött, viseltes sportcipője sáros volt, a sötétszürke selyemharisnya rongyosan lötyögött vékony lábszárain. Nem néztünk reá, mintha szégyenkeztünk volna, és ő sem szólt egy szót sem, csak leroskadt az egyik fatönk végére. A hátizsákot sem vetette le. Hallottuk a lihegését, ziháló öregasszony-lihegés volt. Nem mertünk kérdezni semmit. Csak ültünk ott, s néztük magunk előtt a földet, a sovány bajor gyepet, melyet a tavaszi esők sem

tudtak zöldre mosni, és hallgattunk. Valahol a fenyvesek fölött egy varjú szállt át, károgva, s messze keleten tompán dörögtek az ágyúk.

Hosszú idő múlva fülünkbe szökött a hercegnő vékony, remegő hangja.

– Itt van…

Mind odanéztünk. A kék erekkel átszőtt keskeny fehér kéz az arany karórát nyújtotta a fogorvos felé.

– Nem kellett a parasztoknak? – kérdezte a fogorvos, fojtott haraggal.

A hercegnő lehajtotta a fejét, és nem felelt. Láttuk, ahogy keskeny vállai megrázkódtak, és tudtuk, hogy sír. A tábornok fölállt.

– Mi történt? – kérdezte rekedten, és odalépett a hercegnő elé. – Főméltóságú asszonyom, az Istenért, mi történt?

De a kis fehér hajú asszony nem felelt, csak sírt. A tábornoknak megcsikordultak a fogai.

– Ha valaki bántani merte…

Nem fejezte be a mondatot, és mi magunk se tudtuk, hogyan lehetett volna befejezni. Üldözöttek voltunk, menekült senkik a hatalmas germán impériumban, melynek világot ostromló boltozata alig néhány napja dőlt csak össze egetrázó roppanással, és temette maga alá nem csupán egy százmilliós népet, de egy tucatnyi kisebb nemzetet is, köztük minket, magyarokat. A romok alá rekedt németek a háborúvesztés ijedelmében igyekeztek minden felelősséget másokra hárítani, hogy ne kelljen önmagukat okolják azért, ami bekövetkezett. Itt is, ott is szemünkbe ordították valahol bujdosásunk során ingerült németek: „Maguk az okai az egésznek! Ha maguk jobban harcolnak, nem veszítjük el a háborút!” Sőt olyan is akadt, aki ezzel támadt reánk: „Maguk csinálták a nemzetiszocializmust, és most mi isszuk a levét!”

Soha nem felejtem el azt a bleibachi boltost, akihez egy esős áprilisi napon beléptem ázott honvédtiszti egyenruhámban, hogy megpróbáljak tejet szerezni menekültkaravánunk csecsemőinek. Akkor még nem jutottak el az amerikai csapatok odáig, és az egész német nép visszafojtott lélegzettel várt a megígért csodára, mely fordít egyet a háború során. Beléptem a boltba és köszöntem halkan, fáradtan, ahogy bajorföldön szokás volt hajdan, amikor még mint diák jártam arra: „Grüss Gott!” A vendéglős fölkapta fejét a pult mögött. „Heil Hitler!” – felelte élesen. „Itt így kell köszönni, tanulja meg!” Kihúztam magam, amennyire fáradt csontjaimból tellett. „Magának igen” – mondtam –, „mert maga német. De nekem nem, mert én magyar vagyok.”

– Akkor takarodjon ki innen, és ne egye el a kenyerünket! – ordította a boltos.

Öt napra rá megérkeztek az amerikai csapatok a faluba, s a hatodik nap reggelén ugyanaz a boltos utánam kiabált az utcán: „Ott megy a náci! Adjátok át az amerikaiaknak!”

Mindannyiunknak voltak hasonló élményeink azokban a napokban, s így valamennyien, akik három hete gunnyasztottunk már abban a rozoga bajor csűrben,

tudtuk, hogy a tábornok mondatát befejezni nem lehet. Hogyha bántották is a hercegnőt, ezt a szelíd, törékeny idős hölgyet, akkor sem tehetnénk semmit. Mert idegen földön voltunk, ellenség között. Így hát ültünk szótlanul a rönkökön, lehajtottuk a fejünket és hallgattunk.

Ketten az asszonyok közül odaültek a hercegnő mellé, átölelték, és suttogva próbálták vigasztalni. Nekem megcsikordultak a fogaim, és arra gondoltam: Úristen, ha most egy puska lenne a kezemben, rostává lőném vele a világot! De nem volt puska. Csak szakadozott egyenruhák, lyukas csizmák, koszos pokrócok, más semmi. Néhány repedezett láda, néhány éhes gyerek.

Ültünk, ültünk a rönkökön, és valahol bent acélmarokkal fojtogatta lelkünket a világ. S ekkor valahonnan a csűr mögül, szapora léptekkel, halk dúdolással elősirült Márika, s egy irdatlan nagy kosárban hozta a friss mosást. A patak hűvös fenyőillata még ott lengett körülötte, ahogy jött. Otthon-szőtt székely ruhája, piros fejkendője vidáman virítottak ott a bajorok pőre dombján, mint tarlók közepén a pipacs.

Meglátta a síró hercegnőt, és torkán akadt a dúdolás. Megtorpant. Bámult egy pillanatig, aztán lecsapta a ruháskosarat a földre, s odaszaladt hozzánk. Letérdelt a nyirkos gyepre, piros karjával átölelte a síró öregasszonyt, és úgy beszélt hozzá, mint gyermekhez szokás.

– Jaj lelkem, drága főméltósága, hát mi a baj megint? Ne ríjjon, no, hiszen tudom én, hogy hazagyünnek a fiatal hercegurak, s minden úgy lesz ám, mint régen vót, meglássa! Ne sírjon, na, eszem a lelkit… hagyja már abba, kicsi főméltósága, mert istenuccse cserebogarat dugok a pendelye alá, mint ahogy velem tették vót a fiúk, amikor kicsi vótam…

Sokszor hallottuk már ezt a dolgot a cserebogárral az elmúlt hetek alatt, valahányszor a hercegnő a csűr sötétjében siratta harctéren eltűnt két fiát. Most mégis könnyet csalt a szemünkbe megint. Vártuk, hogy a hercegnő sóhajt egyet, mint rendesen ilyenkor, szomorúan elmosolyodik, és reszkető kékeres kezével végigsimít a kis székely cselédlány barna haján. De hiába vártunk most erre a megszokott mozdulatra. A lehajtott fej nem emelkedett föl, és a keskeny vállakat tovább rázta a zokogás.

Márika fölkapta a fejét, és felénk fordult. Tekintete ijedt volt, és a szeme haragos.

– Mit tettek vele? – kérdezte ingerülten. – Ki merte bántani?

Majd szinte vadul rázta meg a kis síró asszony vállait.

– Ki bántotta, azt mondja meg! Vért eresztek rajta, vért én!

Néztük Márikát, ezt a tizennyolc éves, pirospozsgás székely parasztlányt, ahogy ott térdelt a hercegnő előtt, ijedt és haragos arccal, néztük, ahogy talpra szökött, és szinte vicsorogva mordult felénk, mint a marós kutya.

– Mi történt hát? Szóljanak már, suly essék magukba!

– Kérdezd a bajorokat, azok tudják – szólalt meg hátul valaki, nehezen mozduló szavakkal.

A leány újra a hercegnő felé fordult.

– Azok tették ezt? – kérdezte s a szeme villogott. – Melyiknél volt? A sántánál? A bajszos disznyónál? A csámpásnál? Mi?

Szeme megakadt az üres hátizsákon.

– Semmit sem adtak? Kín csapjon a hasukba, a sok bidesnek! Na várjon csak, lelkem, méltóságám, majd én megmutatom nekik! Melyiknél volt?

– Gumpelnél – harsogta könnyei között az öregasszony –, de azt mondták ott, hogy…

Szavát újra elnyelte a sírás.

– Na majd én mondok nekik valamit – fenyegetődzött Márika, azzal lefejtette a hercegnőről a hátizsákot, s a saját vállára lökte –, éppen Gumpel, az a kövér disznó…!

Azzal már fordult is, s indult lefele a dombról, vállán a hátizsákkal.

– Márika! – sikoltott utána a hercegnő. – Ne menj oda, Márika! Gonosz emberek azok!

Márika visszafordult, és megvillogtatta erős fehér fogait.

– Ne féltsen engem, kis főméltósága! Egy tucat olyant belenyuvasztok én a patakba, ha kell!

– Állítsátok meg – mondta a tábornok –, még bajba kerül.

A törvényszéki bíró, aki maga is székely volt, megcsóválta a fejét.

– Márikát nem lehet megállítani. Inkább el kellene kísérje valaki, aki beszél németül.

– Én megyek – mondtam, s már indultam is Márika után. Lent a fenyőerdő szélén értem utol.

– Maga az, földi? – kérdezte, amikor megfordult a lépteim zajára.

– Én vagyok, Márika – feleltem –, ne csinálj bolondot.

– Attól maga ne féljen.

Aztán mentünk egymás mellett az erdőn keresztül, a Gumpel-tanya felé.

– Tudja, az úgy van – mondta Márika –, hogy ez az én áldott jó főméltóságám olyan gyönge, akár a falevél. Azt tennék véle a népek, amit akarnának, ha én nem lennék mellette. De én nem hagyom ám. Kikaparom én a szemit is annak, aki egy rossz szót mer szólani hozzá. Kivertem én már egy német katonát is palacsintasütővel a házból, még odahaza, amikor a főméltósága kezéről le akarta húzni a semmirevaló tolvaja a gyémántos gyűrűt. Ki én. S elpallom én akármelyiket, hallja-e, mert én erős vagyok ám! Nekem már tizenkét éves koromban sem hajolt meg a vállam a zsák búza alatt s tizennégy se vótam, amikor székkel vertem főbe a részeg tanítónkat otthon a faluban, mert fogdosni próbált. Hát egy ilyen lötyögő nadrágú bajor nekem ne álljon az utamba, s az én asszonyomat ne bántsa, azt megmondhatja akármelyiknek!

Dohogott Márika egyfolytában, amíg a Gumpel-tanyára nem értünk. Az udvar sarkában ott ült a kövér Gumpel egy kis széken, és kalapált valamit. Ránk se nézett. De Márika se méltatta őt még egy pillantásra sem. Egyenesen a ház ajtajának ment.

Mikor a nagy kőpadlós konyhába beléptünk, az asszony a tűzhelynél matatott. Haragos és bizalmatlan arccal fordult felénk.

– Mit akarnak?

– Mondja meg neki, hogy adjon kenyeret, vajat, tojást és pityókát – rendelkezett Márika –, de tüstént!

Átfordítottam németre a kívánságot. A bajor asszony arca elkékült a haragtól.

– Mit gondolnak maguk! – fogott bele a jól ismert lármázásba. – Mért nem maradtak otthon? Ide jönnek, hogy elegyék utolsó kenyerünket is, mint a cigányok…!

Ki tudja, meddig folytatta volna, de Márikának elfogyott a türelme. Körülnézett, és meglátta a kamara ajtaját. Elindult egyenesen az ajtó felé.

– Hé – kiáltott föl az asszony elképedve –, hova megy ez?

Ugrani akart Márika után, de elkaptam a karját.

– Vigyázzon – súgtam oda neki németül –, bolond szegény!

Az asszony elszürkült arccal bámult reám.

– Bolond?

– Valahányszor nagyon megéhezik, mindig rájön a betegség újból – magyaráztam –, ilyenkor veszedelmes…

Márika már bent volt a kamarában.

– Mein Gott – rémüldözött az asszony, majd az ablakhoz szaladt. – Sep! Sep! Őrült van a házban! Mit tegyünk?

Az ember bejött, egy nagy, hasas bajor, és gyilkos szemmel nézett végig rajtam.

– Ez itt a bolond?

– Nem, nem – sápítozott az asszony. – Egy leány! Bent van a kamarában!

– A kamarában? – horkant föl a bajor, mint egy vaddisznó, és megindult nagy nehéz lépésekkel a kamra-ajtó felé. Elálltam az útját.

– Ide figyeljen – mondtam neki –, ha csak egy ujjal hozzányúl ahhoz a leányhoz, én nem állok jót semmiért.

– Hogy érti ezt? – hökkent meg a bajor.

– Én úgy – feleltem –, hogy sem kártérítést, sem temetési költséget nem fizetek. Én figyelmeztettem magukat!

– Mein Gott, mein Gott… – tördelte kezét az asszony. Az ember is elsápadt kissé, és halkabban kérdezte.

– Annyira veszedelmes?

Bólintottam.

– Mit tegyünk? – jajveszékelt az asszony. – Mondja meg, az Istenért, mit tegyünk, hogy baj ne legyen?

Vállat vontam.

– Csak annyit tanácsolhatok, hogy ne ellenkezzenek vele. Minap valaki csak annyit mondott, hogy „nem”, s úgy felingerlődött ettől az egy szótól, hogy fölkapott egy baltát, s kettéhasította vele az ember fejét…

– Jézusmáriaisten… – szörnyülködött az asszony. Az ember homlokán izzadtságcseppek ütköztek ki.

– Rokona magának? – kérdezte, és a hangjában félelem volt és tisztelet.

– Nem – feleltem –, én csak orvos vagyok, és próbálom kísérni, hogy elkerüljük a bajt.

– De hát, doktor úr, az Istenért – rémüldözött a kövér bajor –, miért nem zárják be az ilyent?

– Hova? – vontam meg a vállamat. – Nincs kórház, nincs egy üres hely, ahova vinni lehetne. Ez a háború!

– Rettenetes – nyögött az ember –, rettenetes…

Ebben a pillanatban Márika jelent meg a kamara-ajtóban. Arca haragos volt és szigorú. Kezében ott volt a hátizsák és látszott rajta, hogy félig tele volt már.

– Kérdezze meg ettől a vasorrú bábától, hogy hol tartja a tojást – rendelkezett.

A bajor s a felesége ijedten léptek mögém.

– Mit akar? Mit akar?

– Tojást.

Az asszony reszkető kézzel mutatott a konyhaszekrényre.

– Ott bent! Mondja meg neki, hogy vigyen, amennyit akar!

Márika kinyitotta a szekrényajtót, és megtalálta a tojásokat egy kosárban. Kezdte őket kettesével átrakni a hátizsákba. A bajor és a felesége sápadtan figyelték minden mozdulatát.

– Mondja meg neki, hogy vigye el mind – súgta mögöttem az asszony. Lefordítottam Márikának a szót.

– Ne féljen – bólintott –, elvinném a kosarat is, csak nem fér be a zsákba.

A bajor óvatosan a fali polchoz ment, és leemelt onnan egy tányért. Jó gyermekfej nagyságú vajgolyóbis volt rajta.

– Itt, ezt is – motyogta, és Márika felé nyújtotta a vajat. Olyan volt az arca, mint gyermeké, aki harapós kutyát etet.

Márika szélesen rámosolygott a bajorra.

– Tegye papírba – parancsolta –, így elkenem, mit gondol?

– Mit mond? Mit mond? – Érdeklődött idegesen a bajor.

– Hogy csomagolja be neki.

Soha még bajor parasztot olyan fürgén mozogni nem láttam, mint a kövér Gumpelt akkor. Ahogy előkotorta a vajpapírt, ahogy becsomagolta a vajat, ahogy

ügyelve betette a Márika hátizsákjába. Csupa igyekezet volt az egész ember. Márika nem hitt a szemének. Megcsóválta a fejét.

– Tán nem halálát érzi ez, hogy így magába szállott?

– Mit mond? Mit mond? – Akarta tudni Gumpel, és egy pillanatra se merte levenni szemét Márikáról.

– Hogy ha magára néz, az apja jut az eszébe – hazudtam –, nagyon szerette szegény az apját. Négyéves volt, amikor elvesztette.

Gumpelné sóhajtva csóválta a fejét.

– Jaj, de szomorú világot élünk, doktor úr, jaj, de szomorú világot…

A nagydarab bajor elérzékenyülve dörzsölgette borostás állát, majd hirtelen elhatározással a füstölőhöz ment, és kiemelt belőle egy egész rúd szalonnát.

– Nesze, leány – mondta, és odanyújtotta Márikának a féltett kincset. Márika egy pillanatig kimeredt szemmel bámult a bajor kezében lévő szalonnára. Hetek óta nem láttunk olyasmit. Aztán kinyúlt utána, és rámosolygott a bajorra.

– Köszönöm. Mondja meg neki, hogy köszönöm.

Most már lefordítottam becsületesen németre a Márika szavait.

– Csak vigye szegény, csak vigye – sóhajtott a bajor szomorúan. Az asszony levett a polcról egy kis Mária-képet, és odanyújtotta Márikának. Márika átvette a képet, nézte egy darabig, aztán a keblébe dugta. Megölelte Gumpelnét, és még a hátát is megveregette, kedvesen.

– Adjon a Jóisten erőt, egészséget maguknak is. Főképpen pedig békességet, hogy ne kelljen elhagyják a falujokat soha.

Lefordítottam ezt is. A bajor asszony sírva fakadt tőle, Gumpel pedig sűrűn sóhajtozott. Aztán még ki is kísérték Márikát az ajtóig, s úgy búcsúztunk el, mintha örökké ismertük volna egymást.

Magamra vettem a hátizsákot. Átkozottul nehéz volt.

– Mit szedtél össze ilyen nehezet? – kérdeztem, mikor kiértünk az udvarból az erdei ösvényre. Márika mosolygott.

– Csak egy fél véka lisztet, kicsike cukrot, vékányi pityókát, meg a tojásokat. Na meg ott van még a vaj s a szalonna. S legalul három kenyér. A tojások liszt között vannak, ne féljen. Nem törnek el.

Az erdő széliből még egyszer visszafordult. Gumpel és a felesége az ajtóban álltak még mindig. Márika intett feléjök, és ők visszaintegettek.

– Mégis csak jó emberek, lássa – mondta Márika és mosolygott.

Most is csak azért merem mindezt megírni, mert tudom, hogy ez az írás már nem juthat el soha a Márika kezébe. S a mosoly, ami ott ragyogott barnára sült tiszta fiatal arcán, ahogy fölfele mentünk a fenyveserdőn át, örökre megmarad valahol, tisztán, csalódásmentesen. Egy tiszta kis lélek meglepett fölismerése: hogy az emberek jók. Hogy mindazon sok rossz mellett, ami a világban történik, az emberek mégis jók. Valahol mélyen bent. Csak éppenhogy ritkán mutatják meg azt, ami ott bent van.

Szegény kis Márika. Mikor a tömött hátizsákkal fölértünk a csűrhöz, és a sok kiéhezett ember körülfogott, úgy viselkedett, mint egy nagylelkű hadvezér, aki háborút nyert, de nem akarja éreztetni a dicsőségét senkivel. Nevetett és élcelődött, amikor faggatták, hogy miként jutott hozzá a sok jóhoz. Én meg vonogattam a vállamat. Később aztán hazajöttek vadászkörútjukból a fiúk, és új hadizsákmány vonta magára az érdeklődést.

Két hét óta nem volt már dohányunk. Amióta az amerikaiak megérkeztek, mindennap kisorsoltunk kettőt a fiatalok közül, s ezeknek az volt a feladatuk, hogy lemenjenek az országútra, és végigvadásszák az útszéleket gépkocsikból kidobott cigarettavég után. Pár nap alatt szépen be is gyakorolták magukat ebbe a sportba. Sőt az utóbbi napokban már nemcsak az országutat és a közeli bajor városka utcáit portyázták be, hanem elmerészkedtek a katonai laktanya közelébe is.

Azon az emlékezetes napon különösen jó aratásuk volt. Egész zacskónyi cigarettavég került kiosztásra. Valami magosrangú tisztek érkeztek, mondták a fiúk, s az amerikai katonák sok féligszívott cigarettát is eldobtak. Még olyant is találtak, amelyiknek éppen csak meg volt kissé pörzsölve a vége. A katona éppen rágyújthatott, s máris el kellett dobnia, hogy tiszteleghessen.

A csikkosztás után jó félóra telt el azzal, hogy mindenki gondosan megkeverte a maga dohányadagját. Legtöbben a törvényszéki bíró receptjét követtük. Ez abból állt, hogy a gondosan fölbontott cigarettavégek dohányát belekevertük szárított szeder és lóherelevélbe, melyhez még ízlés szerint egy kevés nyírfalevelet is adagoltunk, hogy a füst csípősebb legyen. Valóságos tudomány volt ez a keverés, és mindenki büszke volt a maga cigarettájára. Papírnak régi újságokat használtunk, mert egyéb nem volt kéznél, és a fogorvos annyira specialista lett ezen a téren, hogy különbséget tudott tenni a Budapesti Hírlapba, vagy az Új Magyarországba sodort cigaretta illata között.

Evés után megint összegyűltünk kint a fatönkökön, nagyobbára csak a férfiak, és élveztük a füstölést. Hallgattuk bent a csűrben a széna közt heverő asszonyok halk beszélgetését. A fogorvos felesége arról mesélt, hogy rózsaszín csempés fürdőszobája volt odahaza, és a végén hozzátette: „el sem tudom hinni ma már, hogy még valahol fürdőszoba is van a világon…!”

Aztán egyszerre csak megláttunk három katonai gépkocsit, ahogy lassan, kanyarogva jöttek fel a dombon.

Többször találkoztunk már amerikai katonákkal, vidám fiatal fiúkkal, és gyakran nevettünk hitetlenkedő képükön, amikor valamelyikünket megkérdezték, hogy mi a foglalkozása, s a rongyos, csavargó formájú ember azzal válaszolt, hogy egyetemi tanár, orvos, bíró, vagy éppen gyártulajdonos. Azonban még egyszer sem fordult elő, hogy külön miattunk följöttek volna a dombra. Márpedig tudtuk, hogy ez a látogatás nem szólhatott másnak, csak nekünk. Az út a tanyánál véget ért, s nem volt ott egyéb, csak a rozoga csűr, s odébb a bajor paraszt háza. Mögötte meg az erdő.

Elsőnek a tábornok tápászkodott föl a fatönkről. Begombolta a zubbonyát, és zsebkendőjével leporolta csizmáit. A gépkocsizajra előjöttek az asszonyok is, meg a gyermekek, s kíváncsian lestük mind, hogy mit hoz számunkra Amerika.

A gépkocsik megálltak a csűr előtt. A két hátsóról fegyveres katonák ugráltak le, az elsőről két tiszt, meg egy civil ruhás fiatalember. A katonák a gépkocsiknál maradtak, a tisztek meg a civil ruhás pedig elindultak felénk. Az egyik tiszten fölismertük az orosz őrnagyi egyenruhát. Úgy bámultunk reá, mint borjú a késre.

Néhány lépésnyire tőlünk megálltak, és végigmustráltak minket. Az amerikai tiszt arcán csodálkozás volt és szánalom, a mellette lévő civil ruhás fiatalember arcán gúny és elégtétel. Az orosz húsos képe nem árult el semmit. Közönyösen siklott át a szeme fölöttünk. Aztán a civil ruhás megszólalt.

– Maguk magyarok?

Magyarul kérdezte ezt, és ez a váratlan magyar szó az öröm meglepetésével ért mindannyiunkat. Egyszerre többen is feleltek a kérdésre. De a fiatalembert nem érdekelte a lelkes válasz. Szeme megakadt a tábornok szálas alakján.

– Maga az, aki tábornok volt?

Az öreg katona megrándult a kérdéstől. Aztán kihúzta magát.

– Én tábornok *vagyok* – felelte keményen.

A fiatalember gúnyosan rávigyorgott.

– Falvakat égetett? Gyermekeket és asszonyokat mészároltatott? Mi? Zsidókat öletett?

– Én harcoltam – felelte a tábornok kurtán.

– A nácik oldalán, he? – vetette vissza a szót mérgesen a civil ruhás. – Rablók nem harcolnak, csak gyilkolnak, jegyezze meg!

Minden szava úgy ért minket, mint egy-egy ostorcsapás. Dermedten álltunk. A civil ruhás odafordult az amerikai tiszthez, és mondott neki valamit. Az bólintott.

– Az ezredes úr ki fogja hallgatni magukat – jelentette be a civil ruhás. – Én majd tolmácsolom a kérdéseket és a feleleteket.

– Arra nem lesz szükség – szólalt meg hátul az egyetemi tanár –, vagyunk itt, akik tudunk angolul.

A fiatalember elvörösödött, és rikácsolni kezdett.

– Magát nem kérdeztem! Csak akkor felel, amikor kérdezik, érti? Itt én vagyok a hivatalos tolmács, vegyék tudomásul. A maguk ideje lejárt. Ezentúl csak azt teszik, amit parancsolnak maguknak.

Körülnézett és a szeme megakadt Márikán, aki a csűr fala mellett állt, és kíváncsian nézte, hogy mi történik.

– Hé, maga ott! – kiáltott oda Márikának. – Jöjjön csak ide!

Márika előrejött. Kíváncsian lestük mind, hogy mi lesz. A fiatalember végignézett Márika parasztviseletén.

– Maga a nép gyermeke, ugye? – kérdezte barátságosan.

Márika elvörösödött ettől.

– Reám ilyet ne mondjon, akárkicsoda legyen is maga, hallja-e? – tört ki belőle a méltatlankodás. – Van nekem otthon apám, anyám, mint akárki másnak!

A civil ruhás nevetni kezdett, és mondott valamit angolul az ezredesnek. Az is mosolygott. Csak az orosz állt részvétlen arccal mögöttük, mint aki unja az egészet.

– Ide figyeljen, lelkem – kezdte újból a tolmács. – Rózsikának hívják? Juliskának?

– Pálos Mária a nevem – felelte Márika kimérten.

– Hát ide hallgasson, kedves Mária, nem akartam én megbántani magát, hiszen látom a ruháján, hogy maga is az elnyomott nép szülöttje, akit a feudalista rendszer évszázadokon keresztül kizsákmányolt. Maga cseléd volt eddig, ugye?

– Mi a suly lennék egyéb – szakadt ki Márikából türelmetlenül a szó annyi zagyva beszéd hallatára –, sze' látja, ha van szeme, hogy nem vagyok se kontesz, se színészné!

A fiatalember újra mondott valamit az ezredesnek, mire az megint csak mosolygott.

– Nézze, kedves Márika, hozzám teljes bizalommal lehet. Én is a magyar nép gyermeke vagyok. Budapestről származom és Rubinstein Mátyás a nevem. Mi azért vagyunk itt, hogy fölszabadítsuk magát, és megbüntessük az elnyomóit. Az egész háború ezért volt, kedves Mária, és éppen ezért maga most őszintén, szíve mélyéről feleljen mindenre, amit kérdezni fogok, érti? Ne féljen semmitől és senkitől. Mondjon meg bátran mindent, ami magával történt. Mi azért vagyunk itt, hogy igazságot szolgáltassunk, és visszaadjuk magának a szabadságát, amitől a fasiszta urak megfosztották.

Márika elképedt csodálkozással meredt Rubinstein Mátyásra, a budapesti nép fiára, aztán egészen őszintén és a szíve mélyéről mondta.

– Ugyan menjen má' az úrfi!

Még a kezével is legyintett hozzá, mintha legyet hessegetett volna, s már fordult is a sarkán, hogy otthagyja Rubinstein urat, mint aki nem ér rá, hogy üres locsogást hallgasson. De a tolmács szava megállította.

– Álljon meg! A kérdésekre felelnie kell!

– Hát kérdezzen már – fordult vissza Márika durcásan –, de siessen vele, mert tésztát sütök, s odaég!

– Mi a foglalkozása?

– Sze' tudja már, minek kérdi.

– Kinél szolgált?

– A főméltóságú herceg úréknál.

Rubinstein úrnak egyszerre földerült ettől a képe.

– Aha!

Valamit odasúgott az ezredesnek, mire az szánakozva tekintett Márikára.

– Nagyon dolgoztatták, ugye? – kérdezte a tolmács, részvéttel.

Márika rántott egyet a vállán.

– Látott maga már tiszta házat s ételt az asztalon munka nélkül?

A tolmács nyelt egyet.

– Jártak magas rangú tisztek a házhoz?

– Persze, hogy jártak.

– Németek is?

– Volt ott mindenféle. Nagy kastély ám a bükkösi, maga olyat nem látott. Mink odavalók vagyunk.

– Kik azok a mink?

– Hát a főméltósága, meg én.

– A herceg nincs itt?

– Odahaza maradt szegény.

– Gyermekek?

Márika sóhajtott, s megkönnyesedett a szeme.

– A két fiatal herceg úr odaveszett a fronton. Siratjuk is őket sokat.

Minden felelet után mondott valamit Rubinstein úr az ezredesnek, amitől annak egyre sötétebb lett az arca.

– De Mária, most azt mondja csak meg: ismeri ezeket az embereket itt?

– Hát hogy a keserűségbe ne ismerném – tört ki Márikából a türelem –, sze' mióta együtt vagyunk már!

– Mik voltak ezek odahaza?

Márika rántott egyet haragosan a vállán.

– Mik? Hát urak. Nem lássa? Maga is bolondokat kérdez.

A tolmács az ezredes felé fordulva mondott valamit újra, amikor az egyetemi tanár váratlanul megszólalt angolul a háttérben. Nem értettük a szavait, de a tolmács arca egyszerre kivörösödött tőlük, és éles rikácsolással kezdett magyarázni valamit az ezredesnek, mire az végül is bólintott, megfordult a sarkán, és elindult vissza a gépkocsik felé. Az orosz még egyszer végignézett rajtunk, aztán ment ő is.

– Ide figyeljenek! – emelte föl Rubinstein úr a hangját. – Az ezredes úr letartóztatásba helyezi valamennyiüket! Az amerikai hadsereg átadja magukat, mint háborús bűnösöket, a Szovjetunió katonai megbízottjának!

Úgy értek bennünket ezek a szavak, mint a villámcsapás. Egymásra meredtünk.

– Tudtam, hogy ez lesz a vége – szólalt meg keserű hangon az egyetemi tanár –, ez a tolmács egészen másképpen fordította le Márika szavait az ezredesnek. Azt mondta neki, hogy Márikát a hercegi házban naponta ostorral verték, hogy a hercegné úgy dolgoztatja ma is, mint a rabot, naponta megveri…

– Ezt mondta? – szörnyűlködött Márika. – Hogy nem sül le a bőr a képéről a hazugjának!

– Meg az is mondta – folytatta az egyetemi tanár –, hogy mi valamennyien Hitlernek dolgoztunk, s hogy Márika saját szemeivel látta, amikor többen közülünk zsidó gyerekek fejét törtük szét a köveken. Azt mondta végül az ezredesnek, hogy Márikának egy kívánsága van csak, mégpedig az, hogy úgy a hercegnét, mint valamennyiünket adjanak át a magyar nép bíróságának…

– Jaj – nyögött föl Márika –, bitang mindenit, ezt merte?

– Még többet is mondott – folytatta keserűen a tanár –, s az ember hiába emel szót, az ezredes neki hisz, nem nekünk…

De Márika ezt már nem hallotta. Szeme megakadt a csorba fadöntő baltán, amit valamelyikünk ott felejtett az egyik tönknek támasztva, fölkapta onnan, s szaladni kezdett vele a tisztek után. A gépkocsinál érte be őket. Láttuk az ezredes csodálkozó arcát amikor hátrafordult, és meglátta a szaladó leányt, láttuk, ahogy az orosz lépett egyet hátra, és a pisztolytáskájához nyúlt, s láttuk, ahogy a vörösképű tolmács Márika felé fordult, és magyarázni kezdett valamit. S hallottuk Márika éles, haragos hangját.

– Suly essék beléd, hazug disznyója…!

Aztán láttuk, ahogy két kézre kapta a súlyos erdőirtó baltát, s hátrahajló derékkal lecsapott vele a tolmács fejére. Ugyanabban a pillanatban eldördült a pisztoly az orosz őrnagy kezében. Márika lassan megfordult a tengelye körül, s mint egy tövéről lemetszett virág, eldőlt a gépkocsi mellett a földön.

Halálposta

Harmincnégyen hevertek ott összetömöttödve a rothadt szalmán. Lettek, litvánok, németek, szlovákok, bolgárok, magyarok. Feketék voltak és szőrösek, bűzös rongyaik közül aszottan undorodott elő a testük, mint valami beszáradt kelevény. Görcsös csontjaikat kék erek és nyűtt izmok kötelei csavarták körül, a sokesztendős föld alatti munka kiszívta már bőrükből a színt és izmaikból a húst, szemük fehérje is úgy világított már csak a homályban, mint egy darab pókhálós üveg. Az ázott rongyok keserű gőzt párologtak, és ez a bűzös pára vastagon megrekedt fölöttük az alacsony és szűk deszkapajtában; a tetőgerendákon súlyos barna cseppekké sűrűsödött, mely olyan volt mint a kátrány, és időnként a fejükre csöpögött. A deszkákon vastagon szőrösödött a penész, és a rothadt szalma szörcsögött alattuk minden mozdulatnál.

Hallgattak. Keserű volt a szájuk is az éhségtől és a láztól, és nem kívánkozott beléje a szó. Talán aludtak is, ahogy halálra csigázott emberek aludni szoktak: félig holtan már, és félig mégis ébren, egy bódult szédületben, mely minden zajra rémülten rezzen föl, mert állati borzalommal vár az alvó öntudat mélyén is egy hangra, mely kérlelhetetlenebbül és biztosabban eljön, mint maga a halál. Az ébresztő síp visítására, mely az őrök durva káromkodásait előzi meg, s a foglyok végtelenbe nyúló iszapos időtömegében újra egy rettenetes robot-szakot jelent.

Úgy rettegtek ettől a visító kegyetlen hangtól, hogy zavaros álmaik mélyén sem éreztek egyebet, mint ezt a hangot, mely remegve vártan és mégis az állati borzalom váratlanságával valahol a nyúlós időpép végén késével beléjük hasít.

Csönd volt. Néha valaki köhögött. Nyújtottan, szárazon, mint a vonító kutya temetők árkában. Aztán újra csönd. Csak a hörgő, sípoló lélegzések töltötték meg ezt a rothadt és bűzös csöndet, ahogy harmincnégy emberi lény gyötört tüdőszivattyúja küzdött valami ismeretlen parancsnak engedelmeskedve az életért.

Aztán hirtelen valaki megmozdult. Felült. „Én megyek”, mondotta fojtott, rekedtes hangon. „Megyek haza. Nem csinálom ezt tovább. Nem. Megyek haza.”

Egy pillanat alatt mindenki ébren volt. Elnémultak a sípoló lélegzetek. Csak harminchárom ember szíve dobogott feszülten és lázasan. És a harmincnegyedik ült mereven, mint egy szobor és a hangja végigborzolta a pattanásig feszült idegeket. „Ki üzen haza?”

Ismerték ezt. Meg is szokhatták volna. Minden két hétben megtörtént, hogy valaki az éjszaka sötétjében fölült, és azt mondta: „megyek haza. Nem csinálom tovább.” És elment, és többet nem látta senki. Mégis izzani kezdtek megroncsolt idegeik, és véresre gyúrt szívük felvonaglott, mint egy elgennyesedett sebhely, valahányszor valaki így éjszaka hirtelen felült, és közéjük dobta tompán a kérdést: „ki üzen haza?”

A sarokban levők kezdték, és úgy ment sorra, embertől-emberig a szó. Papír, ceruza nem volt. De ha lett volna, sem vehették volna hasznát. Ha elfogják a postát, jaj a neveknek, akiket nála találnak. Így hát csak suttogó, lassú és meggondolt szavakkal vésték be mondanivalóikat a didergő barakkhomályba és az útra induló emlékezetébe. Lassan, megfontoltan hangsúlyozva minden egyes szót, csak éppen a legfontosabbat, csak éppen, amit… amit nem lehet már elhallgatni, mert különben megszakadna a szív, és szétpattannának az idegek.

– Mondd meg Berlinben a feleségemnek… Maleter Strasse 82… ha nincs már ott, akkor egy nővére ott lakik a Binderstrasse sarkán, a fűszeresbolt fölött… s ha az sincs már ott, akkor…

– Budapesten keresd föl az anyámat… ha nem leled a lakásban, Balmazújvárosban él a sógorom…

– Rigában menj el apámhoz…

– Szófiában megtudod a menyasszonyom címét…

– Utoljára Kolozsváron volt a feleségem… az utca nevét nem tudom, de ott van a temető alatt, a ház udvarán sírkőfaragóműhelyt találsz…

És mondták. Lassan, fojtottan, lihegve, minden szót megnyomva, megrágva kétszer is. Harminchárom keserű, vonagló száj. S a harmincnegyedik ült mereven a sötétben, és hallgatta az ellihegett szavakat. Minden szót bevésett valahova a penészes színű, szürke homlokcsont mögé. Gondosan és rettenetes nagy figyelemmel. Mert tudta, hogy minden szó fontos. Semmi sincs fontosabb a világon. Mint harminchárom megcsúfolt, elnyomorított emberállat utolsó görcsös

kapaszkodása az élet felé. Harminchárom élőhalott kinyújtott keze a sírból, mely végső vonaglásával még valahova mutat, valamire, ami élet volt egyszer és valóság, kézzelfogható uolsó bizonyítéka annak, hogy valamikor mind emberek voltak.

Lassan, tompán, fojtottan hullottak a bűzös sötétben a szavak. Egymás után. Városok, falvak, utcák, házszámok, nevek. Szöveg nem is volt hozzájuk. Az ilyen üzeneteknek azonos a szövegük mindig. És rettenetes. Száj úgysem tudná kimondani, fül nem bírná elviselni, szív beleszakadna. Aki viszi a postát, tudja maga is. Csak a cím kell, csak a cím fontos. A titok. Az utolsó nyom.

És hullottak a címek bele a sötétségbe. Aztán csend let. Rettenetes nagy csönd. Majdnem olyan, mint valamikor a templomokban, amikor még voltak templomok. Aztán szörcsögve megmozdult a szalma. Valaki a kijárat felé kúszott. Egy deszka mozdult lassan. Hűvös levegő csapott be egy pillanatra. Aztán újra csak a csönd. Az undorító, fülledt pára. A koppanó halk zaj, ahogy a kátrányszerű áporodott lé a gerendákról alácsöpögött.

Harminchárom ember hallgatott, várt, fülelt. Rágta az elmondott szavakat. Azt a párat, azt a keveset. Vajon nem maradt ki valami? Valami, ami még fontos lett volna? Harminchárom ember. Harminchárom megfeszített idegcsomó, görcsös mozdulatlanságban a szalmán. Vártak. Érezték, hogy várnak valamit. Tudták, rettenetesen tudták, hogy várnak valamit.

Aztán hirtelen lövések csattantak valahol. Géppisztolysorozat. Még egy. Ra ta ta ta ta… mintha szörnységes acélbogár rágná a világ fáját. Aztán újra csönd.

Egyszerre sóhajtott föl harminchárom ember. A feszültségnek vége volt. Most már tudták, magukban belül, mind a harminchárman, hogy erre vártak. Valahol a sarokban görcsös vinnyogással felsírt valaki. Hallgatták, döbbenve és irigyen, és lassan visszaszédültek abba a fáradt kábulatba, mely sötét iszapjával ott nyúlik el valahol élet és halál között.

Papp Kristóf hazatér

Mindnyájan jól ismertük Papp Kristófot. Rendes, derék ember volt. Odahaza törvényszéki bíró, idekint feketekereskedő, kicsiben. Odúja ott volt a harmadik számú iskolaterem jobb hátsó szögletében, és tűzkövet lehetett nála kapni, meg olykor cigarettát és szappant. Ha az ember bement hozzá, a drótra aggatott pokrócok által különválasztott „szobába”, valamilyen „üzleti” ügyben, egy szikár, őszhajú urat talált a szalmazsák szélén üldögélni, akinek az arca éppen olyan gondtelt és az inge éppen olyan rojtosodó volt, mint valamennyiünké. Ha tűzkövet kért tőle az ember: szinte bocsánatért esedezett a szeme, amiért ilyesmivel foglalkozik.

Egyszóval egészen egyszerű, rendes ember volt Papp Kristóf, semmi földöntúli dolog nem járt vele. Igazán nem lehetne reá fogni, hogy valaha is

„látomásai” lettek volna. Mindössze a pókhálókat látta meg kísérteties biztonsággal az iskolaterem mennyezetén, és nem nyugodott addig, míg egy hosszú bottal le nem piszkálhatta őket onnan. És mégis látomása volt egyszer.

Már két éve élt ott, abban a szerencsétlen iskolateremben, és két év alatt mindössze annyi történt, hogy eladott néhány marékra való tűzkövet, haja megőszült, arca megráncosodott, ruhája megkopott, és kidolgozott magának egy elméletet. Furcsa elmélet volt. Azt állította ugyanis Papp Kristóf törvényszéki bíró és tűzkőkereskedő, hogy az emberi világban nagyon könnyű az eligazodás, ha az ember ismeri a kulcsot hozzá. Ez a kulcs pedig így hangzik: mindennek az ellenkezője igaz. Ezt a különös elméletet, saját bevallása szerint, a tapasztalat dolgoztatta ki vele. Mert a felszabadulás minden esetben elnyomást jelentett, a békeszándék háborús készülődést, az önvédelem orvtámadást. Ha valamit hangosan cáfolt a sajtó meg a rádió, arra mérget lehetett venni, hogy már régen megtörtént, és aki mellét verve ordította, hogy „mindnyájan meghalunk a hazáért”, az még véletlenül sem halt meg érette, hanem elkövetett mindent, hogy kibújhasson valamiképpen a harctéri szolgálat alól.

Ennek az elméletnek az alapján Papp Kristóf volt az első, aki már a hontalanság első esztendejében csóválni kezdte a fejét, és aggodalmas arccal mondogatta: annyit emlegetik odahaza ezt a népi demokráciát, hogy meglássátok, újabb diktatúra sül ki belőle!

Egyébként türelmes és békességes ember volt. Két év alatt alig egyszer-kétszer veszekedett bent a kuckójában a feleségével hangosabban, mint illett volna. Duckóra, aki a terem másik sarkában tanulgatta a harmonikázás mesterségét, mindössze egyetlenegyszer ripakodott reá, és akkor is csak azzal fenyegette meg, hogy ha még éjfél után is nyekeregni fog, hozzávágja a lyukasabbik cipőjét. A terem lakossága szinte atyjának tisztelte, és fekszomszédok közötti peres ügyekben őt kérték föl többnyire döntőbírónak.

A második év végén aztán egyszerre csak betegeskedni kezdett Papp Kristóf. Még jobban megsoványodott, valósággal kék lett az arca és átlátszó. Eleinte csak köhögött, aztán egyre nehezebben jött föl a vizes vödörrel a lépcsőn, s egyszer csak nem kelt föl többé a szalmazsákjáról. Felesége szótlanul tett-vett körülötte, s ha vevők jöttek, ő szolgálta ki azokat is. Éjszakánként hallani lehetet az öregúr száraz köhögését a pokrócfüggönyök mögül, és nehány részvevőbb lakótárs kérdezni kezdte, hogy nem kellene-e orvost hívni.

– Csak azt ne – mondotta ilyenkor Papp Kristóf a szalmazsákon –, mivel a doktor, az már politikából is azt mondja, hogy meggyógyul az ember. S ha nekem is ezt találja mondani, akkor elpatkolok, az biztos.

Így hát nem jött orvos, aki megjósolhatta volna Kristóf bátyánk fölgyógyulását, s ennek ellenére mégis meghalt. Ez egy csúnya, szeles márciusi napon történt. A romváros utcáin úgy süvített a szél, mintha boszorkányok nyargaltak volna láthatatlan söprűkön, és szoknyájuk szegélye fölkavarta a

kőhalmazok szemetjét. Estefele az eső is esni kezdett, és túl a harmonikás Duckó fölött szelíden csöpögött a mennyezet. Duckó kifeszítette ágya fölé a kórházból „szerzett” gumilepedőt, és hallani lehetett rajta a csöppeket, ahogy kop-kop-kop… egymás után hulltak alá, pontos és kimért időközökben, mintha egy láthatatlan óramű számolta volna a teremben a hontalanság másodperceit.

Este volt, lucskos, szürke, szomorú este. A kopár mennyezeten bágyadtan égett a terem egyetlen, ernyő nélküli villanyégője, fénye üres volt és barátságtalan. Duckó halk és szomorú akkordokat muzsikált a gumilepedő alatt, a vármegyei főjegyző rekeszében kártyacsata folyt, Bukszám, az órás, pörölt a feleségével. Tengelicéknél sírt a kisbaba, mint mindig, és a fiatal özvegy függönye mögül szerelmes duruzsolás hallatszott ki. Valaki a polgármestert szidta a tető miatt, valaki hangosan tanult angolul. Aztán megjöttek nagy lábdobogással a munkában lévők is, valami újságcikk fölött vitatkoztak, és szétoszlottak a rekeszekbe. Hallani lehetett itt is, ott is, ahogy valaki az ételét kérte, nehány türelmetlen szó is esett, majd elült az is. Az állomásfőnökék felől nem sokára horkolás hallatszott, és kis időre rá hallani lehetett Gabikát, ahogy végigsurrant mezítláb a termen, és mögötte halkan megnyikkant az ajtó. Minden a maga szokott rendjén haladt azon az estén is.

És akkor egyszerre a Papp Kristófék szöglete felől megszólalt egy didergő, ijedt asszonyi hang.

– Az Istenért… valaki…! Jöjjön ide valaki…!

Halk volt a hang, és mégis olyan, mint egy kísértet. Mindenki meghallotta. Duckó abbahagyta a muzsikát. A főjegyzőéknél letették a kártyát.

– Baj van, Vilma néni?

– Jaj, lelkeim, jaj…

A kártyázók értek oda elsőnek. A vézna kicsi asszony ott állt a pokrócfüggöny előtt és reszketett.

– Mi a baj, Vilma néni?

– Nem tudom, lelkem… de azt hiszem, menni kellene valakinek … a papért… papot kellene…

A férfiak közül néhányan bementek a Pappék rekeszébe. Papp Kristóf ott feküdt a szalmazsákon, és halkan hörgött. Arca szederjes volt, szeme különös fénnyel meredt föl a mennyezetre.

– Rosszul érzi magát, Kristóf bácsi?

– Bolondok vagytok – nyögött föl a beteg –, soha még ilyen jól, soha… mindig mondtam, ugye, hogy egyszer hazatérünk… de, hogy ilyen szép lesz, azt magam sem hittem volna…! A templom-utcán úgy állanak a házak éppen, mint régen… Nem igaz, hogy összedőltek, hazudtak, akik mondták… Minden hazugság volt… Ott áll a templom is a helyén… az iskola… a vármegyeház… a törvényszék… a kertekben virágzanak a gyümölcsfák… a barackok, amiket ültettünk, mama, olyan rózsaszínűek, te…!

Az emberek egymásra néztek. Valaki kilépett a függöny mögül, megkereste az esőkabátját és kiment. A terem lakói lassan összetömöttödtek a Pappék rekesze előtt. És bent a szalmazsákon Papp Kristóf mondta tovább akadozó nehéz beszéddel a látomást.

– Jóska fiúnk ott áll a ház előtt és nevet… és Imre játszik a kutyával… hát, ugye, nem igaz, amiket mondtak, látod… hogy Szibéria, meg minden…! S te, mama, az Imre gyerekei hogy megnőttek…! Maholnap dédapa leszek még, te…!

A kis vézna asszonykából fölszakadt a sírás, és megrázta sovány vállait. Szemeit eltakarta, és a hangja nem volt több egy árva vert kutya vinnyogásánál. Papp Kristóf meg se hallotta, csak mondta tovább, lázasan.

– Semmi se változott a házban, mama… az íróasztalom ott áll a helyén… a képek a falon… a kalapom, tudod, amit ott feledtél, és a kabátom ott lóg a fogason még mindig… és az utca is a régi, te…! Ott laknak Domonkosék, a doktorék, Pintérék… a Pintérék lánya férjhez ment… és a kartársak is mind… mind ott vannak…! Rácz Imrusnak hogy megnőtt a kopasza, te…!

Papp Kristóf hörögve nevetett. Szeme elengedte a mennyezetet, és furcsa parázsló fénnyel nézett végig a körülötte állók arcán.

– S ti mit gyászoltok itt…? Nem is vagytok itt, fenét vagytok itt! Csak azt mondják nektek, hogy itt vagytok, s éppen ezért az ellenkezője igaz! Te ott ülsz a megyeházán! Te meg az adóhivatalban! Te a városházán vagy megint, sze' látlak! Mind a helyeteken vagytok, mind…! Neked ott a fiad is…! Neked az öcséd…! Látlak benneteket, látlak hát… a nagyvendéglőben a törzsasztalnál… Józsi, egy konyakot… he… he… he… khe… köh… köhöhöhö…

A nevetés köhögésbe ment át, fuldokló köhögésbe, a beteg homlokán kidagadtak az erek. Aztán csönd lett. És ekkor megszólalt hátul Duckó. Különös volt a hangja, lázas és meghatott.

– Kristóf bácsi, kérem… édesanyámat… édesanyámat nem tetszik látni…?

– Mi…? – a beteg megpróbálta fölemelni a fejét, de visszazuhant. – Hogyne látnám, te… ott áll a házatok előtt, a kicsi húgoddal… ünneplőben vannak, kezükben virágcsokor… nem látod őket, mafla…? Sze' éppen téged várnak! Könnyes a szemük…! Mindenkinek könnyes a szeme… jaj… nagy autókon katonák jönnek, s te is ott vagy közöttük, gyerek… Jönnek, jönnek a katonák, és mindenki sír… Az édesanyák és a kishúgok virágokat szórnak a katonák elé az útra, és jönnek, jönnek a nagy virágos autók… jaj, mama, hát eljött ez is, látod…! Én fogadom a parancsnokot a megyeháza előtt… én… de meg kell mondjam neki… meg kell mondjam nekik… mindegyiknek… hogy ki ne mondják…! Nehogy kimondják…! Azt a szót… nehogy ők is kimondják… hogy… hogy felszabadulás… fel… szabadulás… nehogy…! Meg kell mondjam a parancsnoknak előre… lá… látod… milyen jó mégis, ho… hogy… me… megtanultam… angolul… mama…

Hörgésbe fúltak a szavak, nem lehetett érteni többet. Aztán elhalkult a hörgés is. Csönd lett. Csak a szemek meredtek föl továbbra is valami elvarázsolt csodalátással a kopár mennyezetre, mintha ott valahol a dolgok háta megett virágos autók és nótázó katonák sorfalai meneteltek volna egy gyönyörűséges jövendő felé.

Felszakadt a terem ajtaja. A pap jött be siető léptekkel. Utat nyitottak neki. Csönd volt. Csak a vézna kis asszony cérnahangja sírdogált valahol a csönd mélyén, halkan. A pap megállt Papp Kristóf szalmazsákja előtt. Állt egy pillanatig, aztán lehajolt hozzá. Rávetette a kereszt jelét, megérintette az egyik szemét, aztán a másikat. Csönd volt.

– Requiescat in pace…

A mély zengő hang bejárta a termet. Az asszony ott a szalmazsák mellett megvonaglott, és lassan térdre csuklott, mint egy hervadt virág. Vállait megrázta a néma zokogás.

– In aeternam Hungariam, amen… – felelt a papnak valahol hátul egy magányos férfihang.

Csönd volt. És akik ott álltak, látták, hogy Papp Kristóf arcán lassan elsimultak a nyomorúság ráncai, vonásaiba méltóság költözött és nyugalom, mintha nem is egy menekülttábor ócska szalmazsákján feküdne, hanem ott állana valahol egy város piacán, díszes talárban, ünnepélyes fogadtatáson.

A fejek meghajoltak. Mélységes csönd volt. És a csöndben érezni lehetett, hogy eggyel kevesebben vannak a teremben. Mert Papp Kristóf immár hazatért.

Egy pár rongyos cipő

– Esküszöm, hogy az igazat fogom vallani, és csak az igazat…

– Hát az úgy volt kérem, tisztelt bíró urak, hogy a gyerek apja egyszerre csak összecsuklott a villanykalapács mellett. Mikor odamentünk hozzá, szürke volt az arca, és habos nyál bugyborékolt a szája szélén. Tetszik tudni, mi hídépítő munkások nem vagyunk érzékenykedő emberek. Különösen akik a hadifogságot is végigcsináltuk. Megszoktuk már, hogy emberek olykor összeesnek mellettünk. Ezt is, a gyerek apját félrehúztuk az útból, és dolgoztunk tovább. A munkavezető káromkodott, mert elvesztette egyik emberét, és betelefonált a városba a mentők után. Hallottam, hogy mondta: „…jó, jó, majd ha ráérnek. Nem… nem, csak egy külföldi…” Aztán visszaakasztotta a kagylót.

– Délután megjött a mentőautó. Az ember még élt, de nem volt magánál. Még lett volna egy jó óra munkaidő hátra, de én azért elkéredztem, hogy bekísérjem az embert. Merthogy honfitársam volt, hát azért. A munkavezető káromkodott előbb, de aztán elengedett. – De ezt az órát levonom magától – kiáltotta utánam. Vonj le, amit akarsz, gondoltam, szakadnál meg. Igen kérem, ez nem tartozik a tárgyra.

– Szóval bevitt a mentőkocsi engem s az embert a városba. Előbb a német kórházhoz mentünk. „Nincs hely”, mondotta kurtán a portás, „vigyék az IRO-

kórházba, az van az idegenek számára.” Elvittük az IRO-kórházhoz. Ott azt mondták, hogy sajnálják, de az ember nem tartozik a DP-státusba, s így nem vehetik föl. „Menjenek a németekhez”, mondotta egy jól öltözött úriember, „azokkal tartottak maguk a háborúban is.” A mentőautó vezetője, meg az ápoló, aki vele volt, földhöz vágták a sapkájukat dühükben, mert már este volt szinte, s szerettek volna szabadulni a félig holt embertől. Visszamentünk a német kórházhoz. Hosszas huzakodás után a két mentőautós kiemelte a kocsiból a hordágyat, bevitték a kórház előszobájába, s az embert legurították a fal mellé a padlóra. Még visszakáromkodtak a veszekedő portásnak, azzal elmentek.

– Az ember ott feküdt a kockás kőpadlón, a portásablak mellett. Még élt. Igen kérem, még élt. Szemét néha kinyitotta, és ide-oda nézett. Ijedt szemei voltak, mint az olyan embernek, aki tudja, hogy meg fog halni, mert nem lát senkit, aki segítene rajta. Megkérdeztem, hogy fáj-e valamije. De nem felelt, csak nyögött. Közben előkerült egy fehér köpenyes fiatalúr, talán az ügyeletes orvos, vagy mi, és szidni kezdte a portást, hogy minek engedte be az idegen halottat. Odamentem hozzá, és megkértem, hogy nézné meg az embert, mert még él. Talán még segíteni lehetne rajta, mondtam. „Nekünk nincs időnk mindenféle jött-ment polákkal törődni!” kiabált rám a fehér köpenyes fiatalúr. Megmondtam neki, hogy magyarok vagyunk. „Akkor menjenek Magyarországba!”, ordított reám, „mit jönnek ide enni a mi nyakunkra!” „Mert Magyarországot elvesztettük a németek miatt”, feleltem neki, mire szidni kezdett, hogy szemtelen náci vagyok, s hordjam el magamat a kórházból, mert rendőrökkel dobat ki.

– Így hát elmentem a békesség miatt, s hogy hátha használok vele az embernek, aki ott feküdt szürke arccal a kőpadlón, és még mindig élt, mert nyögött.

– Mindez egy szeredai napon történt. Vasárnap újra bementem a kórházba, hogy megtudjam, mi lett az emberrel. Hiszen mégiscsak a honfitársam volt. Ahogy a kórház elé értem, a lépcsőn megláttam ezt a fiúcskát ülni. Rongyos leventesapkájáról nyomban láttam, hogy csak magyar lehet. Hát megszólítottam.

– Te mit csinálsz itt?

– Várom édesapámat – felelte a gyerek.

– Bent van a kórházban?

– Behozták még szeredán. A hídnál dolgozott, oszt tegnap este nem jött haza, oszt a hídnál mondták, hogy béhozták ide. Még szeredán.

Akkor már tudtam, hogy a gyerek azé az emberé. – Azt mondották, hogy kijő édesapád?

– Azt nem mondották.

– Akkor mért várod itt?

– Mert nem mehetek bé.

Bementem a kórházba. A gyerek kint maradt. Megkérdeztem a portást, hogy melyik teremben fekszik az ember.

– Miféle ember? – kérdezte a portás.
– Az a magyar, akit szerda este hoztunk volt be a mentőkocsin.
– Hja az – felelte a portás –, az meghalt még azon a napon.
– Meghalt?
– Mondtam, hogy ne hagyják itt, mert nem tudjuk fölvenni.
– Aztán mit csináltak vele?
– Eltemettük.
– Eltemetni tudták?
– Azt igen, mert muszáj.
Visszamentem a gyerekhez. Még mindig ott ült a lépcsőn.
– Te – mondottam neki –, ezek azt mondják itt bent, hogy meghótt az apád.
– Nekem is azt mondták, de hazudnak.
– Miből gondolod, te?
– Az én apám nem olyan ember, aki meghal. A háborúban sem halt meg, pedig három golyóbist kapott a mellébe. Egy híd is levegőbe robbant már alatta, mégse hótt meg. Hazudnak a svábok.
Melléje ültem én is a küszöbre. – Anyád hol van?
– Az, lássa, meghótt. Még a muszkák tették csúffá.
– Testvéred van-é?
– Kettő is, de kicsik.
– S kivel éltetek?
– Hétköznapon magunkban. Vasárnapra apánk is hazajön. Ma vasárnap van.
– S te mennyi idős vagy?
– Tizennégy.
Aztán csak ültünk a lépcsőn.
– Te – mondtam egy idő múltán –, s ha mégis meghótt az apád?
– Olyat Ő nem teszen. Mi már tudjuk azt. Hazudnak a svábok.
– Várj csak – mondtam –, utánanézek.
Bementem újra a portáshoz. Haragosan mért végig. – Mit akar már megint?
– Hova temették azt az embert?
– Azt kérdezze meg az irodában.
Megkerestem az irodát. Egy szőke kisasszony faggatni kezdett.
– Testvére volt?
– Nem.
– Rokona?
– Az sem.
– Hát?
– Honfitársam volt. S anyátlan gyerek is maradt utána, három.
A kisasszony sóhajtott, majd keresgélt egy nagy könyvben, s aztán egy darab papírra fölírt nehány számot.
– A temetőőr majd megmutatja, hol kell keresni.

Már az ajtóban voltam, amikor az eszembe jutott. – De valami csak maradt utána? Pénz, vagy iratok, vagy ilyesmi?

– Azt a hullaháznál kérdezze meg.

Elmentem a hullaházhoz. Egy nagy kövér veresképű ember uralkodott ottan, olyan volt, mint egy falusi mészáros. Időbe került, amíg emlékezni kezdett az emberre.

– Valami polák volt, ugye?

– Magyar.

– Az, az. A nála levő iratokat elvitte a rendőrség. Ott megkaphatja, ha igazolni tudja, hogy a rokona volt.

– Valami egyéb nem maradt utána? Csak iratok?

– Miféle egyéb? – kérdezte a mészárosképű, s úgy tett, mintha megbántottam volna.

– Mégis… valami emléktárgy a gyerekeinek. Bicska, óra, mit tudom én…

– Voltak gyerekei a poláknak?

– Három is.

Ettől megenyhült kissé, és hátrament egy vasajtós terembe, ahol sokáig kotorászott. Végre előjött egy pár ócska cipővel.

– Ennyi az egész, ami még van – mondotta, s letette a cipőket az asztalra. Rongyos, kitaposott munkáscipők voltak. Rajtok sárgállott még a hídépítés sara.

– Alá kell írjon egy nyugtát – mondotta a raktáros, és körmölni kezdett egy darab papirosra. – Az igazolványt kérem – fölírta az igazolványom számát, én meg aláírtam a nyugtát, s mehettem a cipőkkel.

– Más biztosan nincs semmi?

– Örvendjenek, hogy nem kellett fizessenek a temetésért – morogta a hullás.

– A gyerek még mindig ott ült a küszöbön. Odatettem melléje a rongyos cipőket, a kőre. Kezébe vette, forgatta, nézte. Láttam, hogy lassan kifényesedik a szeme.

– Édesapádé volt?

– Övé.

– Ejszen mégsem hazudtak…

Nem felelt, csak forgatta a rongyos cipőket a kezében. Sírni nem sírt. Éppen csak, hogy a szeme volt fényes.

– Most mi lesz veletek? – tudakoltam.

Nem felelt, csak nézte a cipőket. Aztán sok idő múlva azt mondta:

– Mégsem kellett volna mezítláb elássák. Szeginyt. Csúfságra.

Aztán arra kért, hogy mondjak el mindent, ami azon a szeredai napon történt. Figyelmesen hallgatta, nem szólt közbe. Csak akkor kapta föl a fejét, amikor ahhoz a fiatal orvosúrhoz értem a történetben, aki azt kiabálta, hogy nem ér rá minden jött-ment polákkal törődni.

– Ezt mondta? – kérdezte a gyerek, és belevörösödött.

– Ezt.

– Az anyja keservit.

Később azt kívánta, hogy mutassam meg neki a helyet, ahol utoljára láttam feküdni az apját. Bementünk a kórház előcsarnokába, s megmutattam a portásablak előtt a kockás kőpadlón a helyet.

– Itt feküdt?

– Itt.

Állt és nézte a helyet. A rongyos cipőket ott szorongatta a kezében.

– Mit akarnak? – szólt ki mérgesen a portás a kisablakon.

– Megmutatom ennek a gyereknek a helyet, ahol utoljára feküdött az apja.

– Itt nincs semmi mutogatnivaló. Menjenek ki.

Kimentünk. A lépcső alatt megállt a gyerek. – Megismerné-e azt a doktorúrt, aki úgy beszélt apámról?

– Meg én.

– Akkor várjuk meg, amíg kijön.

– Mit akarsz tőle?

– Látni akarom az ábrázatját.

– Minek az?

– Csak.

Leültünk a lépcső kövire, és vártunk. Délfele járt már az idő, kezdtek az urak kifele jönni a kórházból.

– El ne vétse – figyelmeztetett a gyerek.

– Ne félj.

Csak néztük az ajtót, és vártunk. Közben a gyerek elmondotta, hogy egy tanyájuk volt odahaza, meg valamicske föld hozzá, s hogy az apja készült is hazamenni, csak várta, hogy az oroszok kitakarodjanak előbb. Addig még át akart menni Amerikába, hogy egy kis pénzt is vihessenek haza majd. Már minden dolguk rendben volt a bizottságoknál, s talán két-három hét múlva hajóra is kerülhettek volna. Ha ez a dolog nem jön.

Mindezt ott mondotta el a gyerek, a lépcsőn ülve, kezében a rongyos cipőkkel, amíg az ajtót néztük. Aztán egyszerre csak kilépett az ajtón az a fiatal doktorúr. Bár nem volt rajta fehér kabát, mint akkor, mégis fölismertem nyomban.

– Na a vót az – mondottam.

– Ez? – kérdezte a gyerek és felállt.

– Ez.

A doktor jött lefele a lépcsőn, a gyerek meg ment elibe, bal kezében ott vitte a rongyos cipőket, jobb keze a zsebiben volt. A lépcső aljában találkoztak össze. A gyerek fölemelte bal kézzel a rongyos cipőket, s odatartotta őket a doktor orra elé. Az megállt.

– Mit akarsz? – kérdezte németül.

– Maga mondta az apámról, hogy jött-ment polák? Maga? – Aztán láttam, ahogy kivette jobb kezit a zsebiből, a markában megcsillant a nyitott bicska. Mire fölszöktem a lépcsőről, már benne volt a doktorban.

– Hogy én mit tettem akkor? „Most aztán fuss, fiam!” kiáltottam oda a gyereknek. De az nem futott. Csak állt az eldőlt doktor mellett, egyik kezében a rongyos cipőkkel, másikban a véres bicskával, s nem is mozdult. Mikor a kórházból kiszaladtak a népek, egy se mert kezet tenni reá. De a rendőröknek aztán odaadta szó nélkül a bicskát. Meg a cipőket.

– Hát így volt ez, bíró urak. Hogy akarok-e még mondani valamit? Igen. Annyit akarok még mondani, hogy akármit is tesznek az urak ezzel a gyerekkel, de azt a pár rongyos cipőt, azt tessenek csak visszaadni neki. A bicskát, azt elvehetik tőle. De a cipőt, azt adják csak vissza. Mert az az övé. Ezen az egész megveszekedett nagy bitang világon egyedül az a pár rongyos cipő maradt örökségül rá, amiben nyomorultul veszni hagyták az apját, azért mert idegen volt.

Hát ennyi az egész…

Szentek zendülése

Ott állottak a palotásházban, magyari szentek. László király páncélos lépte csörrent a padlón, ahogy indulatosan járkált föl és alá. Margit, a szigeti apácák fehér köntösében, egyenesen állott és keményen, s úgy nézett Erzsébetre.

– Márpedig énelőttem előbbre való az a magyar, aki a nyomorúságban is kitart hazája mellett – mondotta szigorú, csengő hangon –, mint az, aki svábok kegyét keresi idegenben!

– Nincs igazad – tüzelt Erzsébet, megkönnyesedő szemmel –, előbbre való az, ki hűséggel tartá a szövetséget, mit köténk Nyugattal, semmint az, ki eladá lelkét a pogánynak!

– László! – fordula Margit a páncélos király felé.

– Mi bajotok megint? – horkant föl a bajnok, s megállt a két asszony előtt.

– Tégy igazságot! – emelte föl Margit a hangját. – Melyik magyar előbbre való magyar? Aki otthon maradt, vagy elmenekült?

– Aki ott halt meg a Kárpátok gerincén, fegyverrel a kezében, az az előbbre való – mordult meg villogó szemmel a király –, a többi, az mind semmire se való!

– De aki mégis életben maradott – ellenkezett Erzsébet –, annak az volt a kötelessége, hogy tartsa a szövetséget a némettel, amit mink kötöttünk.

– Münk a némettel semmiféle szövetséget nem kötöttünk, húgom – utasította rendre László király szigorúra húzott szemmel Erzsébetet –, münk nyugattal kötöttünk szövetséget, meg a kereszténységgel.

– De ebben a német is benne foglaltatik…

– Semmivel sem inkább, mint a mi nemzetünk – pattogott László. – Mit áldozott a német a kereszténységért? Semmit, a magyarhoz mérten!

– S mink mire mentünk ugyan a sok áldozattal? – szólt közbe Margit, élesen. – Utak árkába került a népünk, Árpád úr földje ebek prédája lett! Ideje lenne számot vetni ezzel, László bátyám. Hogy így gondoltuk-e?

A király arca elsötétedett. Szálfa alakja meggörnyedt. Nehány pillanatig némán nézte maga előtt a padlót, aztán szótlanul elfordult, és tovább dübörgött súlyos lépteivel, egyik ablaktól a másikig, oda s vissza.

– Mi értelme ennek a beszédnek? – jegyezte meg Erzsébet halkan. – Választottunk kelet s nyugat között, s nyugatot választottuk. Kész. A többi az Atya Úr dolga volt.

– Ezer kún koponya! – csattant föl a király. – De hátha rosszul választottunk? Nem úgy föst-é minden odalent, mintha münk tévesztettük volna el a dolgot annak idején, s élet helyett a halál felé indítottuk el a reánk bízott népet? Nem úgy föst-é?

– De László…! – ijedt meg Erzsébet.

– Én hát, én! – döngette meg boltozatos mellét a magyarok harcos szentje. – Én magam, ki ezernél több kúnnak vertem bé csákánnyal a fejét, én kérdem magamat: mi lett volna, ha annak idején fordítva vereksze, s kúnok feje helyett svábok s taljánok sisakját likasztom halomra, he? Ha kúnnal, tatárral szövetkezve tova Spanyolföldig toltam volna ki a magyar gyöpűt? Mi lett volna akkor?

Erzsébet szörnyülködve csapta össze a kezeit.

– László, te beszélsz így? A kereszténység pajzsa? Nyugat bástyája? László…!

Csattant a király hangja, hogy megremegtek belé a palotásház falai.

– Én hát, kereszténység pajzsa, nyugat bástyája! Így neveztek akkor engem s népemet! Pajzs, mely mögött orozva lapulhatott a sváb; s bástya, melynek védelmében cifra palotáit építhette gondtalanul a talján. De amikor repedezni kezdett a pajzs és omladozni a bástya, jött-é foltozni a rést egy is ezek közül? Jött-é egy is támasztani a megdűlő falat? Hej, húgom, ha én ezt tudtam volna! Lettem volna én pajzs helyett csákány, s bástya helyett faltörő szikla, s tengerbe nyuvasztottam volna egész nyugatot a maga rohadt kalmár népségével együtt, úgy igaz, ahogy mondom! Most már nézhetem, két üres kezemmel. Idefönt még egy jóféle kardra sem telik.

Erzsébet szaporán vetette a keresztet ijedtében.

– Pogány beszéd ez, László…

A király zordul fölnevetett.

– Pogány? Magyari beszéd ez, nem pedig pogány! Ha svábbá lett füleknek pogányul is hangzik, ez az igazság! Nékem s népemnek adósa maradt a nyugat!

– Jól mondod, László! – vetette föl Margit a fejét keményen, s szeme megvillant. – Árpádházi Margitnak is szava vagyon ebben! Mink fogadalmat tettünk volt az Úrnak, hogy védelmezzük a kereszt ügyét s nyugat jámbor népeit. Mink meg is tartottuk volt a fogadalmat, s kik utánunk jövének, ugyanígy tartották. De vajon az Úr állotta-é, amit nékünk ígért?

– Ne vétkezz, Margit – szörnyülködött Erzsébet. – Fejeden a szentek aranykoronája…!

– Mit nekem aranykorona! – rázta meg Margit dacosan a fejét. – Árpád vérét nem lehet lefizetni aranykoronával, amikor a nemzet jussáról van szó!

– Igazad van, húgom! – dobbant László király páncélos lába a padlón. – Nem arról volt szó, hogy minket tegyenek szentté, hanem, hogy nemzetünket böcsülje meg érdeme szerint a nyugati keresztény világ, erről volt szó! Ezt a célt szolgálta minden kardcsapás és minden csákányütés, amit tett a kezem! Ezért építtetém tucatjával a templomokat, ezért gyűjtém halomra bennök a talján papokat és sváb lovag-urakat, ezért védtem fegyverrel őket saját népem ellenében, egyedül csak ezért. Igazad van, húgom. Münk állottuk a kötést, s a fizetség elmaradt! Ma dúlt honában magára hagyva vívódik a magyar, társtalanul kallódik nyugat országútjain, s nyomorult sorsát részvétlenül bámulja a kalmár csőcselék, mely pajzsom árnyékában növekedett naggyá! Görcsbe szorul az öklöm, s csak néznem kell tétlenül ideföntről nap-nap után, miként ócsárolja bajnok-népemet a sok gyáva csikasz, ki anyja pendelye mögé bújt, amikor helyt kellett állani a keresztért, s hagyta egymagában vérezni a magyart, hogy belerúgjon, mint vénült cselédbe, midőn vérvesztetten kidőlt! Veri a mellét ma nagy hangon sok céda ribanc, dölyfösen gagyog nyugati kultúráról, lenézi s barbárnak mondja ma is a magyart. Vajha mi lett volna, ha nem áll vala karddal a kezében őrt gyepűjén a magyar? Hol lenne ma az a híres nyugati kultúra, amit dölyfösen dörgöl orrunk alá ma minden tejfelesszájú piperkőc, s hol lenne Róma keresztje, ha István Úr nem állít gátat a viharnak, ha én elfogadom a kún szövetséget, s lerohanom egyesült hadaink élén a taljánok földjét? Ha Béla öcsém kezet fog a tatárral, s végigdúlja velök álmos Európát? Ha Corvinus a törökkel egyesülvén nekiereszti fekete seregét a parókás fejű sváb hercegecskéknek? Vajh' milyen nyelven dicsérnék ma az Urat a nyugati tengerek partján, s Róma keresztjének lenne-e még nyoma valahol? Hajh, eb ura fakó! Csak egyszer markolhatna még csákányt a kezem! Tudnám most már, hová üssek véle!

– Ez pártütés! – hüledezett Erzsébet, halálsápadtan. – Nem rettegsz, hogy fülébe jut az Úrnak?

– Bárcsak odajutna! – vetette föl László a fejét. – Nem titok ez! Legalább megtudná magyariak dolgát! A sok mezítlábas szemforgatótól nem is juthat eleibe többé az egyenes beszéd.

Erzsébet szaporán vetette a keresztet, Margit szólani akart éppen, de az ajtót borító medvebőr meglebbent, s az ágyasházból kilépett őszen és szakállasan István király, maga. Mögötte Imre herceg. Az agg király szeme kutatva járta sorra magyari szentek arcát. Nézése aggodalmas volt és szomorú.

– Ingerült szót hallottam szádból, szeretett rokon – fordult Lászlóhoz, és szemöldökei szigorúan rándultak. – Miért nem fékezed indulataidat böjttel és önsanyargatással?

László király hatalmas mellén megfeszült a páncéling. Hangja remegett az erőlködéstől, hogy csöndesebbre fogja feltörő szavait.

– Böjtöl eleget népem odalent – felelte fojtottan –, és sanyargattatásban sem lelhetsz hiányt, király. Magyarok dolga őrli bennem a keserűséget, s magyarok dolga ma gonosz dolog Isten és ember előtt.

Bánat futotta el az ősz király szemét. Sóhajtott.

– Magyariak dolga bizony rosszul áll – ismerte be. Hangja csüggedt volt és öreg.

Margit előbbre lépett.

– Engedelmeddel kérdenék valamit tőled, király úr!

– Szólj – bólintott István.

– Úgy szólott-é az egyezség nyugattal, hogy láncos ebe legyen a magyar svábnak, taljánnak, francúznak, miegyébnek? – Csattant fel Margitból a kérdés. – Ki ha mások palotáinak őrzésében agyarait veszti, szemétre vettessék, s minden jött-ment ripőknek gúnyjára legyen? Így volt-e az alku, király úr?

Az agg király szeme nyugtalanul rebbent.

– Keményen szólasz, Margit…

– Ezt kérdem tőled én is, István apánk – dobbant előre László, s nézése sötét volt, mint a viharos éjszaka. – Így szólott-é a kötés? Hogy Pannóniától a székely gyepűig jajszótól legyen hangos az éj meg a nappal, s a kegyes nyugat kóccal tömje fülét, hogy ne kelljen hallania meggyötört magyarok halálsikolyát? Hogy azok, kik szólni mernek a nemzetért, mint űzött vadak bújkáljanak nyugat vadonjaiban, s hálátlan védettjeink még almot se vessenek oda nekik, hogy vackot túrhassanak maguknak a fagy ellen valamelyik idegen árok fenekén? Hogy pallosunk árnyéka pohosra hizlaljon minden idegen fattyat, ki rúgással fizesse vissza a védelem bérét? Így volt-é az alku?

István király lehajtotta a fejét. Homlokára gondok ráncai gyűltek.

– Nem így volt, László. Jól tudod, nem így volt.

– Úgy volt-é az alku, hogy korbáccsal verjük be népünket az idegen igába, hadd húzza jámborul nyugati urak szekerét, s ha kidöglik, félrerúgják az útból. Így volt-é az alku?

– Jól tudod, László, hogy nem így volt – sóhajtott István.

– Akkor miért, István apánk, miért? – sikoltott föl Margit. – Avagy az Úr, aki mindent tud, nem tudja, mi történik odalent? Az Úr, aki mindent lát, nem látja magyariak baját?

Az agg király arcát szomorúság felhőzte, amikor végignézett Lászlón és Margiton.

– Gyermekeim – felelte lassan és fáradtan –, ezek a kérdések fölsajdultak már bennem is, ezerszer. Böjtöltem és ostoroztam magam, hogy látásom tisztuljon, s megismerhessem az Úrnak szándékát. Hiába volt. S egyebet mit tehetnék?

Az ősz fej lehanyatlott. Margit arcán végiggördült egy könnycsepp. Erzsébet sóhajtott.

– Nem tehetünk mást, mint imádkozunk értök, s a hozzánk fölszálló fohászokat az Úr elé visszük, ha majd sor kerül reánk a kihallgatáson.

– Én pedig azt mondom, hogy nem addig a'! – szegte meg László keményen a nyakát. – Még most elmegyünk az Úrhoz, s elébe tárjuk magyariak dolgát! Számon kérjük tőle a kötést, amit tettünk véle, midőn Róma aklába tereltük kard élivel a népet, hogy jövendőt alapozzunk utódaink számára a nyugat országai között! Nem addig a', még mostan elmegyünk!

– Nem tehetjük, László! – riadt föl Erzsébet. – Hova gondolsz! Hiszen ez zendülés! Mit szólnak a kegyesek…?

– Hadd szóljanak! – dobbantott László indulatosan. – Nem tagadtam soha, hogy idegen volt tőlem mindég e mezítlábas szenteskedők hada, kik naphosszat az Úr körül lebzselnek, s elzárják tőle a világ panaszait. Én nem kívánkoztam ide, ám ha szentté csináltak, magukra vessenek! Harcos voltam én egész életemben, ki többet szólottam karddal, mint imádsággal! S hogy tettem, amit tettem, az nem a mennyei malasztért, de ama kötés miatt volt, mit tőled vettem örökségül, István. Én biza' megyek, most nyomban, s én biza' megmondom az Úrnak, meg én! Hogy ami nem igazság, az nem igazság! Sem itt, sem a földön. Magyariak dolgát én szó nélkül többé nem hagyom, ha fejemet is veszik miatta. Mert előbb voltam én magyar, s csak azután szent!

– Veled megyek, László! – ujjongott föl Margit. Szeme csillogott, s szép barna orcája kipirult.

– Mi Urunk, el ne hagyj… – sopánkodott Erzsébet sápadtan –, baj lesz ám ebből, nagy baj, meglássátok…

István király szeméből kiszökött a könny, s alápergett fehér szakállán. Két csontos, fehér kezét rátette László király széles vállaira.

– Igazad van, László – mondotta, s nehezen jöttek ki száján a szavak –, bocsásd meg Istvánnak, hogy elfeledte Vajkot. Megyek én is. S te, Imre fiam?

– Atyám mellett a helyem – felelte Imre halkan, lehajtott fejjel.

– Margit?

– Avagy tán nem a Nyulak Szigetén éltem, s nem Árpád-vér vagyok? – felelte Margit büszkén, fölemelt fejjel.

– S te, Erzsébet?

Erzsébet sápadtan hebegett.

– Én… én tulajdonképpen…

– Svábok szentje lettél, maradj hát annak – vetette oda ingerülten Margit –, elegen leszünk magyari szentek nélküled is!

Lászlón türelmetlenül zörrent a páncél.

– Vezess hát, István apánk! S ha baj támad a mezítlábasokkal, melletted leszek, ne félj. Ha egyéb nem is, öklöm még maradt. Ezer kún koponyára esküszöm, ha csak egy kardom lenne…

Margit rátapasztotta tenyerét László szájára.

– Ne pogánykodj, László. Bízz az Úrban! Én bízom Őbenne.

– Menjünk hát, magyariak! – sóhajtott István király, s megindult nehéz léptekkel a kijárat felé.

Lementek a palotásház lépcsőjén, s keresztül az udvaron. Nehány lézengő aprószent szájtátva bámult utánok. Elöl haladt István, fején a szentek koronájával, súlyos királyi palástban. Mögötte László, páncélosan, szálfaegyenesen. Roppant sarkantyúi nagyokat csörrentek az udvar kövén. Utána Imre következett és Margit. S mikor az udvar kapujából visszapillantottak, meglátták Erzsébetet, ahogy csüggedten és szégyenkezve kullogott a nyomukban.

Imre megállt.

– Jöjj hát közénk, húgom – mondotta szelíden, és kinyújtotta kezét Erzsébet felé.

Margit keze is kinyúlt.

– Ma eggyé kell forrnia minden magyarnak, akár ide húzott eddig, akár oda.

– Bocsássatok meg – suttogta Erzsébet sírástól fuldokolva –, nem tudjátok, milyen nehéz nekem. Ide is tartozni s oda is…

Mentek. Keresztülhaladtak a főpalota udvarán. Föl az ezeregy lépcsőn. Az aranyos főkapu előtt ott állott a mezítlábasok őre.

– Kik vagytok?

– Magyari szentek – felelte István király.

– Mit akartok?

– Szavunk vagyon az Úrral.

– Most? – szörnyülködött el a mezítlábas. – Nem tudjátok, hogy ilyen időben nincsen kihallgatás? Tartsatok penitenciát, hogy tudatlanságtokat levezekeljétek…

– Félre, csuhás! – dörrent rá türelmét vesztve László. – Nem látod, hogy Árpád-házi királyokkal van dolgod? Gyerünk, István!

A páncélos óriás marcona alakja elől ijedten szökött félre a mezítlábas őrszent.

– Zendülés! – habogta elkékülten. – Zendülés! Ilyen még nem volt!

– Hát ha nem volt, akkor most van – mordult rá László –, ne hívtatok volna magyart magatok közé!

Félrenyomták a megrémült cselédet, s bevonultak az aranykapun. Odabent, a kék oszlopcsarnokban, angyalkák játszadoztak. Itt-ott nehány mezítlábas is bámészkodott. Holdfényből kovácsolt alabárdjaik sápadtan világítottak. Eltátották a szájukat, amikor meglátták a királyi menetet. Még az angyalkák is abbahagyták a hancúrozást, és kíváncsian nézték a furcsa viseletű idegeneket. Különösen László király sarkantyúit csodálták.

Hanem az őrök, azok összefutottak nyomban.

– Zendülés! – rikoltották. – Zendülés! Riadó!

Alabárdjaikat nekiszegezték a közeledőknek.

– Állj! – kiáltott a parancsnokuk. – Kik vagytok, és mit akartok?

– Netene – nevette el magát László, és csípőre tette vaskesztyűs kezét –, de megriadtak ezek a mezítlábasok!

István király megállt. Fölemelt fejjel szólott.

– Az Úrhoz jöttünk alázatos szóval. Magyariak vagyunk.

– Nem tudjátok a rendet? – pattogott a főcsuhás. – Iratkozzatok föl elébb Gábriel parancsnoknál, aztán várjatok sorotokra. Nem lehet ám ide csak úgy betörni, miféle dolog ez? Látszik, hogy valahonnét Ázsiából jöttetek!

– Bár onnan jönnénk – szakad föl Lászlóból újra az indulat –, tudom, hogy nem így állanánk akkor előttetek, fegyvertelen kézzel!

– Ne lármázz – hetvenkedett a fő mezítlábas –, kifele innen, egy-kettő!

– Én István vagyok, magyariak első királya – egyenesedett ki az ősz király –, bebocsáttatást kérek az Úrhoz.

– Mit bánom én, akárki is vagy! – feleselt vissza a fő őr. – Kivételezés nincsen! Tartsátok be a szolgálati utat, és kész!

István király hangja megkeményedett.

– Rossz a füled, szolga? Nem hallád, mit mondék? István vagyok, az első apostoli király!

– Bánom is én, öreg, hogy mi voltál odalent – mérgelődött a csuhás –, itt egy szám vagy a kegyesek kórusában, semmi több. Ha nem nézném ősz szakálladat, mást is mondanék. Így csak annyit, hogy jobb, ha szaporán elhordod magad…

– Hijnye, ezer kún koponya! – dörrent föl László. – Így beszélsz te a magyariak urával? Akitől rettegett Róma és Bizánc? Ebadta mezítlábas! Hordd el orrom elől a piszkafádat, mert elkapom a végit, s úgy a fenekedhez verem, hogy hatvan püspök sem imádkozza le rólad, amit kaptál!

Már azon volt, hogy be is váltja az ígéretét, amikor hirtelen vakító fényesség csapott alá föntről, a lépcső tetejiből, és megdermedt tőle minden mozdulat. Egészen fönt, a kék márványkönyöklőn Jézus állott.

– Mi történik itt? – kérdezte, és hangja zengett a kupola alatt.

A mezítlábasok térdre estek, s eltakarták arcukat. Térdre csuklott Erzsébet is, követte Imre, majd Margit. Lassan térdre ereszkedett az ősz király is. Csak László állott még, szegett fejjel, marconán.

– Mi történik itt? – ismételte meg Jézus a kérdést odafentről.

– Zendülés – nyögte a mezítlábasok feje. – Fölséges Úrjézus, alázatosan könyörgünk engedelmet, de ezek az idegenek egyszerűen betolakodtak ide…

– Idegen vagy magad – mordult László. – Krisztus Úr, tégy igazságot.

– Kik vagytok?

– Magyari szentek.

– S mi dolgotok itt?

– Fölséges Atyánk eleibe jöttünk, hogy számadást tegyünk véle magyariak dolgáról.

– S miért nem tartjátok bé a szolgálati utat?

László fölnézett a könyöklőre, aztán nagyot sóhajtott ott a lépcsők aljában.

– Krisztus Úr, Te tudod, hogyan van az. Az embert fölróják egy hosszú lista végire, aztán sok idő múlva egy napon ideterelik, mint a birkát egy rakás kegyes között, ahol már hosszú sorokban állanak mindenféle népek. Aztán énekelni kell, meg imádkozni rogyásig, s mikor az embernek kóvályog a feje a sok malaszttól, akkor egy szempillantásra odakerül a fölséges Atya Úr elé, de csak annyi időre éppen, hogy átadhassa az előre elkészített írást a fohászokról és panaszokról, s már taszigálják is tovább ezek a mezítlábasok. Megkövetlek, Krisztus Úr, de nem magyari vitéznek való mesterség ez, s a magyari nemzet sok baját s veszedelmét ilyen kutyafuttában eléadni amúgy sem lehet.

– Annyi sok ott a baj? – mosolygott alá Jézus.

– Annyi, Uram! – felelte László. – S münk ezért elhatároztuk, hogy rend ide, rend oda: eljövünk magunk a Fölséges Atyához, s megkérjük tisztelettel, hogy hallgassa már meg egyszer végig a mi dolgainkat. Mert münk bizony, Krisztus Úr, akár szentek vagyunk, akár pedig nem, de elsősorban mégiscsak magyariak vagyunk, akik nemzetünk javát munkálni el nem mulaszthatjuk, még eme égbeli tisztesség kedvéért sem!

– Derék igyekezet – bólintott Jézus a könyöklőn –, mert szeretet s hűség vagyon benne. Bizony mondom, sokan tanulhatnának hűséget tőletek, magyari szentek. Ámde gondoljátok meg s vegyétek észbe, hogy a ti népetek mindössze néhány milliócska csak, s hogy rajtok kívül még sokszáz millió ember lakozik a földön, s mindenütt annyi a baj és a nyomorúság, hogy elsősorban a százmilliókon kell segítenünk, s csak azután jut ráérő időnk az apró nemzetecskék bajaira. Vegyétek eszetekbe ezt, magyariak.

– Tudjuk mi ezt nagyon jól, Krisztus Úr – válaszolt László –, ámde észben kell tartsuk azt is, hogy ha sokáig várunk még, nem lesz, kin segíteni többé! Mert úgy fogy ám odalent a magyar, mint árvízben a maréknyi búzamag, s ha egyszer csírája vész a magnak, hiába szerezzük vissza jussát a termőföldhöz. S még valami egyebet is észben kell tartsunk, Úr Jézus. Ha maréknyi is csak a mi nemzetünk, de annyi igaztalan dolog történt véle évszázadokon át, hogy százmilliós népnek is elegendő lenne! Mert nincs még egy nemzet odalenn a földön, Uram, mely igaz tettének s hű szándékának annyi kárát szenvedte volna, mint a magyar. Valamennyi nemzet egybefogva nem áldozott annyi vért Teéretted, Úr Jézus, s valamennyi nemzet együttvéve nem nem aláztatott meg annyiszor, mint a mi nemzetünk! Hidd el, Uram Jézus, hogy nem igaztalan dologban járunk, amikor jussát keressük az Atya Úrnál magyari nemzetünknek, mert biza' nagy mulasztás esett ezen a népen, Uram…!

– Nocsak – csóválta meg Jézus a fejét odafönt –, hadd halljam, mi az a rettentő nagy mulasztás. Szólj hát, s én meghallgatlak.

Azzal nekitámaszkodott kényelmesen a márvány könyöklőnek, és szelíd türelemmel nézett alá Lászlóra. Az pedig sóhajtott egy nagyot, s mondani kezdte.

– Hát bizony, Uram Jézus, amikor a magyari nemzet béjött Európába, nem kicsike volt ám, hanem nagy és hatalmas. Kopjás hadai előtt semmiféle ország meg nem állott, s magyari lovak patkóinak nyomát Ázsiától tova Spanyolhonig nyögték a mezők. Megtehette volna, hogy nem hagy követ kövön, s ma Róma helyén kecskék legelnének, s az Ánglius tenger partján magyari halászok szárítanák a hálót. De nem tette ezt, hanem inkább szerződést kötött a kereszttel. István apánk itt tette a kötést, amely pedig így szólott volt: bástyája lészen a magyar nyugatnak, s a keresztnek védelmező pajzsa, s ennek ellenében a kereszt fiává s a nyugat pedig testvérévé fogadja magyariak nemzetét. Így szólott volt a kötés, Uram Jézus. Nem vala könnyű dolog, amit magunkra vettünk, de viseljük becsülettel. Béeresztettük gyepűink közé a sváb lovag-urakat meg talján papokat, földet adtunk nekik a magunkéból, s néztük, miként sújtják agyon a kereszttel vezéreink legjobbjait, miként gyötrik és dúlják népünket, mely régi hitétől megválni nem akart. De állottuk a kötést, önmagunk ellenében is, bármilyen nehéz volt. Állottuk, Uram. S állottuk akkor is, amikor fegyverrel fogadtuk a kún rokont, ki prédálni készült gazdag Európát, s felesbe kívánta megosztani velünk germán s frank urak kincsesládáit. A tatár rokon felénk nyújtott jobbját sem fogadtuk volt el, s odapusztultunk inkább, semhogy megszegjük a kötést, amit tettünk volt a kereszttel.

– Így vérzett el a magyar, Úr Jézus, a Te szent nevedért, Európa gyepűjén, egy évezred során. Örökségül adtuk utódainknak a nyugat védelmezését s a Te szent tanításodat, s utódaink hűséggel tartották azt, mind a mai napig. Ha harcolni kellett, vérüket adták, s békesség idején befogadtak a magyar tető alá minden jött-ment idegent, ki a Te nevedben védelmet keresett. Így fogyott a magyar, s így hízott kövérre országunk földjén a kegyesen befogadott koldusok hada, akik megsokasodván, odáig vetemedtek, hogy maguknak követelték azt, ami a mienk, s Szent Koronád országát darabokra vagdalták arcátlan kapzsiságukban. Hát azért jövénk most, hogy számadást tegyünk az Atya Úrral a kötés dolgában. Mert bizony, sem a kereszt, sem a nyugat nem állta a szavát. Mostoha fia maradt Rómának a magyar örökkön-örökké, s nyugat népei nemhogy testvérül fogadták volna védelmezőjüket, de midőn legyöngült, úgy bántak vele, mint megunt cseléddel, kit dolga végeztével árokpartra löknek! Tekints alá, Uram, és ítélj magad! Jajszótól hangos magyariak hona, s ki ügyel jajára? Földönfutó magyarok ezrei tapossák gazdag nyugatod országútjait, s ki gondol velük? Bezzeg meghallá a nagyurak füle, amikor kúnok, tatárok s törökök fegyvere csörgött dús szérűik alatt! Jó volt akkor a magyar őrző ebnek! Most aztán tömik fülüket kegyes szavakkal, hogy ne kelljen hallaniok Pannónia felől a haldoklók hörgését, mely segítségért esd

a vaksötét világban! Bezzeg nem voltak restek ékes palotákat emelni hosszú századokon át, míg a magyar vérét csorgatva állotta a vártát kint a gyepűn, de most óljukban sem szorítanának helyet a hontalan magyarnak! Csak finnyás orrukat emelik koldusrongyai láttán, s cifra kincseikkel barbárnak csúfolják azt, ki nem ért rá kincseket gyűjteni, mert hűséggel hullatta a vérét a kötés szerint, hogy ők azalatt békében hasat ereszthessenek a háta megett! Felforr az indulat az emberben, Uram, mindezeknek láttán, s bizony, ha újra kezdhetném földi létemet: ma már nem a kúnok fejét szabdalná pallosom, hanem úgy verném szét ezt a sok pöffeszkedő ribancot, hogy nehány ezer évig megemlegetné álnok Európa magyariak nevét!

– Hát így, Uram Jézus. Pajzsa voltunk a keresztnek s bástyája a nyugatnak, ezer évig. Most aztán eljövénk, hogy számon kérjük nemzetünk jussát a kötés szerint!

A szavak döngve dübörögtek végig a kék boltívek alatt. László páncélos alakja keményen állott és egyenesen, arcát indulat föstötte pirosra. A többiek pedig még mindig térdeltek. István király lehajtott fejjel révedt maga elé. Margit kigyúlt arccal és csillogó szemekkel nézett föl Jézusra, két keze összetéve, mint néma könyörgés. Imre herceg fiatal arcát bánat felhőzte, s Erzsébet reszketett a félelemtől. A mezítlábasok ott a lépcső körül sápadtan és hüledezve hallgatták a pogány beszédet, s mennydörgést vártak, meg villámokat fentről. De csönd volt a szavak után. Mély csönd. Az Úr Jézus mozdulatlanul állt a könyöklőnek dűlve, és elgondolkozva nézett alá.

– Mi a neved? – kérdezte végül is.

– László vagyok, Uram, Árpádvérből való. Magyariak királya, Jézus Úr kardja, a kereszt oltalmazója, miként mondották volt annak idején az idegenek.

– Nagy benned a szeretet, László – mondta csöndesen Jézus –, de nagy benned az indulat is.

– Megkövetlek, Uram, magyari vér vagyok, s nem nézhetem indulat nélkül, miként tapossa nemzetemet mindama hitvány, ki létét köszönheti neki.

– Kötésről szóltál – folytatta Jézus szelíden –, ami lett volna az Atya Úr és tiközöttetek. Ki tette volt e kötést?

– István király – felelte László –, itt térdel előtted, Uram. Szólj hát, István apánk.

Az ősz király fölemelte a fejét.

– Én tettem a kötést – mondotta, és hangja végigreszketett a kék oszlopcsarnokon.

Jézus nehány pillanatig gondolkodva nyugtatta rajta a szemét.

– Te tetted hát a kötést a magyar nemzet nevével. Az Atya Úr nevével ki szólott?

Csönd volt a kérdés után. Magyariak szeme Istvánra szegződött, aki mozdulatlanul, maga elé meredve térdelt a márványlépcső alatt.

– Szólj hát, István apánk – biztatta László.

Az öreg király hangja remegett.

– Koronát küldött a Pápa őszentsége, s apostoli címet adott hozzá…

– Az Atya Úr nevével ki tette véled a kötést? – ismételte meg Jézus odafönt a kérdést.

– Az idegenből jött papok s lovag urak mind azt mondták, Uram…

Az Úr Jézus hangja megszigorodott.

– Harmadszor kérdem, István. Kit küldött az én Atyám maga helyett, hogy megtegye véled a kötést?

– Ott volt Gellért úr, a püspök – felelte István király –, és mások is, sokan. Pápa őszentsége holdforduláskénti dicséretet üzent.. és én is úgy éreztem, Uram… egész lelkemmel hittem…

Mintha valami feneketlen nagy mélységbe zuhant volna a hangja, olyan volt. Tompa, tétovázó. Magyari szentek lelke megdermedt. Sötétben érezték magukat s úgy, mint aki alól kihullott a padló, amelyen eddig biztonsággal állott. Egy ezeréves tévedés sötét árnyékát érezték maguk fölé borulni.

És ekkor megszólalt az Úr Jézus szelíd, dorgáló hangja odafönt.

– Látjátok, látjátok, magyari szentek! Olyasmire hivatkoztok, ami nincsen. Olyasmiért indulatoskodtok, ami nincsen. Aratni akartok, ahol nem vetettetek. Bizony mondom néktek: amire az én Atyám ígéretet tészen, az erősebb, mint a szikla, és tovább tart, mint az idő. De ti önmagatokkal tettetek kötést, s most az én Atyámon keresitek azt, amiben tévedtetek. Ti lelki érdemekkel akartatok földi birodalmat nyerni, pedig én megmondottam volt: aki az én utamra tér, az mindeneket elveszít a földön. Ti a mennyei birodalom ígéretét földi birodalomra akartátok átváltoztatni, magyarok. S ha tettetek is valamilyen kötést, azt emberekkel tettétek, s az emberek szava elszáll, miként a füst. Hálát vártatok a föld népeitől? Nem tudjátok, hogy az adós gyűlöli azt, akinek tartozik? Ámde megmondotta az én Atyám: az igazak el nem vesznek. Mit kételkedtek hát, magyari szentek? Ha igazat cselekedett a nép, melynek szólói vagytok, a pokolnak minden hatalmassága sem vehet erőt rajta, mert az én Atyámnak szeme az igazakon vagyon.

– Megállj, Úr Jézus! – szólt közbe László. – Éppen itt vagyon a baj! Nem tudjuk, hogy jól cselekedtünk-é és igazat! Mert arra vall minden odalent, hogy hasztalan védtük a keresztet, s őriztük nyugat hitét ezer esztendőn át, jutalom helyett büntetés következett! Vajon nem megfordítva kellett volna-é keresnünk az igaz utat nemzetünk számára? Vajon a kúnok feje helyett nem-é a lovag urak fejét…?

– Ej, László, László – szólt alá az Úr Jézus szigorúan –, nem tudod, hogy aki fegyvert fog, az fegyver által vész el. Bárki ellen is emeli a fegyvert, az én Atyám teremtményét sújtja vele. Harcos, kemény nép volt a te néped. Harccal lett hatalmas a földön, s így harcok által kellett megkisebbíttessék s harcok árán

megpuhíttassék. Ez az Úr törvénye, s ezt, úgy látom, nem tudtátok jól, ti magyariak!

Nagy csönd volt a szavai után. Magyari szentek lehajtották a fejüket, mélyre. Aztán István király mozdult meg elsőnek. Lassan és öregesen fölállt a térdelésből, sóhajtott s válláról levette a királyi palástot. Reszkető kézzel emelte le fejéről a szentek koronáját, s a palásttal együtt letette maga elé, az udvar kövére. Aztán fölnézett az Úr Jézusra. Szeme bánatos volt, de az arca kemény.

– Hát akkor, Úr Jézus – mondotta csöndesen az ősz király –, úgy látom, tévedésből kerültem csak ide. Megkövetlek a tévedésért, s itt a palást, meg emitt a korona. Ha István tévedett is, engedd el Vajk szolgádat békességgel oda, ahol a többi magyariak várják az Ítéletnek Napját. Ha nekik rossz, amiért az én utamat járták, nekem se legyen jobb, Uram.

Rendre fölemelkedtek mind a magyari szentek, levették fejükről a szentek koronáját, s letették maguk elé a földre. Aztán csak álltak ott, némán, födetlen fővel, szorosan együtt. Ekkor az Úr Jézus fönt a könyöklőn megcsóválta a fejét, és alászólt mosolyogva.

– Bizony mondom néktek: könnyebb a tölgyfából fűzfakosarat fonni, mint szentet csinálni a magyarból! Vegyétek föl csak újra e királyi jeleket, mert megillet benneteket, mondom. Avagy nem tudjátok-é, hogy az én Atyám azokat sújtja elsősorban, akiket szeret? Ej, István, István! Nem te voltál-é, ki vérét vetted önnön nemzetednek is, midőn ellene szegült az igaz útnak, mely hited szerint igaz volt? S te, László? Nem karddal verted-é be a templomokba a bűnösöket? Ti magatok megtehettétek, de lázadoztok, ha az én Atyám ugyanezt cselekszi? Szenvedés tisztítja s teszi naggyá a népet. S bár nem az én Atyámmal tettétek a kötést, hanem a magatok lelkével, lám, megmondom néktek: az Úr tartja a kötést magyarok népével mégis, mert hittel tettétek, s hittel állotta a nép ezer esztendőn keresztül. Ahol pedig hit vagyon, ott vagyon az Úr is, az én Atyám. Békéljetek meg hát, magyari szentek, s ne azt nézzétek, ami van, hanem azt nézzétek, ami lesz, az én Atyámnak akarata. Mert bizony mondom néktek: a szenet egy-kettőre tűzre vetik, s nagy lánggal ég, de még a füstje is elszáll, s nyoma sem marad. Ám a gyémántot addig csiszolja s gyötri a mester keze, míg a benne lévő nemes kristály minden fénye és csillogása meg nem mutatkozik. Így teszen az én Atyám is e földnek népeivel, kik hasonlatosak Őelőtte az ásványi anyagokhoz, melyekből az ember is vétetett. Ne irigyelje hát a gyémánt a szenet, s ne békétlenkedjék, ha hízott köveket lát tespedni a mezőn, kit nem ér reszelő, s nem sújt kalapács. Füstje sem marad a szénnek, s az értéktelen mezei követ elmállasztja rendre a tespedés. Ámde az igaz drágakő egyre fényesebben ragyog a mesteri kéz próbái alatt, s fénye betölti rendre a világot. Lássátok hát, hogy nem feledkezett meg az én Atyám magyarok népéről!

Azzal intett az Úr Jézus odafönt a könyöklőn, s az oszlopcsarnok kék kupoláján kettényílt a kárpit, s egyszeribe rettentő fényesség öntött el mindeneket.

A nagy fényességből pedig kihallatszott az Úrnak hangja, amint éppen tollba mondotta az íródeáknak:

– …s elrendelem továbbá, hogy Mezőgyomoson Kardos Kiss Péternek fiúgyermeke szülessék, hitben erős, akaratban bátor s lélekben tiszta legyen. Hasonlatosképpen gyermeke szülessék Szegény Nagy Sándornak, Árva Bús Balázsnak, Keserű Péternek, Törődött Ferencnek s másoknak, nagy számmal. S mindezen születendő magyarok legyenek hitben erősebbek, akaratban bátrabbak s lélekben tisztábbak az ő atyáiknál és sorsban szerencsésebbek… Ezennel elrendelem…

A szemvakító fényességben egyenként hulltak térdükre a magyari szentek, s szemükből kicsordultak a hála könnyei. Végiggördültek a ragyogó kék pádimentumon, valahol egy kis likon kiestek, s aláhullottak a földre. S minden csepp egy-egy újszülöttnek hullott a homlokára.

Magyar karácsony Bajorföldön

A piszkos kis bajor város utcáit északi szél söpörte. Fölkavarta a szemetet, a romházak törmelékét, és sercegve szórta rá a vakolatlan házfalakra. Alacsony, rosszkedvű felhők húztak el a szélben a város felett. Aprószemű eső hullt belőlük, fagyott eső. Mintha gonosz kis gombostűkkel szurkálta volna tele a nyirkos levegőt a szél.

Az ócska iskolaépület kéménye kísértetiesen süvöltött. A papírral leragasztott ablakok mögött lomposan és vontatottan kínlódott a menekültek élete, ez a monoton, örökösen hétköznapi élet a maga sivárságával, ahogy azt immár negyedik éve hurcolták ebben az idegen és ellenséges világban. A földszint konyhájában három asszony hámozta sóhajtozva a krumplit. Ott kuporogtak a repedezett kemence körül színét vesztett szvetterekben, és fázós lábuk sűrűn verdeste lyukas cipőiket a konyha rücskös kőpadlójához. A kemencéből időnként csípős füstöt vert ki a szél, s a füst ellepte a nagy üres konyhát. Az őszülő hajú zongoratanárnő néha belekezdett valami történetbe, de a másik kettő mintha nem is hallotta volna a szavait, s így ő is abbahagyta egy idő múlva. A kegyelmes asszony néha letette a rozsdás krumplihámozó kést, és odatartotta meggémberedett öreg ujjait a tűzhöz. A jegyzőné nagyokat szipogott, és nem lehetett tudni, hogy a gondolatok hatására érzékenyült-e el, vagy egyszerűen csak nem volt zsebkendője.

Kint a folyosón néha léptek kongtak. Valaki csikorgó fülű vederrel szaladt ki a kúthoz, valaki fát cipelt föl a korhadt falépcsőkön, és a lépcsők nyikorgásain számolni lehetett, hogy mikor ér föl az emeletre. Mindezek a zajok olyan elhagyottak és kietlenek voltak, hogy a három asszony ott a konyhában csak kuporgott lehajtott fejjel a krumplistál körül, és egy idő múlva már a zongoratanárnő sem merte megtörni a csöndet, amely úgy borult reájuk a keserű füsttel együtt, mint maga az elhagyatottság.

Az emeleti tanteremben ugyanez a homályos szomorú csönd volt. A pokrócfüggönyökkel szétosztott rekeszekben lompos szalmazsákok áporodott levegője ült, mint egy nehéz, fekete hangulat. A papírral beragasztott ablakok alig adtak valami világosságot, és a dísztelen falak szögleteiben árnyak lapultak ugrásra készen. Tengelic, a szabó, néha megcsattogtatta odabent az ollóját, és ez az ollócsattogás szinte valószínűtlenül hangosan nyilallt ilyenkor keresztül a termen. A volt vármegyei főjegyző, az aznapi kályhaügyeletes, néha megmozdult a rekeszében, óriási rongypapucsaiban kicsoszogott a terem végiben álló hasas pléhkályhához, és gondos lassúsággal megtömte örökké éhes száját. Hallani lehetett, ahogy a vasajtó kinyílt, és egy idő múlva becsapódott megint. Aztán a főjegyző visszacsoszogott az odújába, és egy ideig újra nem mozdult semmi. Pedig legalább húsz ember volt a teremben. Minden rekeszben matatott valaki. De a négy év óta egymáshoz préselt élet kiölte belőlük a szót, és a mozdulataikat is lefékezte, mintha féltek volna a hangoktól. De mit is mondhattak volna még egymásnak? Tudtak egymásról mindent, a legapróbb részletekig. Ismerték a szavak hangsúlyát, a mozdulatok legintimebb ferdeségeit. Szinte irtóztak már egymástól, a megszokott szavaktól és mozdulatoktól, a zajoktól, melyeket egy-egy rejtett mozdulat, egy-egy fölsercenő szalmazsák okoz. Szerettek volna hang nélkül élni, mint az árnyék, és irtóztak önmaguk testiségétől, mely képtelen arra, hogy árnyékká váljék.

Valahol papír zizegett időnként, és mindenki tudta, hogy az állomásfőnök spanyolul tanul. Odébb mintha egér kapirgált volna: a tábornok faragta a meggyfaszipkákat, amiket szép időben árulgatott a vendéglő előtt. Tengelic egy bajor fűszeressegéd télikabátját fordította át három kiló zabpehelyért, és azt is tudta már mindenki, hogy abban a kabátban egy budapesti cég címkéje volt valamikor. A főjegyzőéknél halkan nyöszörgött a dohányvágó gép, és hallani lehetett azt a semmitmondó kis neszt is, ahogy az asszony az eladásra kerülő cigarettákat töltötte. Az eltaposott élet vonaglott mindenütt a rekeszekben, mélyen a nyomorúság alatt, de vergődve, kínlódva, próbálkozva még mindig. És erre a vonaglásra úgy súlyosodott a csönd, mint egy roppant, szürke malomkő, és a szél süvöltött kint az idegen romutcán, és a felhők súrolták a didergő ablakokat.

Aztán nyílott az ajtó, és valaki végigment a függönyök közötti folyosón, és betért az egyik rekeszbe. Hideg levegőt, északi szél szagát hozta magával, és nyers erdőszagot. Cseke Márton volt, a csíki főszolgabíró. Mintha fenyőillat jött volna vele. De csak egy pillanatig lehetett érezni a levegőben, aztán elnyelte azt is a terem.

Később gyermekek jöttek be nagy zajjal, és szétoszlottak a rekeszekben. Hallani lehetett, ahogy az egyik hangosan mondta: – Anyu! Tudod mit láttam? Egy gyönyörűszép karácsonyfát és mellette egy gyönyörűszép angyalkát és a karácsonyfa alatt annyi gyönyörűszép mindent! És volt ott egy baba, anyu, akinek kék volt a szeme, és egy picike ágyban feküdt…!

Néhány pillanatra megdermedt a csönd a szobában. Mintha még Tengelic kezében is megállt volna az olló. A dohányvágó sustorgása sem hallatszott, a bicskafaricskálás sem, semmi. Csak a lelkes leánykahang csilingelt a terem kopár falai között, aztán elhallgatott az is. Valahol sóhajtott valaki, és nem lehetett tudni, hogy ki volt az. Talán a terem maga. Talán valamennyiök gondolata sóhajtott föl abban a percben. A kéményben felnyögött a szél A főjegyző ócska papucsa csoszogva megindult át a termen, a kályha felé. Aztán a folyósón hirtelen felhangzott a jól ismert kiáltás: „ebédosztás!”

A terem megmozdult, mint egy álmából riadó százlábú. Edények csörömpöltek. Lábak dobogtak. Csapódott az ajtó. Az emberek szaladva mentek egymás mellett lefele a lépcsőn, de nem mertek egymásra nézni, valahol ott csengett még a fülükben a leányhang, valahol ott volt közöttük, és égetett a szemeik mögött.

Aztán ki-ki felhozta ünnepélyesen a maga krumplilevesét. A terem megtelt az evés hangjaival. Majd lassan elült az is. Egymás után hordták ki innen is, onnan is a megürült edényt, majd hozták vissza kimosva, vizesen a kútról. A főjegyző gondtelten állt a kályha mellett, és a maradék fát nézte a kosárban. A sok ajtónyitástól lehűlt a konyha levegője. Valaki azt mondta: lopni kell estére még egy kosárral. A zaj rendre elült. Itt-ott sercegett a szalmazsák, ahogy valaki végighevert rajta. Az ablakokra lassan homály ereszkedett. Csak a szél kavarta odakint tovább a város szemetjét, és leheletét érezni lehetett az ablakok közelében.

Senki sem tudta volna megmondani, mennyi idő telt el. A menynyezet homályos sarkaiból lompos sötétség ereszkedett alá, mint egy nagy poros pókháló. Valaki felkattantotta a villanyt. A terem mennyezetén kigyúlt a magányos árva égő, és üres, hideg fényt hintett a rekeszek közé. Este lett. Két férfi elment fát lopni az üres kosárral. Sokára tértek vissza. Valaki közülök káromkodott, és szidta a szelet, meg a bajorokat. Azután újra csönd lett, és a csöndben megszólalt váratlanul egy gyermekhang:

– Apuka… odahaza ma van karácsony…?

Egy morgó hang felelt rá:

– Ne úgy tartsd a ceruzát, fiam. Úgy sohasem tanulsz meg szépen írni. Mutattam már.

A terem lehunyta a szemét, és érezni lehetett, hogy könnyek sajognak a szemhéjak alatt.

Aztán egyszerre csak a Cseke Márton rekeszében valami megmozdult. Mintha valaki egyhelyben topogott volna. Majd meglebbent a pokrócfüggöny, és Cseke Márton kilépett a kuckójából. A terem közepéig ment, a lámpa alá. Valamit letett a földre, valami súlyosat, ami koppant. Mintha egy szék lett volna. Aztán gyufa sercent. A fülkék visszafojtott lélegzettel figyeltek, mint akik remegve félnek valami váratlantól. Aztán egyszerre csak egy rekedt, magányos férfihang énekelni kezdte ott a terem közepén a „Mennyből az angyal”-t.

Döbbenve figyeltek a falak. A magányos hang árván, szomorúan és rekedten bolyongott közöttük, mint aki keres valamit, ami nincsen. Azután fölcsapódtak a pokrócok, és sápadt arcok bámultak elő riadtan. A terem közepén, a lámpa alatt, kopott székre téve egy kis karácsonyfa állott. Tetején ezüstpapírból kifaragott csillag, ágain néhány árva dísz és két kis égő gyertyavég. És a szomorú kis karácsonyfa előtt ott állott Cseke Márton, frissen borotvált arccal, kopott ünneplő ruhájában, és fájdalmasan csillogó szemekkel nézett föl a csillagra, és énekelte a „Mennyből az angyal”-t. Az emberek ott álltak, mindenki a maga rekeszének a nyílásában, és szinte ijedten nézték Cseke Mártont és az árva kis fenyőfát, tetejében a csillaggal. Kezük lassan összekulcsolódott, és a szemük megtelt könnyel.

– Né, karácsonyfa! – sikította el magát egy gyermekhang, és ez a sikítás úgy vágott bele a szívekbe, mint egy éles, kegyetlen penge.

Az egyik rekeszben valaki felnyögött:

– Jaj…! – És hallani lehetett egy megreccsenő szalmazsákot és egy fojtottan feltörő zokogást. De akkor már nem egyedül énekelt Cseke Márton. Néhány fojtott hang vele zümmögte a dalt, és a lehajló arcok árnyékbarázdáiban gördülő könnycseppek izzottak.

Mire a dal véget ért, a terem gyermekei ott állottak már Cseke Márton mellett, és csillogó szemmel néztek föl a csillagra, mely úgy szikrázott a szegényes kis karácsonyfa tetején, mintha nem is erről a földről lett volna. A csönd bezárult az ének mögött, mint egy nagy fekete seb. És akkor megszólalt Cseke Márton mély rekedt hangja:

– Imádkozzunk, magyarok…

A vállak megtörtek, a fejek mélyen aláhajoltak, és az összetett kezek ujjai úgy kulcsolódtak egymásba, mint valami tépett, görcsös, vén gyökerek, melyek a földöntúliba szeretnének megkapaszkodni, mivel ezen a földön már nem jut számukra hely. És Cseke Márton mondta:

– Uramisten, itt állunk, látod, bujdosó magyarok, Te előtted a szeretet ünnepén. Karácsonyfát gyújtottunk münk is, a Te tiszteletedre, Uram, s emlékezésül arra az időre, amikor még otthonunkban éltünk. A szeretet győzelmét kellene jelentse ez a mai nap, a szeretet győzelmét e világon. De bizony, Uram, ez a világ ma nem a karácsonyfák világa, nem a csillagok s nem a gyertyák világa, fekete világ ez, Uram, melyikben élünk. De lásd, münk már nem lázadozunk többé, s nem keressük többé azt sem, hogy ki volt a hibás mindabban, ami történt. Mert megismertük magunkat a Te kezed súlya alatt, s megtanultuk, hogy a nagy dolgok nem országok s népek vezetőin múlnak, hanem az egyes embereken külön-külön, mind valamennyin. Mindnyájunkon ott volt a hiba, Uram, s Te ítéltél fölöttünk. S tudjuk már azt is, hogy ez a Te legfelsőbb ítéleted addig szól, ameddig lélekben megtisztulván méltóak leszünk arra, hogy megkönyörülj rajtunk. S ezért, Uram, a mai napon csak arra kérünk Téged: siettesd e világnak népeit, hogy fölismerjék

hamar mindannyian a Te törvényedet, mely szerint a békességnek dolgát nem tárgyalótermekben, hanem külön-külön minden ember a maga lelkében kell elrendezze, kipusztítván onnan az irigységet, a gyűlöletet, az önzést, és megnyitván azt a szeretet számára. Mert nem az az igazi békesség, amit zöld asztalok mellett papirosra írnak, hanem ami az emberiség lelkéből árad, külön-külön minden ember lelkéből a maga békessége, s ez a sok kis békesség összeforrván meghozza az áldást a világra. De siess, Uram, az emberek megjavításával, mert lásd, őszbe vegyül már lassan a hajunk, s gyermekeink mellől otthontalanul múlik el a gyermekség ideje, s mi lesz az olyan lélekből, amelyiket már bimbó korában befagyasztott az élet sivársága s mely örömtelenül sorvad e kietlen emberi sivatagban, aminek hontalanság a neve…

Cseke Márton hangja betöltötte a termet, és olyan volt, mintha nekifeszült volna a pókhálós homálynak, mely a falakat lepte. Kint süvített az idegen szél, de azt már nem hallotta senki. Az arcok fölemelkedtek, s a könnytől csillogó fáradt szemek könyörögve nézték a csillagot, amelyik úgy ragyogott ott fent a szegényes kis fenyőcske csúcsán, mint ami már nem is erről a földről való.

A sírkő

Sokáig nem vette észre senki, hogy Borisz, a bolgár szobrász megőrült. Taposta ő is a kivándorlótábor életét a többivel együtt, tűrte a rendfenntartók gorombaságait, a ragacsos kilincseket, a folyosók mocskát, a kihallgató irodák tisztviselőinek pökhendiségét: egyszóval mindazt, ami a kivándorlással jár azok számára, akik az IRO jótékonyságára rászorultak. Türelmesen várakozott ő is, órák hosszat, napokon át a folyosókon, amíg a nagyhatalmú írnok urak befejezték a kávézást, a tereferét, és kegyeskedtek délután elárulni, hogy miért rendelték oda reggel nyolcra.

Egy este derült ki, hogy baj van vele. Ült az ágyán, lehajtott fejjel, mint aki nagyon erősen gondolkozik valamin, aztán egyszerre csak azt mondta:

– Szeretnék disznó lenni!

Ez a kijelentés annyira meglepő volt, hogy mindnyájan elhallgattunk. Még a szakállas főorvos is abbahagyta az ezredessel való vitatkozást, és a lengyel fiú kezében megállt a szájharmónika. Borisz pedig ült az ágyán, és ahogy végignézett rajtunk, a szeme sötéten tüzelt.

– Igen – ismételte makacsul, törött németséggel, az ezernyelvű tábor nemzetközi volapükjén –, szeretnék disznó lenni. Mert irigylem a disznókat, értik? Azért!

Néhányan összenéztünk. Valaki hátul a szoba sarkában fölnevetett. Élesen, cinikusan.

– Tán nem elég moslék neked ez az élet itt?

De a szobrász mintha meg se hallotta volna a szavakat. Szeme végigszökdösött a figyelő arcokon, aztán szaggatott, ideges hangon beszélni kezdett.

– Tudják, én szegény fiú voltam, és gyermekkoromban anyám elszegődtetett a községhez disznópásztornak. Maguk most nevetnek, pedig a disznók előtt megemelheti a kalapját minden ember. Tudják-e milyen jószándékú, becsületes állatok azok? Három éven át jártam ki a legelőre velök, tavasztól őszig. Megismertem őket. Hűségesek, tisztességesek. Értik? Szerettek engem! Pedig én nem is voltam disznó, csak ember…

Nyelt egyet, és egy pillanatig maga elé bámult a padlóra. Aztán folytatta:

– Egy őszön makkoltatni küldtek föl a hegyekbe. Akkor történt, hogy farkasok kezdték kerülgetni a kondát. Volt a rám bízott állatok között egy, amelyik mindig külön járt a többitől. Egy rühes, sovány kis süldő. A többi nem tűrte meg maga között, mert hogy maga alá piszkolt, fektiben. Mert a disznó nagyon tiszta állat, tudják-e, az elveri magától az ilyet. A konda szégyene volt ez a süldő. És éppen erre mentek rá a farkasok.

– Reggel történt, alig valamivel virradat után. Éppen kitereltem az állatokat a karámból, s álmosan dűtöttem neki hátamat egy bükkfának, amikor a visítást meghallottam. A kis rühes süldő megint valamivel távolabb túrt a többitől, s azt cserkészték be a farkasok. Négyen támadtak reá egyszerre. De amikor én felütöttem fejemet a sivalkodásra, már valamennyi disznónak fönt volt a feje, és a következő pillanatban az egész konda összeröffent, s mint egy roppant fekete henger rohant reá a farkasokra. Képzeljenek csak el kétszázegynéhány disznót, tömötten egymás mellett, fölemelt ormánnyal rohanni, fújva és fogcsattogtatva! Szempillantás alatt elkergették a farkasokat, s a kis rühes süldőnek néhány harapáson kívül semmi baja nem történt. Én pedig sokat gondolkoztam akkoriban azon, hogy miért is védte meg a falka ezt az egyet, akit amúgy is kitaszított maga közül, s akit azután sem fogadott vissza soha. De csak most jöttem rá: azért, mert disznó volt az is.

– Hát látjátok, ezért szeretnék disznó lenni. Mert irigylem a disznóktól a szolidaritást, ami az én emberi falkámból hiányzik. Mi tanokat hirdetünk, és jelszavakat halmozunk jelszavakra, de közben mindenki csak önmagával törődik, nemhogy a kisujját is mozdítaná másért. Ha akkor, ott az erdőn, az én disznófalkám is úgy viselkedik, mint ma az emberi társadalom: rendre az egész falkát fölfalhatták volna a farkasok. Mint ahogy az embereket is fölfalja rendre a gonoszság és az önzés. Elsőnek talán engem. De aztán mást is. És végül mindenkit. Mindenkit! Még azokat is, akik most engem falnak föl ott az irodákban!

Nem szólt többet, csak ült az ágyán, és hallgattunk mi is. Másnap eltűnt a szobából. Harmadnapon látták, amint egy súlyos hátizsákot cipelt be a táborba. Egyenesen az irodák felé tartott vele. A folyosó tömve volt némán várakozó szomorú emberekkel, mint mindig, s a zárt ajtók mögül a tisztviselők gondtalan

nevetése hallatszott. Ezen a folyosón állott meg Borisz, a szobrász, és a hátizsákot hangos zuppanással leejtette a kőpadlóra.

Az emberek némán és döbbenve nézték a borostás, züllött csavargót, s egy festett körmű titkárkisasszony, aki aktákkal a hóna alatt ott haladt el éppen, megbotránkozva förmedt reá:

– Mit akar itt?

A bolgár ránézett és elvigyorodott. Majd közelebb hajolt a cifra kisasszonyhoz, ujját titokzatosan fölemelte, és úgy súgta, mint aki nagy titkot árul el:

– Hoztam maguknak valamit!

Azzal lehajolt, és bontani kezdte a hátizsákját. Az emberek kíváncsian tömöttödtek köréje, s a kisasszony is állva maradt, és fölhúzott szemekkel, várakozóan nézett a hátizsákra.

Egy nagy szürke gránittömb került elő onnan. Borisz gyöngéden fölemelte, mintha gyermeket tartana a karjaiban, s letette a kisasszony lábai elé. Az emberek odahajoltak, hogy jobban lássanak. A kő egyik oldalán durva véséssel írás állt:

Homo sapiens,
élt néhány ezer évet,
fölfalta önmagát.

A kő másik oldalán domormíves faragásban Krisztus a keresztfán. Fölötte nap, hold, csillag. Alatta egy emberfejű farkas, égnek meredő lábakkal, holtan.

Az emberek nézték a követ.

– Mi ez? – kérdezte a hölgy csalódottan.

– Sírkő – felelte a szobrász és kiegyenesedett. Szeme sötéten nézett végig az embereken, s a hangja egyszerre zúgni kezdett a fejek fölött, mint a tüzes orkán.

– Sírkő mindannyiatok sírja fölé! Sírkő az emberiség sírja fölé! Mert tudjátok meg, emberek, hogy akik ott bent az irodákban ülnek, fölfalnak benneteket, mint a farkasok! De őket is fölfalják majd mások, akik más irodákban ülnek! Mert mindenki, aki irodában ül, farkasa annak, aki kívül maradt az ajtón! Mert mindenki, aki egy lépcsőfokkal följebb tud kapaszkodni, mint a többi, farkasa a másik embernek, nyomorult a nyomorultnak, üldözött az üldözöttnek, halálraítélt a halálraítéltnek! Te, aki a sorban előbb állsz, farkasa vagy a mögötted állónak! Te ott! S te ott! S mindannyiatok farkasai itt ülnek bent az irodákban! S azoknak a farkasai megint más irodákban! Kétezermillió farkas marakszik ezen a földön, s Krisztust kétezermilliószor feszítik keresztre naponta! Amíg rendre szétrágjátok magatok körül a világot, ti őrültek! Igen, őrültek vagytok, őrültek! Mert csak őrültek tehetnek ilyesmit!

A folyosó népe ijedten húzódott hátrébb, s a szavak ostorcsapásként vertek végig rajtuk. A kisasszony sikoltva beszaladt az egyik irodába, döbbent arcok néztek ki az ajtókon, valaki ideges hangon, kiabálva telefonált. A szobrász pedig állt, szikrázó szemmel, fölmagasodva, s a szavai sújtottak, égettek és izzóvá tették

a sötét falakat is. És mindenki, aki hallotta, érezte, hogy azok a szavak valahol mélyen, tudat alatt, benne is égtek, sajogtak és véreztek, s hogy egy őrült szája kellett hozzá, hogy fölszakítsa őket a közöny alól, és kidobja a világba, mint borzalmas valóságot.

Aztán rendőrök jöttek. A szobrászt még aznap elvitte valahova egy betegszállító kocsi, és nem találkoztunk vele soha többet. A kő, amit sírkőnek nevezett, hosszú ideig ott hányódott még a DP-commission épülete előtt, ahova kilökték. Majd onnan is eltűnt. Ma akadtam rá megint. Egészen véletlenül. Egy vándorcsoport indult útnak. Emberek, akiknek sikerült a különböző rosszindulatú irodák csapdáin átevickélni, s reménnyel és aggódás izgalmaival telítve tereltették magukat egy bizonytalan új élet felé. Segítettem ládákat emelgetni a vámolásnál. S az egyik ládából, ahogy a vámhivatalnok durva kézzel beletúrt, csak előtűnt a kő.

– Hát ez mi? – hökkent meg a vámos.

A láda gazdája, egy ismert szociológus, aki mint földmunkás indult neki az új életnek, zavart mosollyal felelte.

– Emlék.

A vámtiszt legyintett, s tovább kutatott a szegényes holmi között. Mikor a ládát leszögezték, odafurakodtam a földmunkássá lett társadalomtudós mellé, és fülébe súgtam a kérdést:

– Miért viszi magával?

Az ember rám nézett, és láttam az arcán, hogy azonnal megértette a kérdést. Furcsán, szomorúan elmosolyodott.

– Hogy emlékezzek, ha valaha tanár leszek megint.

Majd egy kis idő múlva hozzátette halkan:

– S ha nem, akkor odaállíthassam, ahová való. Az emberi kultúra sírjára.

Később láttam, ahogy a ládát teherkocsira rakták s elindították Amerika felé. És arra gondoltam, hogy milyen furcsa a világ: Lake Succesben évek óta meddő vitát folytat egy rakás politikus, sokszázezer irodában sokszázezer ember ül szerte a földön és diktátorkodik különböző jelszavakkal milliók fölött, és egyetlen egy sincs, aki tudna arról, hogy egy őrült szobrász elkészítette már valamennyiök számára a sírkövet, s hogy az a sírkő most indult el Európából, és viszi hátán a rettenetes írást:

Homo sapiens,
élt néhány ezer évet,
fölfalta önmagát.

Az áruló

– Éjjel takarítják el őket, mint a szemetet – mondta keserűen a lengyel tanár, és szemére húzott kalapja alól nézte a kivándorló hajó gigantikus árnyékát, ahogy

ott sötétlett előttünk a kikötő ködében. Sovány arca elveszett a föltűrt kabátgallér mögött, csak a szemüvege csillogott harciasan, mint utolsó fegyverek ahogy csillogni szoktak a letétel előtt.

– Mint a szemetet, meg a szégyent – ismételte csökönyösen –, mert szemét és szégyen ma a szellemi ember Európában…!

Négyen álltunk a kikötő éjszakájában. A lengyel tanár, a bolgár festő, a német repülőszázados és én. Négy éjjeliőr. Négy európai. Négy idegen. Mert hiába voltunk Németországban: a német százados is idegennek számított. Mert lecsúszott egzisztenciák voltunk: éjjeliőrök. Európaiak. Hontalanok.

– Két egyetemi tanár, tizenhat orvos, nyolcvanhárom mérnök és százharminchét egyéb főiskolát végzett ember van a hajón – jegyezte meg szárazon a bolgár festő –, pénzben kifejezve tízmillió dollár kiképezési érték. Azonkívül egy költő, hat muzsikus, két szobrász és három színész. Ezeknek előállítási költségeit nem tudtam fölbecsülni…

– Áru – morgott a tanár –, hús, izom, csont. Agy. Szellem. Áru.

– És katona? – kérdezte a százados.

– Nem tudom.

– Persze. Azt nem szokás tudni. A katonáról csak akkor tudják, hogy van, amikor vásárra viszi az életét. Akkor is csak rövid ideig. A lovagkeresztek gyorsan rozsdásodnak.

Álltunk és néztük a hajót, mely olyan volt ott színes lámpáival az éjszaka és a köd mélyén, mint valami szörnyeteg. A ködnek víz- és halszaga volt, és hallani lehetett a motorok tompa zuhogását. A hajó indulni készült. Éjjel, lopva, mint a tolvaj, ki rablott kincset oroz.

– Két egyetemi tanár, igen – szólalt meg újra a lengyel professzor –, az egyik birkapásztornak megy, a másik tányérmosónak. A bizottság megtapogatta az izmaikat. Ott voltam, láttam. Sományok voltak. Öregek is. Nem jó egyébre, mint birkát őrizni s tányért mosogatni. Könyveiket a világ összes könyvtárai őrzik, de ez nem érdekel senkit. Rabszolgák kellenek, nem bölcsek.

Hallgattunk. Mindegyikünk búcsúztatott magában valakit, akit néhány perc múlva örökre elvisz a rémséges hajószörny. Úgy álltunk ott, mint akik tömegsír szélén állanak, összetett kézzel s visszafojtott lélegzettel figyelnek a mélybe: nem hallatszik-e még egy búcsúzó sóhajtás…? De csak a motorok dübörögtek tompán, s jelzőlámpák sugárkévéje pásztázta a ködöt. És mi tudtuk, hogy sohasem látjuk többé azokat, akiktől búcsút vettünk.

– Barátomat, a román szobrászt örömmel vettél fel vasútépítő munkásnak – mesélte hisztériás nevetéssel a bolgár festő –, olyan izmai voltak, mint egy gorillának. Végigtapogatta a paptól kezdve a titkárkisasszonyig mindenki, és azt mondták: ilyen kivándorló kell nekik. Hogy hány kitüntetést nyert szobraival Párizsban a háború előtt, az nem érdekelt senkit. Csak az izmai.

A motorok erősebben fölbúgtak, s a hajó mintha megmozdult volna. A bolgár festő levette a kalapját. A német sapkájához emelte a kezét. A hajó valóban megmozdult. Lámpái imbolyogtak a ködben.

– Ave Caesar – mondta halkan a tanár, és lehajtotta fejét.

Lassan távolodott a hajó. Én egy magyar családra gondoltam, s tudtam, hogy a férfi ott áll most valahol a hajó korlátjának dőlve, alig száz méterre tőlem s mégis iszonyúan távol, s könnyes szemmel nézi a távolodó partot. A város fényeit. A kikötő lámpáit. Az utolsó lámpákat, melyeknek fénye még európai fény, s így rokon a kölni dómmal, a Notre Dame-mal, a hajdani kivilágított Budapesttel, a velencei lagúnák hangulatával, Dante Commediájával, Voltaire-rel, Rembrandt halhatatlan színeivel, ódon utcákkal… Láttam őt, barátomat, az európai művészet sajgó szívű szerelmesét, ahogy a hajó korlátjának dőlve mered maga elé, és könnyei a hullámzó sötét vízbe hullanak – reménytelenül kicsike gyöngyök a hatalmas szennyes víztömegben –, s éreztem a növekvő távolságon át is, hogy arra gondol: ha ő is utánuk zuhanna… De valahol a szörnyűségesen nagy és idegen rabszolgahajó mélyén egy rossz szalmazsákon ott zokog egy kis barna asszony, két gyermekét magához ölelve, s őérettük vállalnia kell a sorsot, úgy ahogyan jön: szürkén, robotosan, valamelyik ausztráliai ültetvény kapásai között.

A hajó már régen eltűnt. A köd összeomlott mögötte, mint egy nagy szürke halottas lepel, s mi még mindig ott álltunk az üres kikötőben, négyen. A német pilótaszázados feszesen tisztelegve, a bolgár levett kalappal, a tanár zsebre dugott kezekkel és előrenyújtott nyakkal belebámulva a ködbe, mintha még mindig nem hinné, hogy valóban elment a hajó. Hogy valóban elmehetett egy ilyen hajó. Hogy mindez valóban megtörténhetett, ezerkilencszázötvenben, Európában.

Aztán levette a szemüvegét, és lassan felénk fordult.

– Most pedig én is elbúcsúzom, uraim. De ne nyújtsanak kezet. Úgy búcsúzom, mint az áruló. S árulóknak nem szokás kezet nyújtani.

A német százados megigazította fején a kopott bőrsapkát és sóhajtott.

– Szintén kivándorol?

– Nem. Ha azt tenném, nem lennék áruló. Mert aki ma mint száműzött szellemi ember juhpásztornak megy ki Ausztráliába, az hű marad a szellemhez és Európához egyaránt. Az kiírhatja a kunyhója ajtajára: „így él a hontalan kultúra egy barbár világban.” Aki ezt teszi, vagy beáll éjjeliőrnek, rakodómunkásnak vagy zsákhordónak, az mindenképpen hű marad Európához. Mert okos és élelmes politikusok valamikor majd még jól megélnek abból, hogy ő nyomorultul pusztult el az auszráliai bozótban, vagy egy New York-i padlásszobában. Sok szemfüles kis akarnoka a különböző emigrációknak figyel most szelíd fejbólogatással, hogy melyik mártír hova vonul el meghalni, hogy számon tarthassák előrelátó statisztikájukban, s a várakozás jussán egyszer majd hatalomhoz juthassanak. Nem, uraim, nem. Én nem vándorolok ki. Én áruló leszek. Én elárulom Európát.

Megtörölte a szemüvegét. Köhögött. Olyan volt a köhögése, mint egy rekedt, gúnyos nevetés. Mi hallgattunk. A móló kövét locsogva verte a víz. Szemünk az eltávozott hajót kereste a ködben, de a köd üres volt és keserű szagú.

– Igen – folytatta a tanár –, elárulom Európát. Polgár leszek. Nem szellemi ember, rozoga remetéje a kultúrának, koldus pária. Don Quijote leveti a páncélt. Harminc kilométerre a várostól van egy kis halászfalu. Nyáron fürdővendégek lepik el, télen fókák hevernek a homokpadokon. Ebben a halászfaluban van egy vendéglő. Egy özvegyasszonyé. Én ezt az özvegyasszonyt feleségül veszem. Don Quijote leveti a páncélt, és beáll vendéglősnek.

– Gratulálok – mondotta a német feszesen.

– Sok szerencsét – hajtotta meg magát a bolgár festő. Álltunk. A tanár halkan nevetgélt felhajtott kabátgallérja mögött.

– Korsóban hordom ki a sört a vendégek asztalára, s elbeszélgetek velök az időjárásról. Este megszámolom a pénzt. Ismerni fognak az emberek, a helybeli kistisztviselőknek külön törzsasztaluk lesz nálam, ahol az árakról, a politikáról és a halászleányokról beszélgetnek. Elbeszélgetek velök, és ők azt mondják: a vendéglős…

– Mennem kell – szólalt meg hirtelen a német.

– Le kell járjam én is a körzetemet – mondta a festő.

Kezet fogtunk. Búcsúzni akartam én is, de a tanár megragadta a karomat.

– Maradjon még egy kicsit – mondta –, olyan mindegy, hogy ellopnak-e néhány deszkát, vagy nem. Valami fontosat kell elmondjak magának. Jöjjön, üljünk le ezekre a gerendákra. Az ember elfárad egy idő múlva. És felettem már elmúl egy kis idő.

Leültünk. A német és a bolgár már eltűntek a ködben, csak a lépteik hallatszottak még messziről, s ezek az egyforma, távolodó koppanások olyanok voltak az éjszaka csöndjében, mintha apró kis emléktárgyak hullottak volna egymás után egy mélységesen mély kútba.

– Soha sem fogom látni őket – szólalt meg a tanár egy idő múlva s a hangja szomorú volt. Nem tudtam kikre gondolt: a lovagkeresztes német repülőszázadosra és a bolgár festőre, akik kollégáink voltak a bakterségben, vagy az eltávozott hajóra. A köd ránk nehezedett, és a lépések se hallatszottak már. A víz locsogott alattunk, s valahol messze felbúgott egy hajókürt a ködben.

– Maga író – kezdte el újból –, s az írók szemtanúi az emberi világnak. Csak az megy át a múltból a jövendőbe, amiről a szemtanúk vallanak. Akarom, hogy az én árulásomról tudjon egy szemtanú. Egy szellemi ember árulásáról, amit Európa ellen elkövet. Európa. Mi az, hogy Európa? Ezt a kérdést kell legelőször is tisztázzam magával.

– Tudnia kell, hogy az én apám vendéglős volt. Egy kis lengyel városkában, a nevét el sem mondom, mert úgysem jegyzi meg. Nem is fontos. A vendéglő az

állomás mellett volt. Elöl az udvarán két nagy hársfa. S a hársfák alatt nyáron festett asztalok álltak.

– Tudja, milyen az, egy olyan kis vidéki állomás mellett élni? Naponta négyszer jön vonat. Az ember látja, hogy kik szállnak ki: a pék lánya, a fiatal postatiszt, aki szabadságra megy, a sarki fűszeres felesége… És kik szállanak be: az orvos, a rendőrfőnök fia, a lókupec… De aztán ott látja az ember az ablakokból kihajolni az idegeneket, akikről nem lehet tudni, hogy kicsodák, honnan jönnek és hova mennek. És ezek mögött az idegen arcok mögött megérez az ember naponta négyszer egy idegen világot, aminek neve sincs, csak annyi, hogy „idegen világ”…

– Én voltam az egyetlen gyerek, és apám szerette volna, hogy vendéglős legyen belőlem. De anyám… tudja, anyám ebből az „idegen világ”-ból származott, Varsóból, a munkásnegyedből, ahol szűk kormos falak között szűk és sötét emberek élnek. Anyám soha sem beszélt a szüleiről, de tudom, hogy nyomorúságban élő munkásemberek voltak, olyanok, akiket ma proletároknak neveznek általában. Anyám színésznő szeretett volna lenni, de csak egy vándorcirkuszig jutott el, ahol valami varázslónak a kísérője volt. Tudja, az a bizonyos leány, aki a levegőben kapja el az odadobott cilindert, behozza a kis asztalkát, meg a terítőt, amiből a galambok s a nyulak kell előbújjanak. Aki megköszöni a tapsokat, s összeszedi a pénzt, meg a cigarettát, amit odadobnak. Ilyen cirkuszi leány volt az anyám. Apám megvette őt a varázslótól. Megvette, így ahogy mondom. Mielőtt a világra jöttem volna, el is vette feleségül. És anyám nem akarta, hogy vendéglős legyek.

– Figyelte már, hogy a diktátorokat kivétel nélkül mindig a proletárok emelték föl a magosba? Én meg vagyok győződve, hogy a régi világ úgynevezett „felső osztályait” sem a polgárság termelte ki magából. Nem a polgár ültette maga fölé a hercegeket és a királyokat, hanem a proletár az, aki imádni szeret eleven bálványokat. Anyám is ilyen bálványt akart belőlem csinálni. S mert királyt, vagy herceget nem csinálhatott belőlem, hát legalább azt akarta, hogy az egyetemet elvégezzem. Az egyetem s az azzal járó rang valami mágikus hatással lehetett anyámra. Így lett belőlem szellemi ember. Európa kívánságára. Mert higyje el, kérem: Európát anyám jelenti s nem apám, a békés és szelíd vendéglős.

– Gondolkozott már azon, hogy mit jelent ez a szó: Európa? Jó, geográfiailag Ázsia túlnépesedett félszigete, rendben van. A kultúra melegágya. A civilizáció megteremtője. Jó, mindez rendben van. De ezen felül? Ezen túl? Mi szellemi emberek ezt szoktuk mondani: Európa a görög és római kultúra, Európa a kereszténység, Európa Leonardo da Vinci, Dürer, Picasso és így tovább. Kolumbus és a francia forradalom és mit tudom én. Ezt szoktuk mondani. De ez mind csak egy-egy részlete a valóságnak. Olyan, mintha azt mondanám: a hársfa nem egyéb, mint májusi hársfaillat. Vagy a hársfa hűsítő árnyék nyáron. Vagy azt mondanám: a hársfa egy gyógytea hűlés ellen. Ezek mind csak időszaki megnyilvánulásai annak a valaminek, ami a hársfa. Hát így van ez Európával is.

– Ma a forradalomnak kora van, azt szokták mondani. Ma ez Európa. Új eszmék, börtönök, hullahegyek. De ez is csak egy levélszíneződése a hársnak. Én azt hiszem, Európa ez: egy örökös lentről fölfele való törekvés. Lentről fölfele. Ezerféle úton, ezerféle eszközzel és ezerféle formán keresztül. Mindig lentről fölfele, és sohasem fordítva. Érti? Ez a fölfele való törekvés aztán zsenikben és diktátorokban ütközik ki, hősökben, feltalálókban és művészekben. Ez a lentről fölfele való törekvés Európa elemi törvénye. Haladni, fejlődni, tanulni, fölfele, fölfele! Minden proletár anya az egyetemre álmodja a fiát, és az éjjeliőrök, zsákhordók, söröskocsisok diplomákat rejtegetnek a zsebükben. Ez Európa. Utcaseprő dupla doktorátussal. Miniszter négy elemivel. Ez Európa. De ebben a fölfele törekvő Európában bent van egy csökönyös és mozdulatlan tömeg, félrevonulva, kisebbségi sorsban, de merev elzárkózottságban, és ez a polgár. Egyetlenegyszer kapta csak el Európa láza: amikor megcsinálta a francia forradalmat. De azt is átadta a proletárnak, aki aztán új arisztokráciát teremtett belőle. Mert a proletár szenvedélye az arisztokrácia. Újabb és újabb arisztokráciák kitermelése szellemi vagy származási alapon. Ez Európa. Hát ezt az Európát árulom most én el.

– Apám szomorú volt, hogy nem lett belőlem vendéglős, s hogy a két hársfa a halála után idegen kézre kerül. Mert apám nem volt európai. Kis lengyel polgár volt. Vendéglős. Amikor tanársegédnek kineveztek a varsói egyetemre, s a városka búcsújárást rendezett a hársfák alatti vendéglőhöz, hogy szerencsét kívánjon apámnak: apám sem boldog nem volt, sem büszke. Szomorú volt. Apám nem volt európai.

– Abban az évben, amikor a svéd király ünnepélyesen átadta nekem a Nobel-díjat, abban az évben adta el anyám a vendéglőt a két hársfával. Felköltözött hozzám Varsóba. Apám nem élt már akkor. Két évre rá gyalog tereltek bennünket a katonák Németország felé. Ő második nap meghalt. Öreg volt már és gyönge. Azt sem tudom, hova temették. Egy erdő mellett történt. Egyszerre csak elengedte a kezemet, kitámolygott a sorból és leült az út szélére. Melléje ültem. A kísérő katona ránk ordított, aztán hátba vágott a puskatussal. De anyám akkor már nem élt. Ott feküdt, feje az ölemben, kis fehér hajú öregasszony, holtan. És látja, én most hűtlen leszek hozzá.

– Dacból? Keserűségből? Nem. Egyszerűen okosságból. Mi haszna volt neki abból, szegény proletárleánynak, hogy én, a fia, Nobel-díjas egyetemi tanár lettem? Ott kellett hagyjam őt az útszélen, egy ismeretlen erdő mellett, mert egy egyenruhába öltözött másik európai ember, szintén proletár, mint ő, puskatussal terelt tovább, mint a barmot. Szellemi ember voltam, s emiatt gyűlölt és lenézett. Pedig tudom, neki is az volt az álma, hogy a fiából szellemi embert csináljon. Mert ez Európa. Fölfele, mindig fölfele. Hát én megtagadom most a Nobel-díjat, amit kaptam. Megtagadom a svéd királyt és a varsói proletárnegyedet. Megtagadom Európát.

– Tudja, amikor hét évvel ezelőtt odakerültem abba a kis vendéglőbe, ahova munkára kiadtak – mert a vendéglőst behívták katonának, s az asszony nem győzte egyedül a munkát –, sokat kellett gondoljak apámra. Aki szomorúan halt meg a két hársfa alatt, mert nem lett belőlem vendéglős, hanem csak Nobel-díjas egyetemi tanár. Tányért mostam, s poharat. Aprítottam a fát, vendégeket szolgáltam ki, istállót takarítottam, s arra gondoltam, hogy mégiscsak anyám tévedett és Európa tévedett, amikor egyetemi tanárt csinált belőlem, mert az emberiségnek több favágóra és tányérmosóra van szüksége, mint egyetemi tanárra. Az asszony, a vendéglősné, mindjárt az első napon megkérdezte: „Mi volt a foglalkozása otthon?” „Egyetemi tanár”, feleltem. Az asszony szinte rémülten nézett reám, és ki akarta venni a tányért a kezemből, nehogy eltörjem. Csak akkor nyugodott meg egy kicsit, amikor megtudta, hogy apám vendéglős volt. Aztán a férje elesett valahol a fronton, s az asszony özvegyen maradt. És két évre rá, amikor vége lett a háborúnak, megkért, hogy maradjak ott nála. Vegyem el feleségül, és vezessem a vendéglőt. De én nevettem rajta. „Egyetemi tanár vagyok”, mondtam, „reám szüksége van Európának.” Hamar rájöttem, hogy nem kellett volna nevetnem. Európának nem volt szüksége rám. Európa csak kiburjánozza magából a szellemi embereket, de nincs szüksége rájok. Európának csak az erőfeszítésre van szüksége, mely az újabb és újabb arisztokráciák kitermeléséhez szolgál. Azt mondják, hogy Európa ma ideológiai harcok korszakát éli. De higyje el nekem, hogy ahhoz, ami itt történik semmi köze sincs az ideológiának.

Minden ideológia csupán egy ürügy, mely arra szolgál, hogy azok a szellemi emberek, akikre nincsen szükség, megpróbálják létjogosultságukat bebizonyítani. Látja, Európa törvényei szerint nekem most az lenne a feladatom, hogy mint éjjeliőr, vagy mint utcaseprő, vagy mint auszráliai birkanyíró tüntessek valamely ideológia mellett, és mártírsorssal hirdessem, hogy azért megy rosszul az emberiség dolga, mert én, a Nobel-díjas egyetemi tanár birkát nyírok és utcát seprek, ahelyett, hogy az emberiséget vezessem. Hát nem, uram, ez hazugság lenne. És én inkább elárulom azt az Európát, mely erre a hazugságra fölnevelt. Nincs az emberiségnek semmi szüksége reám, mint szellemi emberre. Túlontúl sokat termelt. Vendéglősre van szüksége, aki vasárnaponként a pihenni akarókat kiszolgálja.

– Két hársfát ültetek majd az udvaromra, s nyáron azok alá teszem ki a festett asztalokat. Jómódú ember leszek, megelégedett ember, polgár. Aki nem törődik politikával, nem törődik ideológiákkal, nem törődik tudománnyal, csupán azzal, hogy milyen az időjárás, s hogy mit esznek és mit isznak az emberek szívesen. Tudom, hogy ez árulás. De áruló akarok lenni, érti? Ma még elbúcsúztattam két hajdani kollégámat, akik ezzel a hajóval mentek. Ezzel elbúcsúztam mindentől: a mártíroktól, a hősöktől, az emigrációtól, Európától, mindentől. Mély tisztelettel búcsúztam el tőlük, ahogy illik. De gondolni nem akarok reájuk többet. El akarom felejteni őket. A tudóst, aki birkát őriz. A szobrászt, aki fát dönt, a festőt és a

lovagkeresztes századost is. Ezeket a modern Don Quijotékat. Magát is, aki éjjeliőr létére még mindig regényeket ír. Én levetem a páncélt, és elfeledek mindent. Dezertálok, uram. S ha majd egyszer elvetődik abba a kis halászfaluba, ahol vendéglős leszek, ingyen ihatik nálam egy pohár sört, amiért végighallgatott. De ne haragudjon rám, ha nem ismerem majd meg. Isten vele.

Fölkelt a gerendákról, leverte kopott fekete kabátjáról a rárakódott piszkot, s azzal elment, anélkül, hogy visszanézett volna reám. Másnap éjjel tudtam meg egy rendőrtől, hogy ott halászták ki a holttestét a kikötő alatt, a dokkoknál.

Magyar karácsony az égben

Aki még nem tudott róla, ám tudja meg: hogy amikor lent a földön megszólalnak a karácsony esti harangok, odafönt a Mennyeknek Országában a legeslegfiatalabb angyalka megráz egy fényes aranycsengőt. Erre a jelre a mennyei palota nagy szárnyas kapui maguktól megnyílnak, s a mennyország összes népe illő sorban betódul a hatalmas kupolaterembe, ahol várja már őket Jézus Király karácsonyfája. Mikor mindenki együtt van már, akkor az Úr Jézus megadja a jelt, s a kiválasztott szentek sorjában meggyújtják a mennyezetig érő karácsonyfán az emlékezés gyertyáit.

Nagy tiszteltetés ám a gyertyagyújtók sorába kerülni, s fontos hivatal. Mert ezen múlik, hogy kikről emlékezik meg a mennyország népe azon a karácsonyon. Mikor aztán a gyertyák már mind égnek, akkor az Úr Jézus intésére sorra járulnak az ég lakói a karácsonyfához, s ki-ki ráaggatja a maga imádságát. Ezeket az imádságokat aztán az Úr Jézus megáldja, s szorgos angyalok nyomban aláindulnak velök a földre, hogy szétosszák azok között, akiknek szólnak. Ezek a soha sem hiábavaló, de mindig beteljesülő imádságok a mennyek lakóinak ajándékai a földi emberek számára. Így ünnepelnek odafönt karácsonyt azok, akik közülünk eltávoztak, tudja azt mindenki.

De ebben az esztendőben szokatlan dolog történt odafönt az égben. Már egy héttel karácsony előtt hírvivő angyalok járták sorra a mennyország lakóit, s tudatták velök, hogy Jézus Úr parancsára ebben az évben magyar karácsony lesz odafönt.

Ilyesmi még nem történt, amióta világ a világ, hogy egyetlen nép javára tartsák az ünnepet s méghozzá egy olyan kicsike, maroknyi nemzetet tiszteljenek meg ezzel, mint a magyar. De Jézus Úr így látta illőnek s helyesnek, s így is történt.

Mikor aztán megszólaltak odalent a földön ma este a karácsonyi harangok, egy szeplős arcú, vézna kis angyalka, aki még egészen új volt odafönt, rendelkezés szerint kezébe vette a fényes aranycsengőt, hogy megadja vele a jelt. Azonban olyan ijedt és elfogódott volt szegényke a nagy megtiszteltetéstől, hogy nyomban el is ejtette a csengőt, amiből aztán egy kis bonyodalom származott. Padlót érve a

csengő ugyanis élesen felcsengett egyszer, amitől a szárnyas kapuk nyomban nyílani is kezdtek. Mivel azonban a csengő nyomban el is hallgatott, a kapuk is abbahagyták a nyílást, és a kint várakozók számára csupán egy szűk kis rést hagytak, melyen keresztül csak a soványabbja tudott beférni, a kövérebbje nem. Az újdonsült kis angyalka pedig úgy megszeppent a maga ügyetlenségétől, hogy szégyenében nyomban elszaladt, s elrejtőzött a karácsonyfa lehajló ágai alá.

Az Úr Jézus, látva a bonyodalmat, maga vette föl a csengőt, s megrázta jó erősen, amitől nyomban szélesre tárultak a kapuk, s a nép betódulhatott az égi kupolaterembe. Jézus parancsára széles kört hagytak szabadon a karácsonyfa körül az égi magyarok számára, akik utolsónak vonultak be, ünnepélyes elfogódottsággal, hogy elfoglalják a megtisztelő helyet. Mikor aztán mindenki együtt volt, az Úr Jézus megadta a jelt: gyúljanak hát ki az emlékezésnek lángjai a magyar karácsonyfán!

Elsőnek ősz István király lépett a fához, s néma méltósággal gyújtotta rajta az első gyertyát. Sorra követték az Árpád-ház tagjai, Hunyadiak, Zrínyiek, Rákócziak s a többiek mind, hosszú, hosszú sorban. „Pro libertate”, suttogta a Nagyságos Fejedelem, s Petőfi Sándor keze reszketett, amikor kinyúlt a márciusi ifjak emlékének gyertyája felé. S rendre kigyúlt az egész magyar történelem, s ott ragyogott pazar fényben a mennyei palota közepén, egész világ csodálatára. S mikor már minden gyertya égett a karácsonyfán, előlépett öreg Csikay Gyuri, esett vállú hajdani kolozsvári cigányprímás, állához emelte kopott hegedűjét, s felsírt a húrokon a magyar „Mennyből az angyal…” De olyan szépen, olyan szívfájdítóan, hogy még az Úr Jézusnak is megkönnyesedett tőle a szeme, s ártatlan kicsi angyalkák a háttérben csupa gyönggyel sírták tele a padlót.

Majd az Úr Jézus jelt adott megint, s rangsor szerint István király lépett oda elsőnek a fához, hogy felaggassa rá a maga ajándékát, földi magyaroknak. Aranytekercsre írott áldásos imádság volt, súlya majd földig húzta le a gyönge ágat. Szent László vitézi erejét, Zrínyi Miklós bölcs megfontoltságát, Rákóczi Ferenc lelkes hitét s Petőfi Sándor lángoló szívét aggatta a fára. Úgy megtelt rendre minden ág magyaroknak szóló magyar imádsággal, hogy mire a más nemzetből valók sorra kerülhettek, már csak úgy roskadozott a fa a tehertől.

Sok-sok időbe került, míg a mennyeknek minden lakója odajárulhatott a karácsonyfa elé a maga ajándékával. Nemzet még ennyi imádságot nem kapott, amióta világ a világ! Mikor aztán az utolsó imádság is rajta csüngött a fán, az Úr Jézus megáldotta valamennyit, s míg a sok nép vonulni kezdett újra kifele a szárnyas kapukon, szorgos kis angyalok nyomban hozzáfogtak, hogy batyuba kössék a sok égi kincset, s alászálljanak vele kicsi Magyarhonba.

Végül aztán már csak az égi magyarok álltak ott még mindig a magyar karácsonyfa körül, imába mélyülten. Az angyalok elhordták már az utolsó ajándékot is, s a gyertyák is kezdtek csonkig égni, amikor az Úr Jézus szeme hirtelen megakadt valami fehéren, a roppant karácsonyfa alsó ágai között. Jobban

odanézett, s hát bizony egy kis angyalka köntösének a csücske volt az. Az újdonsült szeplős kis angyalka, aki elejtette az aranycsengőt, kuksolt ott még mindig nagy ijedten. Az Úr Jézus félrehajtotta az ágakat, s kézen fogva elővezette onnan a szeplős kicsi angyalt. „Hát te minek bújtál oda?” kérdezte tőle, mosolyogva. „Restellem magamat”, vallotta be a szeplős, „elejtettem volt azt a csengőt, lássa.” „Oh, hát te voltál az!” nevetett az Úr. „Ne búsulj semmit, megtörténik az ilyesmi mással is. De téged még nem láttalak itt eddig. Mi a neved? Honnan jöttél s mikor?” „Katika a nevem, s Budapestről jöttem”, felelte a vézna, szeplős kicsi angyal, „november negyedikén, Uram.”

Néhány pillanatig mély-mély csönd volt a nagy kupolateremben. Az égi magyarok mind a vézna kicsi angyalkát nézték, s valamennyinek könnyes volt a szeme. Aztán Jézus szelíd hangja törte meg a csöndet. „Isten hozott, Katika”, mondta jóságosan, s keze gyöngéden megsimogatta a kis szöszke fejet, „aztán küldtél-e te is ajándékot Budapestre a tieidnek?” „Küldtem, Uram”, felelte Katika, s elpirult a szeplői alatt. „Aztán mit küldtél?” kíváncsiskodott az Úr Jézus, „szép ünnepi imádságot szüleidnek, kis testvérkéidnek?” A kicsi angyal képe még pirosabbra gyúlt. „Nem imádságot küldtem”, vallotta be szégyenkezve. Az Úr Jézus igen nagyon elcsodálkozott. „Nem-e? Hát mi egyebet lehet küldeni innen?” „Kenyeret”, felelte szepegve Katika, „szép fehér égi kenyeret. Minden nap félretettem, amit nekem adtak itt. Hiszen én kapok még máskor is”, tette hozzá bizalmasan, „s ha nem, hát az se baj. De odalent Budapesten nincsen fehér kenyér, régóta már…”

Mély, döbbent csönd volt, szentek, angyalok pisszenni se mertek. Hiszen ilyesmi még nem történt emlékezet óta, hogy valaki kegyes imádság helyett kenyeret küldött volna alá a mennyor-ságból.

Aztán az Úr Jézus lehajolt, s homlokon csókolta a kislányt. „Jól tetted, Katika”, mondta halkan, s lopva kitörölt egy tolakodó könnycseppet a szeméből, „sokszor a kenyér a legszebb imádság. Én is azt adtam egyszer az én népemnek, amikor lent jártam a földön. Kenyeret.”

Valahol a meghatottan álló magyarok sorában egy öreg nagymamából kitört az elfojtott zokogás. Katika kitépte magát az Úr Jézus karjaiból, odafutott az öregasszonyhoz, és két vézna karjával átölelte. „Ne sírj, nagymama”, kiáltotta hangos, csengő angyalka-hangon, mely egyszeriben betöltötte az egész mennyországot, „apuék nem éheznek többet odalent! A mennyei kenyér, amit küldtem, meglásd, eltart sokáig!”

Az Úr Jézus mosolygott. S mosolyától, bizony, akár hiszik akár nem: kisütött a nap Magyarország fölött!

A lópataki kísértet

Kísértetek mindig voltak. Általában olyankor jelentkeztek, amikor az emberek vétkeztek a tradíció törvényei ellen. Elpuhult, tunya utódok álmát páncélos ősök döngő léptei riasztgatták éjszakánként ódon kastélyokban. A léhákat és dorbézolókat szigorú erkölcsű nagyasszonyok fekete szellemalakja intette mértéktartásra, s gőgös parancsolók födele alatt hajdani rabok csörgették véres láncaikat emlékeztetőül.

De ez a történet, amit ma el akarok mondani, egészen másféle kísértetről szól. Lópatakán még néhány évvel ezelőtt nem is jártak kísértetek. A népek által kastélynak nevezett udvarház fönt a falu fölötti dombon maga volt a fehérre meszelt józanság. Tágas, napfényes szobáiban házias rend és derűs mértékletesség uralkodott, melyen gondos háziasszonyok keze és szigorú gazdák szeme érzett nemzedékeken keresztül. A Dobokaiak földdel bajlódó komoly gazdaemberek voltak mindig, akik a maguk 200 holdnyi birtokát a földhöz nőtt ember szeretetével művelték. Amerikában még a legigénytelenebb farmernek is szűk lett volna néhány esztendő után ennyi föld, de a Dobokaiak nem Amerikában éltek, hanem Erdélyben, s így háromszáz esztendőn keresztül elég volt nekik a lankabeli agyagos szántó, a lapályi rét s a borzas cserefaerdő fönt a Hangásban. Nemzedékeken keresztül szerették, becsülték és gondozták a sovány és szűkmarkú földet, mely övék volt, és építették, tágítgatták, tatarozgatták a dombra telepedett házat, melynek tornácán búzakoszorú csüngött, ebédlőjében kakukkos óra mérte az időt, s pipázójában őzagancsok és vaddisznóagyarak gyűltek távozó apák és anyák aranyrámás képei köré. Egy szorgalmas, igyekvő, de a vagyonszerzésben is mértéket tartani tudó, a szelíd gazdabölcsességet apáról fiúra örökítő család élete töltötte meg a házat, napfénnyel és olykor felhők árnyékával, ahogy az idő adta, de mindenkor a földhöz való hűség gondjával és a közös völgyben élők iránti szeretettel. Mint minden hasonló erdélyi udvarban, a kapu éjjel-nappal tárva állt, s bárki betérhetett rajta a maga ügyes-bajos dolgával, segítséget s jó szót mindig kapott. Vasárnaponként ott álltak a tornác alatt a segítséget várók, cselédek, falusiak, szomszéd völgyekből jövők, s az öreg Dobokai hosszúszárú pipáját szívva sorra eltárgyalta velök lassú szóval, sok bólogatással a bajt, s ha orvos kellett, hát orvos volt, ha prókátor kellett, hát prókátor volt, s ha gazdatanács kellett, vagy pénzbeli segítség, hát ott volt köztük, mint a falu első gazdája, és senki a tornác alól dolgavégezetlen nem távozott el vasárnaponként.

Így volt ez nemzedékek során keresztül, ősi erdélyi szokás szerint, egészen 1944 őszéig. Amíg egy napon a világtörténelem messzi idegen országból meghúzott átlóvonalai keresztülvágták Lópatakán az ősi rendet. A háború rázúdult a falura. Katonák rohanták meg a kastélyt, ablakait belőtték, ódon bútorait szétzúzták, rámentek az öreg Dobokainéra, s mikor őszhajú Dobokai Péter a részeg

népséggel szemben felesége védelmére kélt, egyszerűen lelőtték mind a kettőt, s holttestüket kihányták az ablakon.

Mikor a katonák odébbálltak, Minya bá', az öreg udvarbíró összeszedte gazdáinak testét a fal töviből, rendbe tette, fölravatalozta, eltemette s el is siratta őket szíve szerint. Közben Józsi cigány, a falu tyúktolvaja, megalakította nehány társával Lópatakán a népi demokráciát, s kihirdette, hogy a kastély s minden, ami hozzá tartozik, ezentúl az övék. „Eriggy a sulyba, Józsi", mondotta neki Minya bá', „hova járnál lopni, ha nem lenne többé udvar? A háború, az háború. De a tulajdon, az tulajdon marad akkor is. Majd hazajön az úrfi, s övé lesz itt minden."

De az úrfi nem jött haza. Előbb úgy hírlett: elesett a háborúban. Aztán meg, hogy hadifogságba került. Végül akadt, aki biztosan tudta, hogy idegen országban bujdosik, nyugaton. S az igazság Józsi mellé állott. A dési népbíróság Dobokai Pált távollétében halálra ítélte, és vagyonát elkobozta. A tárgyalásra Lópatakáról szállították be a hamis tanúkat. A Dobokai-birtok a nép tulajdona lett, s Minya bá'-t néhány hétre a pincébe zárták, naponta jól megverték s aztán kirúgták, hogy menjen amerre szeme lát, s tisztelje ezentúl a fölszabadulást.

A kastélyból s a csűrökből, istállókból rendre elhordtak mindent, ami elhordható volt, s maguk között már nagyban osztozkodtak a földek felett is. Azonban a Désről kiküldött bizottság megállapította, hogy Józsi cigányt s egynehány társát kivéve valamennyi földigénylő 10-20 holdas kulák, s így nincs jussa a vagyonosodáshoz. Így aztán kimértek Józsi cigánynak és társainak az „ellenállási mozgalomban kifejtett érdemeikre való tekintettel" 10-10 holdat, s a többit pedig kinevezték hivatalos közbirtoknak, vagy ahogy újabban mondták: kolhoznak, és beleültettek egy Jancu Filimon nevű olténiai agronómust, komisszári minőségben.

Ez a Jancu Filimon – egy borzas, fekete, olajozott képű fiatalember – beköltözött a kastélyba, és onnan uralkodott a falu fölött. Berendelte a népet szántani, vetni, kapálni, kaszálni, mikor minek volt a sora. A különbség elég szembeszökő volt az öreg Dobokai s az új népi demokrata földesúr között: Jancu Filimon ugyanis gyomláló vassal ellátott kampósbot helyett géppisztollyal járta a gazdaságot, s a munkáért napszámot nem fizetett. Ellenben minden tennivalót „köteles munka"-ként sózott a falu nyakába, s aki nem jelent meg robotra a kitűzött napon, azt szabotázs, vagy reakciós tevékenység címén félholtra verette a policájokkal.

Féltek is az emberek Jancu Filimontól, jobban mint az eleven ördögtől. Pedig nem lehetett rossz ember, mert igen szépen tudott beszélni a szegény agyonsanyargatott népről, kinek a vérét gonosz és kegyetlen urak szipolyozták a múltban, mostantól kezdve azonban csupa jólét és boldogság lesz a sora, mivelhogy fölszabadult. Az emberek megéljenezték ilyenkor, mert igen szépen ejtette ki azt a szót, hogy „fölszabadulás", tiszta öröm volt hallgatni s arra gondolni, hogy hátha igaza lesz neki, s egyszer valóban bekövetkezik az az idő,

amikor mindenki elmegy, aki nem tartozik oda, és nem jön helyette parancsolni senki.

Így igazodott el tehát az új világ Lópatakán, s nyáron már Jancu Filimon járta géppisztollyal a vállán az aratókat a Dobokai-birtokon, ő ült a cséplőgép mellett is, és indította az elcsépelt gabonát egyenesen be Désre, a központi raktárakba. Nehány nehézfejű ember morogni kezdett ugyan, hogy vajon a munkások részit mikor osztják már ki, de azokról kiderült, hogy mindig is reakciósok voltak, ellenségei a népnek, s így hamarosan elszállították őket az útból. A rend s a béke tehát helyreállt Lópatakán megint, és gurult is volna az idő nyikorgó szekere ezen az új kerékvágáson tovább, Isten tudja, meddig, ha váratlanul meg nem jelenik a kísértet.

Józsi cigány felesége, Ráki találkozott vele először. Karácsony hetében, keddi napon, késő este, ahogy a kopaszra tarolt kastélydombon rövidített keresztül, hogy hamarabb hazaérjen az új házba, mely ott virított a lanka végiben. Borús, fekete este volt. Hótalan, sáros december. Azelőtt az eső is esett, de estefelé északi szél támadt, s a felhőket szárazra dermesztve hajtotta tova a néma dombok fölött. Csönd volt és sötétség. A kastély súlyosan és feketén gunnyasztott a domb tetején, mint egy irdatlan koporsó, mely halottat őriz. Nehány árván ott felejtett akác fagyott gallyait babonásan zörgette a szél.

Az asszony összehúzta állán a kendőt, és sietve lépett a kérgesedő gyepen. S akkor egyszerre meglátta a kísértetet. Ott állt az egyik akácfa mellett. Csak állt mozdulatlanul. Ködös, ember formájú folt a borzongó sötétben. Szinte azt lehetett volna gondolni, hogy élő ember áll ott.

De Ráki tudta, hogy aki ott áll, az már nem él. Tudta. Érezte. Hideg borzongás szaladt végig a testén és a szeme elnyílt a rémülettől. Sikoltani szeretett volna, de csak az imádság szavai morzsolódtak a száján, és a keze magától rettent és vetette a kereszteket.

Aztán futni kezdett. Hallotta zörögni a háta mögött a kísértet csontkezeit, és hallotta a hangot, amelyik olyan volt, mint egy sóhajtás, és mégis keresztülnyilallott minden csontján. „Hej, Ráki, Ráki…” És olyan volt éppen, Isten bizony, mint amikor szegény jó nemzetes úr, Isten nyugosztalja, ott állott a tornácon, pipával a szájában, s ő maga meg az ura dolgában jött könyörögni a tornác alá. Akkor mondotta ilyen sóhajtósan szegény jó nemzetes úr, Isten nyugosztalja: „Hej Ráki, Ráki, bitang nagy tolvaj az a te urad, hogy is nem féli az Istent…”

Reszketve érkezett haza Ráki cigányné azon az estén, kiverte a veríték, s a nyelve is alig mozgott. Ágyba esett nyomban. De még a dunyha alatt sem lelte helyét a szép új házban, hol a hiuban hallott valamit motozni, hol az ablak alatt. S reggelre döglötten hevert az ólban a hízó, amit karácsonyra vágni kellett volna. Estére beteg lett a tehén, s két nap alatt elpusztult az is. Így jelentkezett először a kísértet Lópatakán.

Másodiknak Mojsza Gligor látta, aki annak idején önként jelentkezett tanúnak az úrfi ellen, s a népbíróság előtt esküvel vallotta, hogy szeme láttára gyilkolt meg az úrfi három messziről jött zsidót, s a magyar csendőrökkel együtt bicskával fejtette le a bőrt a kommunistákról.

Gligor hazament, lefeküdt, s egy óra múlva már kiverte a forróság. Másnap orvosért szaladt a felesége, s harmadnapon meghalt. Egy nap s két éjszaka mind csak a kísértetről hadart, akit a kastély mellett látott állani, s aki azt kiáltotta utána a halottak hangján: „Isten nevére hazudtál, Gligor, elviszen az ördög!”

Aztán látták még többen. Egyikre röviddel azután rádőlt a fa az erdőn, és nyomorékká tette. Másiknak a gyermeke esett le a hiuból, és dadogóssá kukult. A harmadiknak lépfenében hullott el az ökre. Mindegyikkel történt valami.

Az embereket félelem fogta el, és napnyugta után messzire elkerülték a kastélyt. De még a földeket is, melyek valamikor hozzája tartoztak. Jancu Filimon, az agronómus nem győzte nevetni és szidni őket. „Csak látnám én egyszer azt a kísértetet, beleeresztenék egy sorozatot a géppisztolyból, tudom.”

De az emberek csak vetették a keresztet, ha a kísértetről volt szó, és azt mondták: a holtak nem tudnak nyugodni, s büntetik a falut. S nekik lett igazuk: a volt urasági földeken kifagytak a vetések. Sehol máshol, csak ott. A törökbúzát mind egy szálig kirágta valami féreg. Az árpa és a zab megüszkösödött. A szőlő bogyója éretlenül aszott le a gerezdekről. Sehol másutt, csak ott. A lópataki kolhoz nem adott termést azon a nyáron. A központban szabotázsról kezdtek beszélni, és bizottságot küldtek ki az agronómus nyakára. A bizottság először az embereket hallgatta ki. „Mi az oka, hogy nem volt termés?” „A kísértet”, felelték az emberek, és keresztet vetettek. „Butaság! Reakciós beszéd!” dühöngött a bizottság. „Agronómus úr, feleljen: mi az oka?” „A kísértet”, mondotta az agronómus is, és sápadt volt, mint a fal, „én is láttam, múlt éjjel, a kastélyban. Nem mese.” A bizottsági urak ököllel verték mérgükben az asztalt, és szigorú jelentést írtak a lópataki állapotokról. Másnap reggel pedig ott találták az agronómust átlőtt fejjel a kastély tornácán. „Rálőtt a kísértetre” – suttogták az emberek –, „s a golyó őt magát találta..!”

Elhatározták, hogy lebontják a kastélyt. Mert abban lakik a kísértet. Ne legyen, hol lakjék. Kivánságukat jóváhagyta a pártközpont is: ne legyen hát többé kastély Lópatakán, mely emlékeztesse a népet arra, ami volt. Következő tavaszon hozzáfogtak a dombon álló magános épület lebontásához.

Siettek vele, mint a gyilkosok, akik ölt embert temetnek. De aki ott munkába állt, csak két deci pálinkával a fejében merte kézbe venni a szerszámot, olyan kísérteties-szörnyen kongtak az ütésektől azok a vastag falak. Két hónap alatt lehordták az egészet. De még így is jutott idő arra, hogy ez egyik legény lezuhanjon a fedélszékről, és a lábát törje, s a másikat nyomorékká tegyen egy beomló falrész. Mikor aztán ezen is túl voltak, megkönnyebbülten sóhajtott föl az egész falu. „Nem lesz több kísértet”, mondták, „nincsen többé kastély.”

Pedig a kastély ott volt. Azután is. Ezt sánta Lupuj látta meg elsőnek. Ez a sánta Lupuj volt az, aki leghangosabban követelte a kastély lebontását, annyira félt a kísértettől. Minden oka megvolt rá: ő vezette rá ugyanis annak idején a katonákat a borospincére, s okozta, hogy azok berúgtak s részegségükben végeztek az úrral s a nagyasszonnyal.

Alig három hete volt, hogy az alapzat utolsó köveit is kiásták és eltakarították a dombról, és éppen vágni kezdték az árpákat, amikor egy este, úgy napnyugta után, sánta Lupuj a kastélydombon keresztül bicegett hazafele, kaszával a vállán, és egy szusszanásra megállt a domb tetején. Elégedetten nézett körül, és a szeme hosszasan megpihent azon az idétlen, törmelékkel borított szennyes gödrön, melynek a helyén valaha a kastély állt. És egyszerre csak úgy érezte, hogy a szívverése is eláll: a kastély ott volt! Ott előtte, ahol az a szemetes gödör tátongott. Ott volt, és mégsem volt ott! Látta a maga két szemével, és mégis csak levegő volt az egész, átlátszó, mint az üveg és könnyű, mint a lebegő pára. Ott állt előtte a kastély, láthatatlanul is láthatóan, test nélkül, rettenetesen, mint a kísértetek! Egy pillanatra tisztán látta a mohos zsindelytetőt, a szélesre tárt ablakokat, a színes függönyöket, a tornácot és a virágokat előtte… egy pillanatra hallotta tisztán a nagyasszony zsörtölődő hangját a konyha felől, és látta, igen, tisztán és elevenen látta, amint az öreg nemzetes úr kilépett a tornácra, megszívta a pipáját és bólogatva kérdezte: „há mi-a, Lupuj? Mi kéne, ha vóna?”

S a sánta Lupuj nagyot ordított ott a magános dombtetőn, eldobta a kaszát, és jajveszékelve rohant a faluba. „Váj, váj, váj! Váj a fejemnek, váj!” Vájgatására összefutott a fél falu, s iszonyodva hallgatta, hogy miket kiabál a megrettent ember. Csomókba gyűlt a nép, s babonásra meredt szemekkel nézett föl a kastélyra, amely ott állt a szürkület párái mögött, láthatatlanul és rettenetesen.

Néhány napra rá szekérre vetve s kötözve vitték ki az ordítozó Lupujt a faluból, és azt mondták rá, hogy megőrült. De az emberek tudták, hogy Lupujnak nem az esze ment el. Ő igazán látta a kastélyt, amit elhordtak onnan. Amit hiába hordtak el onnan. Mert ott maradt. Láthatalanul és szörnyűségesen, és valahányszor lopva fölnéztek a csúffá tarolt dombra, érezték, hogy onnan fentről valami láthatatlan visszanéz reájok, sötét nézéssel, mint ahogy a holtak szemgödrei néznek a gyilkosokra. És akkor már tudták mind: hiába bontották le a kastélyt. A kísértet ott maradt. Nem csak ott maradt: megnőtt, félelmetesebb lett, rettenetesebb. Mert láthatatlan volt, és nem lehetett tenni semmit ellene.

A falura ráborult a láthatatlan kísértet árnyéka. Az emberek mogorvák lettek. Ittak. Nótaszó nem hallatszott sem a házakban, sem a mezőkön. Csak dühös kiabálás olykor a korcsma felől, amikor valakibe beleszaladt a bicska. Dögleni kezdett a majorság. Aztán a disznók. Új rendeletek jöttek, adók, beszolgáltatások. A csendőrök hetenként elvittek valakit. Az emberek magukba keseredtek. Elhanyagolták a munkát. Elmaradtak a szántással. Aztán tova szeptember elején tűz ütött ki Bánó András szérűjén, nem lehetett tudni, hogyan keletkezett, és

pernyébe borított valami három tucat házat. Köztük volt a Józsi cigányé is és mindenkié, aki valamit is elhordott a kastélyból. „Ebül szerzett jószág ebül vész el” mondották az öregek és bólogattak.

Az emberek nem bírták tovább, és összegyűltek a papnál. A pap megimádkoztatta őket, fejükre olvasta a Bibliát is, de a kísértet ellen nem tudott kitalálni semmit. Józsi cigánynak jutott az eszébe: „gyerünk el Minya bá’-hoz. Csak őkelme tudhat itt valamit tenni, mert ő az Úr embere volt.”

Minya bá’ kint lakott az erdőszélen, távol a falutól. Öreg volt már és hajlott s barázdás arcú, mint a vénemberek, akik sokat vesződtek és sokat tusakodtak. Mikor meglátta a nagy sereg embert fölfele jönni a legelőn, kiült az eresz alá, s ott várta be őket. Feketén tömöttödtek be az emerek a szűk kicsi udvarra. Minya bá’ végighallgatta a beszédjüket, bólogatott is hozzá, aztán gondolkodott egy keveset, majd azt mondta: „Meg köll békülni a kísértettel. Más segítség nincsen.” „De hogyan?” „Ami vétség történt, jóvá kölletik tenni.” „De hogyan? Azzal szemben, aki meghótt?” „Azzal szemben, aki él.” „Az úrfi!” kapták föl az emberek a fejüket, „az ám, az úrfi megvagyon még külországban, valahun!”

„Írjunk neki egy levelet, emberek”, jött elő az ötlettel Gál Zsiga, „írjuk meg abban, hogy jöjjön bátron haza, mert münk felelünk érte! S mindent, amit elhordtunk az udvartól, becsülettel visszahordunk megint, visszaadunk földet, állatot, az utolsó baltáig mindent, s még házat is emelünk neki, újat, közös munkával!” „Ezt hát”, ragyogtak föl az arcok, „ezt köll tenni, semmi egyebet! Nosza, a levelet, meg köll írni sebesen!”

Felszabadultan, boldog örömmel ömlöttek belőlük a megolvadt szavak, már kacagtak is, mint akik újra meglelték az utat az élethez. Minya bá’ megvárta amíg lecsöndesültek kissé, s akkor halkan közéjük dörmögött az eresz padkájáról. „Megálljunk emberek, azzal a levéllel. Mert először is, nem tudhassuk az úrfinak a címit. De ha tudhatnánk is, az a levél úgysem jutna el őhozzá, de tük a börtönbe annálta inkább. Meg osztán odaírhatnátok-é jó lélekkel, hogy feleltek érette, ha hazatér? Még magatokért sem, ameddig ezek itt… na jó, nem mondtam én semmit, de aki akarja érti…”

Összenéztek az emberek. A felszabadultan mosolygó arcok elsötétedtek megint. Bizony, igaza van az öregnek. A fejek lekókadtak.

– Hanem ha békességet akartok igaz lelketekkel, a falu s a küsértet között, ám azt megcsinálhassuk másképpen is!

A szemek várakozva fordultk az öregember felé.

– Azt hogyan?

– Az úgy, hogy elsősorban is csináljatok egy nagy fakörösztöt, oszt ültessétek föl a domb tetejibe, oda éppen, ahol a kastély állott volt. Oszt írja meg mindenki igaz lelke szerint a maga békességkötő levelét külön-külön, úgy ahogy azt a szíve s a becsülete kívánja. S majd Mihály napkor, éccaka, összegyűlünk mind a körösztnél, s tüzet teszünk, nagyot, a holtak emlékezetjire, ahogyan az valamikor

szokásban volt. S akkor ott mindenki odaadja a maga levelét a tűznek, s szent esküvéssel megfogadja, hogy amit abban megígért, azt be is tartja, mihelyest változik a világ, s az úrfi hazatér. Így nektek sem gyűlik meg a bajotok a levelek miatt, mert azokat csak a holtak olvassák el a tűzben, más senki. És a küsértet is megnyugszik, abban hihettek.

– Ez jó lesz – szépültek ki az emberek –, de miképpen tud majd róla az úrfi?

– A jó szándékot tük ne féltsétek, annak szárnya vagyon, akár a madárnak. Na meg aztán a küsértetnek is hagyni kell valami dógot, s ezt örömestebb is végzi majd, tudom.

Hát így is történt. Mihály napkor állott a kemény cserefakereszt fönt a domb tetejiben a kastély helyén, s amikor kigyúltak a csillagok, szállingózni kezdtek az emberek fölfele. Minya bá' már ott várta őket a kereszt töviben, mint a gazda, aki vedégeket hívott. Nagy rakás rőzsét is összehordott, föl is tornyozta, csak láng kellett már alája, egyéb semmi. Némán, tempósan gyűltek az emberek, ünnepesre öltözötten, mint akik templomozni jöttek. Csak férfiak mind, családok fejei, ahogy illik, amikor főbenjáró dologról van szó.

Amikor együtt voltak mind, Minya bá' tüzet csiholt a máglya fészke alá, s a láng belekapott a száraz szénába, sercegve pattogtatta a vékony rőzsét, s magosra szökött, mintha a csillagokat akarta volna elérni. „No, kezdhetitek", mondotta Minya bá' és visszazökkent a kereszt alá. Az emberek lehajtott fejjel állták körül a tüzet, s borzongva érezték, hogy a sötétség mögül valaki láthatatlan figyeli őket.

Csönd volt. Csak a tűz percegett s a csillagok remegtek halkan fönt a firmamenten.

Aztán előlépett az első ember. Ujjasa zsebeiből zörgő papirost vett elő, a levelet. Néhány pillanatig a tűz fölé tartotta, és a tűz megvilágította a nehézkes, darabos írást. Az ember keze remegett. Aztán ujjai szétnyíltak és elengedték a papirost. A levél a lángok közé hullt. Fehér fény fogta körül, és láthatók voltak a fényben egy pillanatig az írás betűi, feketén, tisztán, mintha egy láthatatlan kéz bevéste volna őket a tűz testébe. Egy szót tisztán ki lehetett olvasni belőle és ez a szó az Isten neve volt. S az ember mondta. Halkan, rekedten, akadozó nyelvvel, egyenesen a tűznek: „Fogadom, hogy amit leírtam, be is tartom azt, Isten engem úgy segéljen."

Aztán sorra léptek az emberek a tűzhöz, és sorra ejtették a leveleiket a lángok közé. És sorra mondták: „fogadom, hogy amit itt leírtam, be is tartom azt, Isten engem úgy segéljen." És senki sem tudta, hogy mi minden volt ráírva azokra a papirosokra, és mégis mindenki, aki ott volt, tudta azt. És a tűz lánggá olvasztotta a leírt szavakat, s füstjüket fölküldte a magasságos csillagokhoz, hogy megőrizzék, ameddig világ a világ. Minya bá' pedig ült a fölmeredő cserefakereszt töviben, számolta a leveleket, s gyümölcsoltó bicskájával mindegyik után tett a botjára egy rovást.

Aztán elfogytak a levelek, és már csak egy sereg ember állt a tűz körül, némán, levett kalappal, összefogott kézzel, ahogy templomban szokás. A tűz roskadni kezdett. Harmat szitált az égből. Minya bá' megszámlálta botján a rovást, és fölállt a kereszt mellől. „Jól van", mondotta, „tük a magatokét megtettétek immár, többi az Isten dolga. S a fogadást, amit tettetek, számon tartja a tűz, meg a csillagok, meg ez a kereszt, s tük emlékezni fogtok, valahányszor látjátok ezt a hármat. Most pedig legyen békesség holtak s élők között."

És valóban: egyszerre nagy-nagy békesség ereszkedett alá valahonnan, és béborította Lópatakát és Lópataka körül az egész világot. Legalábbis az emberek, akik szótlanul lefelé ballagtak a dombról, úgy érezték ezt. Könnyen lépett a lábuk, s a fejüket föltartva hordták, és nem kellett félve hátranézzenek a kopár kastélydombra. Nem volt az többé sem kopár, sem félelmetes, sem iszonyatos. Csak egy szelíd hajlású öreg-öreg domb volt, tetején egy kereszttel, s a kereszt alatt egy maréknyi pislákoló parázzsal. Jóságos öreg domb, mely tanúként vigyázza e naptól fogvást a titkot, hogy Lópatakán tiszta lelkű, derék s igaz emberek élnek.

Így lett vége Lópatakán a kísértetjárásnak.

Csíkszenttamás követet küld

Fekete volt az éccaka a falu fölött, kutya se mert ugatni. Csak a szél búgott a kéményekben, s kavarta a keserű füstöt, mint sátán a gondot az emberek lelkében. Árva Mózeséknél is csak kendő alatt égett a lámpa, hogy ne bosszantsa fényével az éccakát, s ne hirdessen reakciót a megkergült világban.

Az ember kilesett az ajtón, figyelte néhány percig szűkre húzott szemmel a vaksötétet, de csak az eső percegett halkan a zsindelytetőn, más nesz nem hallatszott sehol. Néma volt a falu s komor, mint a temetők éjjel.

– Áron, te.

A fiú felszökött a kemence mellől. Tömzsi, jókötésű tizenkét éves forma legényke volt.

– Itt vagyok, idösapám!

– Ujjast, főrevalót végy. Megyünk a havasba.

Az asszony ott a lámpa mellett leeresztette ölébe a hímzést. Szeme ijedten rebbent, mint a kicsi madarak, akik tudják már a vihart.

– Megtudott valamit? – kérdezte elsápadó szájjal. – Muszkák gyünnek újra? Vagy románok? Munkába viszik a népet?

– Nem – felelte az ember morogva –, ma egyéb dolgunk van odafönt. Tatárkőnél gyűl egybe a falu.

– S a gyerek? – aggódott az asszony.

– Dolga lesz neki is – felelte az ember s nem nézett az asszony szemébe. Leemelte a kalapját a szekrényről, s a fejébe húzta.

– Idösapám, a kisbaltát is vigyem?

– Az nem árt soha – felelte az ember az ajtóból –, s ügyekezz. Búcsúzz el anyádtól is, ejszen odaleszel kissé.

Azzal már ki is lépett a sötétbe, s csak a nyitott ajtó fekete rése maradt mögötte, mint egy félelmes idegen intés.

– Isten megáldja, idösanyám – mondta a gyerek, s már indult volna az apja után, mikor az asszony sovány karja kinyúlt utána, és átfogta a vállát, féltő, markoló szorítással.

– Idös kicsi fiam – suttogta sápadtan, és a szeme megtelt könnyel –, aztán vigyázz magadra, hallod…!

– Ne féltsen engem – adta vissza a fiú legényesen a szót –, ejszen postát kell vigyek újra valamerre, Madéfalvára talán, vagy Szentgyörgyre a papokhoz…!

– Vigyázz magadra, jaj, vigyázz magadra… – suttogta az asszony, aztán, hogy az ajtó kilincsre kattant, s ő ott maradt egyedül a lekendőzött lámpa mellett, hangtalan nehéz sírással ráborult az asztalra, mint terhelt bús gyümölcsfák ahogy kidőlnek a súly alatt.

Kint az éjszakában, a tornác előtt, Árva Mózes megvárta a fiát.

– Együtt vagy-é?

– Úgy vélem. Madéfalvára lesz utam esment?

– Messzebb most az egyszer – dörmögte az apja s megindult. Az eső hullt, s ők mentek.

– Ejszen tarisznya is kellett volna – aggodalmaskodott kicsi Áron.

– Elrendezték azt már – felelte az apja titokzatosan s aztán nem is szólott többet.

Csak mentek. Elöl a nagy székely, hátul a kicsi. Kertek alatt kanyarogtak tova csuszamlós ösvényeken, áradt vizeken hágtak átal, aztán nekivették az irányt egyenest a hegynek.

Zúgott alattuk a völgyben a Horgas patak, csermelyek hordták alá csörögve a havasokból a megolvadt hólevet, s valahonnan az éjszakából zsönge tavaszi rügyek szagát hozta a szél. Mikor egy kapaszkodó tetején szuszogni megállottak, Áronka nem bírta ki, hogy oda ne szóljon az apjának.

– Ejszen tavaszra változik a világ. Megyen már odafönt a hó!

Árva Mózes hallgatva állt egy darabig, csak nehéz szuszogása hallatszott. Aztán annyit morgott csak a bajusza alatt:

– Másoknak is menniök kellene, nem csupán a hónak, hogy tavasz lehessen Székelyország fölött…

Majd nagyot sóhajtott.

– Na gyerünk.

S nekifeszültek újra az éccakának s a hegynek.

Mire följutottak a Tatárkőhöz, már égett a tűz a szikla töviben. Vén harangozó Márton ült szemközt a tűzzel, reves farönkön, s fehér haján, fehér bajszán

megcsillant a lángok fénye. Körülötte, széles nagy körben emberek ültek vagy álltak, szótalan, sötét arcok, bajlátottak, kemények.

– Meggyüttünk – mondotta nagyot szusszanva Árva Mózes, amikor odadobbant Vén Harangozó Márton elé, s lerázta kalapjáról a vizet. A vénember ránézett.

– Itt a gyerek is?

– Itt – bökött Árva Mózes a háta mögé –, gyere elé, Áron!

– Lépj elő, fiam – bólintott Vén Harangozó Márton is ott a fatönkön –, ide a tűzhöz, hogy lássanak az emberek.

Áronka odalépett a tűzhöz. Levette ő is fejéről a kalapot, s lerázta róla a vizet, ahogy a nagyok tették, s orrát is megtörölte a ködmöne ujjával.

– Útra mégy, gyerek – mondotta Vén Harangozó Márton, s Áronka bólintott.

– Tudom én azt.

– Azt is tudod hova?

– Ejszen Szentgyörgyre, vagy Brassóba tán…

Az emberek hallgattak s a földet nézték, meg sokan a tüzet. Senki se szólt. Furcsa nagy csöndesség volt, hallani lehetett benne a patakot alant a völgy odvában. Aztán Vén Harangozó Márton fölemelte a fejét, és a hangja ünnepélyes volt, akárha templomban szólott volna.

– Ide figyelj, gyerek. Reád esett a falu választása esment, merthogy te vagy a legéletrevalóbb gyermekeink között. S mert oda, ahova neked menned kell most, nem mehet el sem férfiember, sem asszony, mert elfognák útközben, börtönbe vetnék, tán még meg is gyilkolnák. Nehéz s nagy feladatot bíz reád a falu ezen a napon, értesz engem, Áron?

– Értem hát – felelte a fiú, s nyelt egyet.

– Hát ide figyelj akkor, Árva Áron: a mai napon én s mind, akik itt vannak, reád bízzák a falu szavát. Hogy elvidd ezt a szót a Fölséges Úristen segedelmével tova Ámerikába, s átadd azoknak, akiket illet. Értesz engem, Áron?

A fiú nyelt egyet megint.

– Értem.

– Elmondják itt most neked sorra az emberek mindazt, amit levélbe beleírni nem lehet, mert a posta nem vinné el a levelet, s tömlöcbe kerülne érettük az, aki a szavakat leírta. S te mindezt a fejedbe veszed Áron, s elmondod odaát messzi Ámerikában azoknak, akiknek szól. Értesz engem?

– Értem.

– No, akkor kezdjük. Ábécé szerint. Antalos Esvány!

A hallgatag sötét félkörből egy ember lépett a tűzhöz, s megállt a fiú előtt.

– Áronka fiam, segítsen az Isten, s mondd meg a bátyámnak, Antalos Károlynak New York városában, hogy tiszteltetöm én, az idös öccse, s tisztöltetik a rokonok is mind meg a szomszédok, de bizony velünk nagy csúfság esék. Mert Márikánkat, lám, elhurcolták a mócok, s azóta se kerüle vissza, házunkat földúlták,

jószágunkat elterelték, Bence fiamat bányamunkára parancsolták, s Isten tudja, haza engedik-e élve… Meghurcolának engemet is a kommunisták, megbotozának, mert megtarték magnak húsz véka búzát a magaméból. Mondd meg, hogy hej, Károly, bécsapódtunk mi ám tivéletek is, mert lám, azt írtátok folytonosan onnan New Yorkból, hogy békesség következik és szabadság a háború után, s hogy a nép fog uralkodni ezentúl. Hát mi bizony békesség helyett dúlást kaptunk, szabadság helyett kegyetlen rabságot, s nem a nép uralkodik itten, édösegy bátyám, hanem maga az ördög. S mondd meg neki, Áron, hogy tegyen ám valamit értünk ott, ha tud, mert münk úgy élünk itt, akár a farkasok, télen-nyáron fönt a havasban, hogy el ne fogjanak, s idegenbe ne hurcoljanak, s hogyha hamarosan valami nem lesz, hát münk bizony kiveszünk itt mind egy utolsó szálig. Ezt mondd meg, kicsi Áron, segítsen az Isten.

Sorra léptek az emberek a tűzhöz, ahogy Vén Harangozó Márton a nevükön szólította őket, s mondták az üzenetet, testvérnek, sógornak, rokonnak, ismerősnek. Nehéz beszéddel, akadozó szóval. A tűz lobogó fénye rőten villant a kemény barázdás arcokon, s a szemek sötét mélyéről visszatükröződött. S kicsi Árva Áron állt szemközt az emberekkel, hallgatta a szavakat, s berótta őket valahova mélyen a lelkébe, ahonnan nem törölheti ki semmi és senki többé székelyek panaszait.

Mikor aztán a nevek elfogytak, akkor Vén Harangozó Márton fölállt a rönkről, Áronkához lépett, és rátette a kezét a vállára.

– Most pedig én üzenek, fiam. Én, Harangozó Márton, az öreg. Aki immáron legidősebb vagyok Csíkszenttamáson, s csak az Úristen tudja, meddig élek még. Nekem nincsen odaát Ámerikában sem testvérem, sem rokonom, még csak ismerősöm sem. Méges üzenek. Üzenek veled, kicsi Árva Áron, minden székelynek, akivel odaát találkozol. Hogy bajban vagyon a nép. Bajban és pusztulásban. Hogy úgy vagyon itt éppen, ahogy a Szentírás mondja: és nagy pusztulás lészen és rettenetes sírás és fogaknak csikorgatása. És minden hajlékok leromboltatnak és minden népek elhurcoltatnak kegyetlen rabságba, hogy életük végéig szolgálnák a gonoszokat és hatalmasokat. És eltöröltetik minden öröm és minden békesség és minden igazság a földnek színéről. Így vagyon ez éppen, ezt mondjad meg nékik. S mondjad meg nékik azt: Csíkszenttamás üzeni, a falu. Hogy mindez azért vagyon rajtunk, mert ők odaát Ámerikában nem úgy cselekedtek, ahogyan kellett volna. Hittek a gazoknak és bécsapattak, és eladtak bennünket is földestül, lelkestül, asszonyostul, gyerekestül a gonoszoknak, kik, ímé, vérünket vevék. Eladtak és nem emeltek szót miérettünk, amikor kellett volna, hanem inkább restül elhittek mindent, amit a gonoszok mondtak, hogy itt szabadság lészen ezentúl és békesség. Hát mondd meg nekik, Áron, hogy miféle szabadság ez itt, amit Ámerika rakott, és miféle békesség! És mondd meg, de mindegyiknek, érted: azt üzeni innen a havasbúl Vén Harangozó Márton, hogy verje meg őket az Isten, ha megfeledkeznek rólunk mostani bajunkban! Verje meg az Isten, de megverje őket, ha nem kiáltják oda naponta hétszer is a politika urainak, akikre a szavukat

leadták, hogy a csíki hegyek között emberek élnek, akiknek nagy adóssággal tartozik Ámerika! Tartozik a szabadsággal, amit megígért, a békességgel és igazsággal, amit megígért! Tartozik a megkínzottak vérével, tartozik az élettel, amit odadobott rablók és haramiák prédájára! És úgy áldja meg őket az Isten, úgy adjon az Úristen békességet és életet egész nagy Ámerikának, ahogy a mi békességünket és a mi életünket visszaadják nekünk! Értettél engem, Áron fiam?

– Értettem.

– Akkor áldjon meg az Isten, és őrizzen meg téged. Itt la, egy tarisznya, abban lelsz élelmet, egy hétre valót. Ehelyt egy ujjas, ennek a gallérját bontsd föl ha odaértél, s megleled benne vászonra írva mind a címeket, akiknek az üzenetek szólnak. S amott két csücsökbe én magam varrtam bele két darab aranyot. Én magam formáltam laposra őket az oltári kehelyből, amit elrejtettem volt a muszkák elől. Utolsó kincse ez a falunak, gyerek. Utolsó, ami a templomból s a régi világból megmaradott. Okosan élj vele, s bizonyára átviszen érte valami hajós a vizen. A partjáig szépen elgyalogolhatsz. Megértettél, Áron?

– Megértettem.

– Na, akkor eridj, s legyen veled az Isten. Búcsúzz el apádtól.

Kicsi Áron megkereste szemével az apját. Ott állt az a tűz mellett, és a lángokba bámult. Sovány arcán mélyek voltak a barázdák, és feketék.

– Isten-Isten, idösapám!

– Isten-Isten… – morogta az ember a tűz mellett, és nem nézett a fiára. – Aztán…

– Aztán mi?

– Vigyázz magadra, csak ezt akartam mondani. De te ezt tudod úgyis.

– Tudom, idösapám.

– Akkor hát, Isten áldjon.

– Isten megáldja.

Vállára vette a tarisznyát, magára kanyarította az ujjast, megmarkolta a kicsi baltát s indult. Nehány lépés után megállt.

– Oszt merre van az az Ámerika? – kérdezte tétován.

– Merre? Hát Udvarhely felé! – mordult föl Árva Mózes a tűznél, olyan hangon, mintha haragos lenne, pedig csak a zokogását fojtotta el, ami rázta belül. – Érted, te? Udvarhely felé!

– Értem hát – nyelt egyet a gyerek, s már ment is. Kis tétova lépteit egy-kettőre elnyelte az éccaka s a csönd.

Az emberek pedig ott álltak a tűz körül, lehajtott fejjel és hallgattak. És tudták mind egy szálig, hogy ez az utolsó reménység. A legeslegutolsó. Ezután már semmi sincs, csak a fekete sötétség, a fekete halál, a világ vége.

S Árva Áron kis székely gyerek útban van azóta is.

Jön, jön, jődögél. Valahol ott botorkál idegen országutakon. Kerítések tövében meghál, s tovább megyen, mindig Nyugat felé. S hej, székelyek, Ámerikában s

szerte a nagy világban, készüljetek föl, hogy tiszta szívvel s tiszta lélekkel fogadhassátok őt, s életet üzenhessetek vissza vele Csíkszenttamásra, föl a havasba, a Tatárkő mellé, nem pedig halált!

Sztrájkolnak az égben

Kevesen tudják ezt, de odafönt a Mennyeknek Országában van egy nap, mely minden más napnál nevezetesebb, még a karácsonyénál is. Ezt a napot azoknak szentelte az Egek Ura, kik odalent a földön hősi halált haltak a szabadságért.

Ennek a nevezetes napnak a hajnalán angyalok öltöztetik aranyos díszruhába a hősi halottakat. Majd országaik szerint fölvonulnak a mennyei főparancsnok, Gábriel arkangyal elé, aki katonásan számba veszi őket, s megadja az engedélyt, hogy díszmenetben fölvonulhassanak az Úr színe elé.

Így volt ez már szokásban sokezer esztendő óta, s a nevezetes nagy ünnepség lefolyásában soha sem volt a legkisebb zavarkeltés sem, egészen az 1957-es esztendőig. De abban az évben szokatlan dolog történt. A díszmenet majdnem két órai késéssel érkezett az Úr színe elé, ahol az aranytrónus két oldalán fölsorakozva vártak már napkelte óta az Arkangyalok, Főangyalok, kisebb rendű angyalok, valamint az érdemes Szentek, Aprószentek és Jámbor Kegyesek. Ez az illetlen várakoztatás ugyancsak megbotránkoztatta őket, különösen a Kegyeseket, akiknek már csak állóhely jutott.

A mennyei szóbeszéd szerint ez történt: félórával napkelte után Gábriel Arkangyal kilépett a parancsnokság kapuján, de a gyülekezési térségen még nem volt senki. Mindössze a szárnysegédje állt ott a lépcső alatt, egy fiatal angyal-kapitány.

– Mi a fene? – mordult föl Gábriel. – Átaludták a hősök a reggelt?

A szárnysegéd zavartan hebegett.

– Nem értem, mi történt. Az aranyos díszruhákat rendes időben kiutaltam az angyaloknak. Mikor közvetlen napkelte előtt végigjöttem a szállások utcáján, már kezdtek is gyülekezni a csoportok. Azóta régen itt lehetnének.

– Nocsak, az elsők érkeznek már – bökött állával Gábriel a térség bejárata felé –, ha nem csal a szemem, a lappföldiek ezek, meg az izlandiak…

Azok voltak. Két kis szótlan, maroknyi csoport. Némán foglalták el a nagy üres térségben a számukra kijelölt helyet. Röviddel utánok a kínaiak érkeztek meg tömött sorokban, majd az indiánok. Rendre a többi csoportok is beszállingóztak, zavart lassúsággal, egyik a másik után. Érezni lehetett a levegőben, hogy valahol valami nincs rendben.

Több, mint egy órás késedelem után úgy tűnt, mintha az aranyruhás díszsereg végre együtt lett volna a térségen. Nem látszott több érkező csoport sehol. Gábriel végigjáratta rajtuk a szemét, s fejcsóválva morgott oda a szárnysegédjének.

– Javíts ki, ha tévednék, de valahogy úgy rémlik nekem, mintha legalább a fele hiányzana…

– Máskor tömve szokott lenni a térség – súgta vissza a szárnysegéd aggodalmasan –, most fele üres. A jelentésekből ki kell tűnjék…

– Kezdd el a listát – intett Gábriel –, nem várhatunk tovább.

A szárnysegéd-angyal olvasni kezdte a mennyei papirosról, betűrend szerint.

– Abesszinia!

– Tizennyolcezer-hatszázötvenkét lélek! – jelentette katonásan egy szakállas vén legény az abesszin csoport élén. – Hiányzik hat!

– Távollét oka? – ráncolta össze a homlokát Gábriel.

– Igazolatlan – jelentette a szakállas.

– Albánia! – olvasta a szárnysegéd a papirosról.

– Kétezer-kilencszázhuszonegy lélek. Hiányzik négy. Igazolatlan.

– Amerikai Egyesült Államok!

– Huszonhatezer-négyszázötvenkilenc lélek! Hiányzik hatvanhárom. Igazolatlan.

És így tovább. Még az indiánok sokezer főnyi seregéből is hiányzott kettő. Ülő Bika nagyfőnök még a neveket is beolvasta:

– Steve Balog és Johnny Lázár!

– Magyarország! – olvasta a szárnysegéd a listáról. Senki sem felelt. – Magyarország! – ismételte meg hangosabban. Néma csönd volt a téren. A szárnysegéd Gábrielre nézett. Gábriel bosszúsan csóválta a fejét.

– Érthetetlen – morgott a bajusza megett –, ilyesmi még nem történt soha…

A szárnysegéd továbbment a listán. Minden csoportból hiányzott néhány ember. A búrok csoportjából háromszáznál is több, s legalább ugyanannyi az olaszok közül. Mikor a szárnysegéd a lista végére ért, kiderült, hogy legalább félmillió lélek hiányzott a parádéról.

– Gyalázat – csikorgatta Gábriel a fogait –, ha rajtam múlna, kiköttetném az ünneprontókat egytől-egyig. Sajnos az ilyesmit eltörölték már idefönt tízmillió évvel ezelőtt. Elég hiba volt.

Már emelte is a kezét, hogy megadja a jelt a díszmenet indulására, amikor a térség bejáratánál mozgás támadt. Néma, zárt sorokban hatalmas lélekáradat hullámzott előre, lassan, halottas csöndben. Többen voltak, mint a térségben lévők valamennyien együttvéve, s aranyos öltözet helyett véres rongyokat viseltek.

– Hát ezek micsodák? – mordult föl Gábriel megrökönyödve.

– Az ott elöl szigetvári Zrínyi Miklós, a magyar csoport vezére – súgta a fiatal segédtiszt, akinek jobb szeme volt –, az a sovány mögötte, az Kováts óbester, az amerikai csoportból. Ott látom Gábriel Farkast, aki meg a franciákhoz tartozik…

A rongyos lélek-áradat némán hömpölygött be a térségre, egyenesen Gábriel elé, háttérbe szorítva a díszruhásokat.

Aztán Zrínyi Miklós előrelépett, s tisztelgő kezében villant a széles pengéjű kard.

– Tisztelettel jelentek hatszázhatvannyolcezer-kétszáztizenhét magyar lelket! – dörgött a hangja végig a térségen, akár az ágyúszó.

Gábriel mennyei főparancsnok összefonta mellén a karjait, szigorúan.

– Mi a keserűség ez? – csattant föl a hangja. – Se díszruha, se pontosság, se előírt sorrend! Mi a keserűség ez?

– Sztrájk! – dörögte vissza Zrínyi úr, keményen.

Gábriel szája tátva maradt.

– Micsoda? – kérdezte.

– Sztrák vagy sztrájk, vagy mit tudom én, hogy mondják – mordult vissza bosszúsan a szigetvári hős –, de akárhogy is ejtik, ez az, mégpedig a javából!

Gábriel megrázta a fejét, és a segédtisztjére nézett.

– Te tudod mit jelent ez a szó?

– Hírét se hallottam – vallotta be a kapitány-angyal –, ilyen kifejezést a szabályzat idefönt nem ismer.

– Magyarázd meg, mit jelent – mordult Gábriel a magyarok parancsnokára.

Öreg Zrínyi megvakarta ezüstös üstökét a föveg alatt.

– Hát, ami azt illeti – ismerte be –, én se hallám még ezt a fránya szót idáig. Ezek az újonnan érkezett pöttömnyi legények hozták magukkal a földről. Héj, Palkó fiam! – kiáltott hátra a sorok közé. – Ugorj csak ide szaporán, s mondd el te magad a főparancsnok úrnak, hogy mi ez az újféle dolog. Gyüszte csak!

Hátulról, az újonnan érkezett lelkek soraiból, előlépett egy apró, szöszke kis legény, tizenöt esztendős ha lehetett. Előrejött s odapeckelte magát nagy bátran Gábriel elé. Arcába csüngő borzas haja közül villogva néztek föl a szemei.

– A srácok úgy dumáltak, hogy sztrájkot csinálunk – hadarta –, mert ez minden szabad polgárnak a joga, akár födön, akár égben, hacsak nem davajol a komcsik alatt.

Gábriel megvakarta a fejét.

– Lassan, jó lelkecske, lassan, mert úgy nem értjük meg egymást. Először is, mi az, hogy sztrájk?

– Ez azt jelenti – felelte a fiú –, hogy mi szervezetileg nem csinálunk valamit, amit csinálnunk kellene.

– Aha – bólintott Gábriel –, vagyis nem veszitek föl az aranyos öltözetet, s nem jelentkeztek pontos időben. Na most. Második kérdés: miért cselekedtétek ezt?

– Azért, mert jogtiprás történik – szegte meg a legényke a nyakát.

Ettől már igazán kimeredt az arkangyal szeme.

– Jogtiprás? Itt az égben?

– Nem itt, hanem lent a földön. De azt is innen kormányozzák, igaz-e? – okoskodott a fiú.

– Hát ez igaz – sóhajtott Gábriel –, nehéz kormányzás, nem tagadom.

– Az a maguk gondja – adta vissza Palkó a szót –, a mienk az, hogy igazság legyen.

– Például hol? – érdeklődött Gábriel.

– Például Magyarországon.

– S ott meg mi a baj az igazság körül?

– Még azt se tudja? – szörnyülködött el a legényke. – Hát nem látja ezeket itt? – s kezével hátramutatott a rongyosok néma seregére. – Ezek itt mind magyarok, arkangyal úr, s mind a szabadságért haltak volt meg. S mégsincsen szabadság Magyarországon. Hát igazság ez? Ha megszámlálja őket, észre kell vegye maga is, hogy több magyar adta életét a szabadságért, mint valamennyi más nemzetbéli együttvéve. S mégis, lássa, másoknak van szabadságuk, nekünk meg nincs. Igazság ez?

– Lassan fiú, lassan – intette meg Gábriel türelmesen –, először is, ezek között a te rongyosaid között mindenféle egyéb is van, nem csupán magyar.

– Egyet mutasson nekem, aki nem magyar – ágaskodott Palkó –, egyetlenegyet!

– Ott van egy mindjárt mögötted – bökött oda Gábriel a mutatóujjával Kováts óbester felé –, ez Amerika szabadságáért hótt meg, amaz ott meg Franciaországért. Azok ott a spanyolok közé tartoznak, amazok meg az olaszok közé.

– Szemevilága! – fortyant föl a gyerek. – Magyarok azok mind egy szálig!

– Igaz ez? – nézett Gábriel Kováts óbesterre.

Az öreg hadfi bólintott.

– Sokan még csak a nyelvüket sem tudtuk azoknak, akikért harcoltunk – ismerte be –, akárcsak jómagam.

– No lássa! – hetykélkedett a gyerek.

Gábriel megcsóválta a fejét, aztán sóhajtva alánézett Palkóra.

– S te, fiam, hogyan kerültél ide a férfiak közé? – kérdezte csöndesen.

– Legéppuskáztak a muszka komcsik Budapest utcáján – felelte a fiú, majd büszkén tette hozzá –, két tankjukat azért mégis kifüstöltem.

– Fiatal vagy – jegyezte meg szomorún a főangyal.

– Fiatal? – Fortyant föl Palkó. – Hát akkor a többiek, akik velem jöttek volt, micsodák? Még olyan is van köztük, aki nyolc évet se élt! Én pedig már tizenhatban jártam!

Gábriel szomorú mosollyal csóválta a fejét, aztán újra sóhajtott.

– Jól van, na – mondta végül –, hát te csináltad ezt a sztrákot, vagy micsodát. Most aztán mi lesz?

– Az lesz – felelte keményen a gyerek –, hogy mi addig se aranyos ruhát föl nem veszünk, se semmiféle ünnepségre el nem megyünk, ameddig azok a többi nációk, akiket mi is segítettünk szabaddá lenni, cserébe szabadsághoz nem segítik a mi országunkat is odalent. Mert az semmiképpen sem igazság, lássa, hogy annyi

sok magyar oda tudta adni az életét a mások szabadságáért, de mások még csak a kisujjukat is restek megmozdítani miérettünk, amikor segítség kellene!

– De nagyon igazat mondottál most, fiam – mordult föl mögötte Zrínyi Miklós a bajusza mögül –, védelmeztük mink is büszke Bécs városát utolsó emberig, odalent Szigetvárott, ezt elfogadták tőlünk. De amikor nekünk kellett a segítség, ígéretnél egyebet nem kaptunk.

Moraj futott végig a rongyos magyarok sorain. Mindenkinek volt valami hozzátenni valója. Gábriel fölemelte a kezét. Csönd lett egyszerre a térségen, mélységes csönd.

– Mind igaz lehet, amit mondtatok – kezdte komoly hangon a főparancsnok –, utolsó szóig mind igaz lehet. Azonban valamiről mégis megfeledkeztetek, ti magyarok. Kováts óbester! Amikor Amerika szabadságáért harcoltál, hány amerikai harcolt melletted, s mennyi maradt otthon?

– Senki se maradt otthon, csak a nyomorékok – mordult az óbester.

– Ugyanakkor pedig, amikor te életedet adtad Amerika szabadságáért, szabad nemzet volt-e a magyar? – firtatta tovább Gábriel.

– Osztrák alatt raboskodott – vallotta be keserűen az óbester.

– Akkor pedig hogyan lehet az – tette föl Gábriel a kérdést –, hogy te mégis az amerikai szabadságért harcoltál, s nem a magyar szabadságért?

Kováts óbester lehajtotta a fejét. Nehány pillanatig csönd volt, aztán halkan mondta.

– Fáradt volt a magyar nép akkor, fásult és közönyös. Nem akart harcolni.

– Na most, fiam – fordult Gábriel újra a legény felé –, erre felelj: hányan harcoltatok ti a muszka ellen, Budapest utcáin?

A fiú megvonta a vállát.

– Hásze', lehettünk ezeren. Tízezeren is. Mit tudom én.

– Húszezren? Harmincezren?

– Lehet az is – bólintott a gyerek.

– Kilencmillió magyarból harmincezren – csóválta Gábriel a fejét –, mit csinált azalatt a többi?

A fiú zavartan vonogatta a vállát.

– Azt én honnan tudjam…?

– Ti, Kárpátok hősei, hol volt a többi magyar, amikor ti életeteket adtátok a határok védelmében? – csattogott Gábriel szájából a kérdés. – Hol volt a többi magyar, Rákóczi talpasai, Zrínyi Miklós s ti többiek, erre feleljetek: hol volt a többi magyar, míg a ti véretek omlott? Tán nem otthonába bújva várta óvatosan, hogy kiverekszitek-é számukra a szabadságot, vagy sem?

A magyarok lehajtották a fejüket. Csönd volt, mély csönd. Aztán Gábriel megszólalt újra, szelídebben.

– Valamit meg kell ám tanuljatok, ti magyarok. A szabadság nem koldusok tarisznyájába való alamizsna. Meghalni érte dicsőség, az igaz, azonban nem elég

még ahhoz, hogy szabaddá tegye az életben maradottakat, ha azok nem vállalják a rájok eső részt. Mert a szabadságot, magyarok, ki lehet vívni valahogy azzal, ha sokan meghalnak érte, de megőrizni csak akkor lehet, ha minden ember, aki életben maradt, élni is tud ám érette, napról-napra, kemény munkával és tiszta becsülettel. Mindössze hőseinek halála árán, ingyen kegyelemből, még nem nyert szabadságot magának nép ezen a földön, s nem is fog soha. Eszetekben tartsátok hát ezt, s gondoljátok meg jól a jövendőben, mielőtt újra megbotránkoztatjátok békétlenségtekkel az egeknek igazságos Urát. Most pedig szedjétek rendbe magatokat szaporán, hogy a díszmenet elindulhasson.

Csönd volt a szavai után, senki se mozdult. Aztán a magyarok tömegéből előlépett egy szikár, izzó szemű lélek. Petőfi Sándor.

– Nagyságos Főparancsnok úr – kezdte el, s a hangjában annyi szomorúság volt, hogy a térség körül ácsorgó kicsi angyalok szeméből menten kicsordult a könny –, tudjuk mi jól, hogy igazság van minden szavadban, amit kimondtál. Csak az a nép nem szabad, mely nem érett még meg lelkében a szabadságra. Tudjuk mi ezt. Éppen ezért fáj olyan nagyon, hogy a mi nemzetünk odalent a földön még mindig ilyen kettéhasadt életet él. Fele kuruc, fele labanc. Fele keletnek fordul, fele nyugatnak. Fele hős, fele áruló. Fele éber, fele alszik. Tudjuk mi ezt, Gábriel. Nem az Úr hibája, ami odalent történik, nem a mennyei seregeké, még csak nem is az idegen nemzeteké, hanem a mi népünké egyedül. Mégis, uram, nép még annyit nem szenvedett a földön, mint a mi rongyos, kifosztott magyar népünk. Éppen ezért, nagyságos Főparancsnok úr, ha már egyebet nem is tehetünk, engedd meg nekünk, hogy ne viseljük az aranyos díszruhát. Fáj nekünk az aranyos mennyei pompa, Gábriel, tudva azt, hogy népünk odalent rabláncokat és rongyokat visel. Rongyos nép fiait rongy illeti meg idefönt is. Engedd meg hát, hogy mindaddig, míg a magyar nép rabságban sínylődik, rongyokat viseljünk mi is. Hadd lássa az Úr, az Égi Seregek, hogy bár annyiszor adta életét a magyar, németért, taljánért, francuzért, mindenkiért, világ koldusa mégis, magára hagyott nemzet, kiről mindenki megfeledkezett. Míg véres rongy a mi népünk viselete, véres rongy legyen a mi díszruhánk is idefönt az égben.

Akkora csönd volt a szavai után, hogy még a könnyek pergését is hallani lehetett. Gábriel bólintott, némán. Aztán elfordult, talán hogy kitöröljön egy könnycseppet a saját szeméből is.

Ez történt tehát azon a napon. Mikor több, mint kétórás késedelem után a díszmenet végre fölvonult az Úr színe elé, s a csillogó aranyruhás hősök mögött föltűnt a magyarok rongyos serege, trónusáról fölemelkedett az Úr, s vele együtt fölálltak az összes szentek és angyalok. A Mennyeknek Birodalma így tisztelgett némán a rongyos magyarok előtt.

Tervbenemillő székely

– Ne tégy bolondot, Esvány – óvták társai –, vesztedbe mégy!

De Esvánnyal nem lehetett szót érteni. Makacs volt benne az elhatározás, akárcsak tuskóban a bog.

– Márpedig én megyek – mondta ki keményen, s vállára lökte a baltát –, ez, ami itt van, sem testömnek, sem lelkömnek nem kévánatos.

Hogy a rabmunkás élet ott a csíki hegyek között nem rejtett kívánatosságokat Esvány számára, azt senki tőle zokon nem vehette. Dönteni a fát látástól vakulásig fönt a Bajkiáltó oldalában, fegyveres őrök ügyelete alatt, híg levesen élni fizetség nélkül, koszos deszkabódéban hálni rohadt szalmán, akár a bitang marha: nem emberhez illő foglalatosság volt, s még kevésbé székelyhez. Azonban a szökés még ennél is rosszabbnak látszott, mert aki megpróbálta, eddig mind rajta vesztett. Volt, akit félholtra verve hoztak vissza napok múltával az oláh bolsevikok, s volt, akit vissza se hoztak, csak a híre jött meg, hogy miként taposták ki belőle a lelket valamelyik véres padlójú vallatópincében.

De Esvány mindezzel nem törődött már. Szándéka megérett s rábízta az egészet, úgy ahogy volt, az Úristenre. Vállára kapta a hosszú nyelű baltát, s állával odabiccentett a társainak.

– Egyszer még visszagyüvek – mondta –, addig Isten, Isten!

Azzal lassú nyugodt járással elindult be a fák közé, mint aki csak mókust akar látni, egyebet semmit. A többiek csak éppen összenéztek, s döngették tovább a fát. Odább az őr kényelmesen terpeszkedett egy kidöntött fatörzsön, mellette a puskája, s szivarozott.

– Maga hova megyen? – kiáltott Esvány után, de a székely csak a fejét fordította vissza, a lába meg sem állott.

– Ámerikába! Üzen valamit elvtárs úr Eisenhowernek?

S már eresztette is meg a nadrágszíját, mint aki valójában még ennél is fontosabb dologra készül. Az őrnek tetszett is a tréfa s röhögött.

– Mondja meg neki, hogy csirkepaprikással s táncos lányokkal várjon, amikor bévonulok majd a házába a Vörös Hadsereggel! – Fenekedett.

– Megmondom, elvtárs úr – bólintott Esvány, s belépett a fák közé. Ott aztán egyetlen rántással megszorította a nadrágszíját megint, s vette az irányt a sűrűségen át egyenest föl a gerincnek.

Nappal aludt s éjszaka utazott, akár a vadkan. Mikor a csíki hegyek kifogytak a lába alól, baltája élével kiásott egy arasznyi kis fenyőcskét, kevéske földdel zöld moha közé kötözte, nyírfakéreggel körülguzsozta, s ügyelve bétette zekéje zsebébe. Aztán csak ment tovább, amerre a hegyek vezették, napnyugat felé.

Másfél esztendő múltával Amerika földjére borította ki egy kivándorlóhajó. Mikor újra szárazföldet érzett a lába alatt, megállt. Visszafordult a víz felé, s hátrabillentette fején a kalapot.

– No Isten – mondta –, ezt idáig jól elvégeztük együtt. Most már a többit itten elvégzem valahogy magamtól is. Te, Uram, csak éppen annyit tarts észben, hogy visszafelé is át lehessen ladikolni egyszer ezen a ménkű nagy óperenciás tengeren!

De kár volt elbíznia magát, mert alig lépett néhányat az új földön, máris megakasztották a vámosok. Nem mintha annyi sok csomagja lett volna, hiszen egyebe se volt csak a hűséges baltája meg a csíki fenyő. Ez azonban már cserépben volt akkor s a jó gondozástól kétakkorára nőtt. Ezen a cserepen akadt meg a vámosok szeme. S mert szót érteni nem tudtak Esvánnyal, hát kerítettek gyorsan egy magyart, aki beszéljen helyette.

– Azt akarják tudni, hogy mi van ebben a cserépben? – fordította át a vámosok szavát a magyarul beszélő.

– Sze' láthassák, ha van szemük – méltatlankodott a székely.

– Hol van a többi csomagja? – akarta az idegen tudni.

– Nem elég ez egy embernek? Nem vagyok én cigány, hogy batyuval járjak!

Végül is a vámosok fogták a cserepet, s elkezdték kirázni belőle a földet, a fenyőcskével együtt. De már erre fölkapta Esvány is a baltát.

– De a keservit, ahhoz ne nyúljanak! Mondja meg nekik! Mert én biza' megsújtom őket, meg én!

– Gyémántot keresnek – magyarázta az amerikás magyar.

– Gyémántot? – szörnyedt el Esvány. – Azt hiszik ezek, hogy bolond vagyok én? Nem azért hoztam magammal tova Csíkbúl ezt a fácskát, hogy kavicsot rágassak a gyökereivel! Gané van abban, nem gyémánt, mondja meg nekik! Mi a szemük világa!

De hiába volt minden szószaporítás, a finánccok kiöntötték a földet a cserépből s úgy morzsolgatták szét az ujjuk között minden kis rögét. Fekete lett a kezük tőle, egyebet azonban nem találtak.

– Bolondok ezek – morogta Esvány, mialatt gondosan visszaplántálta a megcsúfolt fenyőcskét a cserépbe –, ha gyémántok bújkálnának abban a földben, ahonnan én ezt vettem, ki a fene jönne pénzt keresni Ámerikába?

A vízcsapnál még megöntözte ügyesen a bajt látott fenyőcskét, s kezében a cseréppel, hóna alatt a hosszú nyelű baltával nekiindult Amerikának.

Addig hánytorgott, mint a porba esett féreg, míg végül is Washington városában kapott munkát egy kertésznél, aki éppen ilyen földhöz értő embert keresett az ásó nyele mellé. Alig ismerte ki a járást a ménkű nagy városban Esvány, amikor egy szabad vasárnapján fogta a kicsi cserepet a fenyőcskével, vállára lökött egy hányódó ásót, s beballagott egyenest a város közepibe, ahol a hatalmas, fehér kőből épült országháza áll, melyben a világ dolgairól tanácskoznak

Amerika urai. Ott aztán, éppen a nagy kapuval szemben, a zöld gyep közepin, letette a cserepet a földre, megköpte a markát s elkezdett gödröt ásni.

Még el sem készült vele tisztességesen, s máris két egyenruhás ember sűrűsödött köréje, éktelen lármával.

– Netene – csudálkozott el Esvány –, hát nektek mi bajotok van? Sze' nem lopom el a palotátokat!

Mivelhogy a szavát megérteni nem tudták, nagy sietve előkerítettek egy tolmácsot az egyenruhások, aki magyarul adta tudtára Esványnak, hogy likat ásni tilos az országháza előtt.

– Sze' nem marad itt lik – vigasztalta meg Esvány a tolmácsot –, ehelyt a fa, mit beléje teszek.

De az egyenruhásoknak ez sem tetszett.

– Fát sem szabad ültetni – szigorkodott a tolmács.

– Nem-é? – csudálkozott a székely. – Hát akkor azok hogyan kerültek ide, – s körülmutatott a parkot szegélyező díszfákra. – Tán mindenik miatt dutyiba tettek valakit?

– Az más – próbálta magyarázni a tolmács –, de ide nem lehet fát ültetni.

– Miért nem?

– Mert nem illik a tervbe – rántotta meg a tolmács a vállát –, azt mondják ezek.

Erre már Esvány is kiegyenesedett. Beütötte az ásót maga elé a földbe keményen, s egyenest a tolmács szeme közé nézett.

– Hát akkor kérdezze meg tőlük, testvér, hogy én beleillek-é a tervbe? S az én népem odahaza Székelyföldön, kit kommunistának terelnek, mint a barmot, s oláhok ölnek meg, gyaláznak nap-nap után, beleillenek-é a tervbe? S ez az egész elrontott, megveszekedett világ beléillik-é valamiféle tervbe? A keservüket, ezt kérdezze meg tőlük!

Véletlenül egy szenátor jött arra, meglátta a csoportosulást és odament. Mikor a tolmács előadta neki, hogy miket kérdezett Esvány, a szenátor sóhajtott.

– Ennek az embernek igaza van – mondta ki a szót –, hadd ültesse ide a fáját, majd én felelek érte. Ez a legkevesebb, amivel tartozik neki ez az ország.

Így aztán Esvány beültette a kicsi székely fenyőt a nyers fekete amerikai földbe, pontosan az országház kapujával szemközt. Meg is öntözte gondosan.

– Na fenyő, a többi a te dolgod – mondta, amikor elkészült ezzel –, gyüjjön testvér, igyunk reá egyet!

Azzal elindultak kettesben a tolmáccsal a legközelebbi vendéglő felé.

– Fenyővizet, hé – koppantotta meg ásója nyelével az amerikai korcsmáros asztalát Esvány, de kiderült, hogy az ilyen emberbe való italnak hírét se hallák odaát.

– Hát legyen serital, ha már elvesztettük volt a háborút – nyugodott bele végül is a változtathatatlanba.

Az első pohár után megkérdezte a tolmács:

– Maga hova valósi, földi?

– Én csak ide Csíkbúl. S maga?

– Nyíregyházáról – vallotta be az amerikás magyar.

– Nem szégyen az se – vigasztalta meg Esvány.

A harmadik pohár után hirtelen eszébe jutott valami.

– Nocsak, valamit el ne feledjünk. Papirosa meg pennája van-e?

Volt a tolmácsnak az is a zsebében.

– Akkor hát írja, amit mondok – rendelkezett Esvány –, de amerikaiul ám, hogy meg is értsék. Tekintetös Eisenhower elnök úrnak, Washingtonban. Leírta? Ez lesz a cím. Most pedig gyün az üzenet, mit magamra vállaltam eljövetelemkor. Maga csak írja. Tekintetös elnök úr, megkövetem alássan, de ígéretet tettem vót Bunyecsku elvtársnak, aki piszok szemét kommunista őrségbeli ember a munkatáborban, tova a Bajkiáltó alatt, hogy átadom elnök úrnak azt, amit őkelme üzent, vagyis hogy tessék őt csirkepaprikással és táncoló nőszemélyekkel várni, amikor majd idegyün a többi kommunistákkal, hogy elfoglalja az elnök úr házát. Amihez még nekünk is lesz néhány szavunk, tegye ezt hozzá, testvér, s azt is, hogy ha én még csak egyszer, egyetlenegyszer ebben a búba facsart világban rátehetem a kezemet arra a Bunyecskura, hát a temetési költségeket levonhassák a keresetembül… s tiszteltetöm az elnök urat, én, Székely Esvány…

A csirkepaprikás és egyéb szavak körül volt ugyan egy kis baj, de azért elkészült a levél. Bélyeget is adott hozzá a korcsmáros.

– Ezzel is megvónánk hát – sóhajtott föl megkönnyebbülten Esvány, s kiitta a negyedik pohár seritalt is.

– S most mi következik? – kíváncsiskodott a nyíregyházi magyar.

– Ejszen megvárjuk, míg fölnő a fenyőfa – mondta ki Esvány a törvényt.

Azzal kifizette a korcsmárost, vállára lökte az ásót, s elindult vissza a kertészhez, hogy belekezdjen a várakozásba.

Valaki vár a parton

A nagy folyam árja törött deszkát sodor, hervadt virágot, döglött patkányt, lyukas kalapot, holttestet és gazdátlan edényt: amit az emberi világ kivet magából. Romot takar, halált, hazugságot, szerelmes levél tépett foszlányát, ágyúcsövet. Viszi, viszi a szennyet megállás nélkül. Takarít. Olyan, mint az idő.

Német halász vesződik a hálóval. Kihajlik a csolnakból, izzad, káromkodik. Egyedül van. S az Elba fortélyos, meg-megsodorja a hálót. Csavargó áll a parton és nézi. Mezítláb van, pedig a nyár már eltelt. Rongyos a ruhája, kalapja sincs. A vak is láthatja, hogy csak olyan hazátlan jött-ment. A halász megunja a vesződést a vízzel. A kötél egyik végét kidobja a partra.

– Fogd meg, hé! – kiáltja oda a csavargónak. A csavargó odacammog és fölveszi a kidobott kötelet. Vizes, nehéz, de jó víz-szaga van.

– Húzd fölfele, víz ellen! – kiáltja és evezni kezd, hogy feszüljön a háló.

– Az nem lesz jó – mondja a csavargó.

– Mi nem jó?

– Víz ellen.

– Miért?

– Mert lemenőben a nap.

A halász az égre bámul, aztán a csavargóra.

– Víz mentiben gondolod?

– Úgy hát. Víz ellen van most a hal.

A halász fordít egyet a csolnakon, s húzzák a hálót a víz mentiben. A halász a csolnakból, a csavargó a parton. Nádas közeledik, a halász berántja a csolnak orrát s kiköt. Húzzák a hálót. Fehéren csillan egy-egy ijedt hal hasa.

– Összébb! Összébb! – ijedezik a halász.

– Ne féljen – nyugtatja meg a csavargó, s szakértelemmel fogja össze a szárnyakat, mint aki egyebet se tett az életben.

A háló zsákja kiveti a halakat a csolnakba. Sokféle van.

A halász dobálja őket, a csavargó nézi.

– Hol tanultad? – kérdi a halász, amikor végzett a munkával.

– Odahaza.

– Miféle vagy?

– Magyar.

– Magyar halász?

– Nem. Magyar író.

A halász néz. Mered a szeme, még a sapkát is följebb böki a homlokán.

– Olyan, aki könyveket csinál?

– Olyan.

A német halász csóválja a fejét, néz.

– Ma nem kenyér a könyv?

– Nem.

– Miért nem?

– Mert ma nem kell az igazság.

A halász elgondolkodik.

– S maga az igazságról írta azokat a könyveket?

Most már magázza, már nem bajtárs többé a csavargó, már idegen. Az vállat von.

– Aki író, az nem tud egyebet. Csak az igazságot.

A halász megcsóválja a fejét.

– Aztán most mit csinál?

– Várok.

– Mire?

– Hogy fölvegyen egy hajó, amelyiknek igazság van írva az orrára.

A halász leveszi a sapkáját, megtörli tenyerével izzadt fejét, aztán fölnéz az égre. Sóhajt.

– Kedves uram, olyan hajó nincsen.

– Addig várok, amíg lesz – feleli a másik türelmesen.

– S közben mit csinál?

– Kőbe vésem, amit látok. A kő megmarad. S én vagyok a szemtanú.

A halász babrál a halak között. Kezébe vesz egyet, nézi. Kidobja a partra. Kezébe vesz egy nagyobbat. Kidobja azt is. Aztán még egyet.

– Családja van?

– Akit szeret az Isten, annak ad – feleli a csavargó –, engem szeret.

– Hány gyerek?

– Öt.

A halász tovább turkál a halak között. Kivesz ötöt, nagyobbacskát. Kidobja azokat is a partra.

– Aztán nem segíti magát senki? – kérdi szinte ellenségesen. – Azok bár, akiknek az igazságáról ír?

– Dehogyisnem. Az Isten. Az Ő igazságáról írok. Más igazság nincs.

A halász szemére húzza a sapkát. Mondana még valamit, de hallgat.

– Aztán én ott lakom a malom alatt – morogja –, s néha eljöhet segíteni, mert ért hozzá, látom. Azt a hajót az igazsággal, várhatja amíg megöregszik.

Azzal lök egyet az evezővel, s már el is kapja a csolnakot a víz, már viszi is. Már nem is látszik belőle semmi, mert elfödi a nádas.

A csavargó pedig áll a parton, nézi a halakat, és arra gondol: ma jóllakik a család. És arra gondol: lám, jó az Isten. Áll a parton, mezítláb, pedig már eltelt a nyár. Nézi a vizet és mosolyog. A nagy folyam pedig sodorja tovább a törött deszkát, hervadt virágot, döglött patkányt, lyukas kalapot, holttestet, s viszi, hordja megállás nélkül az emberiség szennyét. Olyan, mint az idő.